

Somló Bódog: A jog értékmérői*

A helyes jog problémája egy idő óta ismét a jogfilozófiai érdeklődés középpontjába került s csak nehezen érthető, miként vélhették ezt a kérdést mellőzhetőnek vagy épen mellőzendőnek. Ha ellentétes jogpolitikai javaslatok küzdenek egymással s mindannyian a saját felfogásukat hirdetik helyesnek, az azzal ellenkezőt pedig helytelennek bélyegzik, újból és újból fel kell vetnünk azt a prejudikáló kérdést, hogy voltaképpen mit is jelent valamely jognak helyessége? Melyek azok a mértékek, amelyekkel a jogot értékelhetjük? Mi adja meg jogosultságukat? S minő mértékkel mérhetjük az egymással küzdő mértékeket? Mennyire haladhatunk visszafelé a mértékek ilyen mérésénél, a jog értékeinek ilyen értékelésénél? Szóval, melyek a végső, a legmagasabbrendű értékek, amelyeket a jog értékelésénél alkalmazásba vehetünk?

E kérdések kimerítő kifejtése azoknak úgy phänomenologikus, mint szisztematikus tárgyalását igényelné. A rendelkezésemre álló idő rövidségénél fogva azonban arra kell szorítkoznom, hogy megjegyzéseimet a jogértékelés ama két főirányának bírálatához fűzzem, amelyek ez idő szerint a tudományos érdeklődés homlokterében állanak.

1.

A helyes jog tudományos megállapításának első módszere, amelyről szólni kívánok, a naturalisztikus irány, amely a helyes

* A berlini jog- és gazdaságbölcsészeti kongresszuson tartott előadás, amely németül egyidejűleg az *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie*-ben jelenik meg.

jogot a társadalmi élet természettörvényeinek segítségével akarja levezetni. E felfogás szerint a társadalomra nézve is érvényes természettörvények útmutatását kellene követnünk a helyes jog alkotásánál. Lépten-nyomon hallhatjuk a naturalista szociológiában, hogy a kauzális törvényszerűségek felismerése lehetővé fogja tenni a társadalom életébe való tudományos beavatkozást. A gazdaság avagy a politikai szervezet stb. természettudományi (azaz kauzális) törvényeinek tanulmányozásából az orvosi tudomány mintájára egy alkalmazott társadalomtudomány fog adódni, amely bennünket e jelenségek megjavítására fog képesíteni.

Hasonló felfogást hirdet a történelmi materializmus némely követője is; e felfogás voltaképpen a naturalizmusnak csak egy alfaja. Különlegessége a szociális törvényszerűség tartalmára vonatkozó tanításaiban rejlik, arra nézve ellenben, hogy minő viszony van a természettörvény és a helyes cselekvés meg a helyes jog között, a történelmi materializmus egészen úgy gondolkozik, mint a többi naturalisztikus iskola. E felfogás szerint is a társadalmi élet természettörvényei mondják meg, hogy miként rendezzük be a társadalmat. Voltaképpen nem is vagyunk képesek másként eljárni, mint e természettörvények szerint, legfeljebb megkísérelhetjük tudatlanságból, hogy velük szembe szálljunk. A helyes jogalkotás már most az olyan volna, amely nem tesz ilyen, különben is eredménytelen kísérletet, hanem amely a szociális élet természettudományának megfelelően tűzi ki céljait. A helyes törvényhozás annak az elérésére irányul, aminek természettörvényszerűleg jönnie kell.

E felfogással szemben azonban arra kell utalnunk, hogy ugyan a szociális történés is vizsgálható a kauzális szükségszerűség szempontjából, hogy azonban akkor ez a szükségszerűség a szociális élet legutolsó zugába is elhat. Természetesen nemcsak a végső eredmény van ilyenképen meghatározva, hanem a fejlődés kauzális láncának mindenik szeme nem kevésbé szigorú kauzalitással van determinálva. Következésképpen ebből a nézőpontból egy szociális küzdelemnek minden pro és minden kontra álláspontját, egy kérdéses fejlődésszak minden törekvését és annak minden akadályát egyaránt természettörvényszerűnek és így egyaránt helyesnek kell tartanunk. Ebből a szempontból nézve a dolgok folyását, a majdani végső eredménynek minden látszólagos kerékkötőjét is elháríthatatlan lépésnek kell tekintenünk a kauzálisán szükségszerű eredményhez vezető úton. Nemcsak a végeredmény szükségszerű, hanem minden egyes

lépés is az, amely ehhez a végeredményhez vezet. Ha kerülő úton jutunk el hozzá, akkor az elkerülhetetlen út épen ez a kerülő út volt.

A fentvázolt felfogás azt a hibát követi el, hogy a szociális fejlődés folyamatában bizonyos pontokat természettörvényszerűeknek néz, másokat pedig nem. Az előbbiek segítségével értékeli azután az utóbbiakat. Így p. o. a kollektívizmus természettörvényszerű volna e felfogás értelmében, ellenben az, hogy elő akarjuk-e segíteni avagy inkább hátráltatni akarjuk-e, már nem volna ennyire szigorúan szükségszerű. Csakis ebből adódik a történelmi materializmus számára a helyes vagy a helytelen cselekvés lehetősége. Nem tudjuk ugyan a kollektívizmust föltartóztatni, úgy mondják, legfeljebb árthatunk magunknak azzal, hogy megpróbáljuk feltartóztatni.

Ez az elősegítés vagy hátráltatás, az ártani tudásnak ez a képessége, bölcs vagy kevésbé bölcs cselekvésünk eme lehetőségei megannyi ellenmondás a történelmi materializmus szempontjából. Ha a szociális élet tényei ezen a téren is megengedik természettörvények felállítását — amit ezúttal nem teszünk vizsgálat tárgyává — akkor nem is mondhatnak nekünk egyebet, mint azt, hogy adott tényeknek micsoda következményeik lesznek, sohasem adhatnak azonban utasítást arra nézve, hogy minő következményeket óhajtsunk, minőket nem.

2.

A jog naturalisztikus értékeléseinek keretében külön hely illeti meg Liszt Ferencnek a jognak fejlődési tendenciák alapján való értékeléséről szóló elméletét, amely a német irodalomban beható tárgyalásban részesült.

E tan legrövidebb összefoglalása, hogy a jövőendő meg a helyes azonos fogalmak. „Csak a fejlődési tendencia felismerése világosíthat fel bennünket arra nézve, hogy mi a helyes; emberi célkitűzéseink számára nem marad más lehetőség, mint valamely, az emberi önkénytől független fejlődésmenetnek meggátlása vagy előmozdítása.” „Az a fejlődés azonban, amely egy egyébként akármilyen jelentőséges speciális állami lét történelmében mutatkozik, nem lehet megbízható vezetőnk.” „Csak az összehasonlító módszer segítségével juthatunk el tipikusan visszatérő fejlődési fokozatok, jogtípusok felállításához. S csak ilyen fejlődési típusok felismerése teszi lehetővé, hogy a nemzeti fejlődésünkben elért fejlődési fokozatot egészében úgy, mint részleteiben helyesen

értékeljük és hogy ezáltal a leendőnek, a helyesnek felismeréséhez eljussunk.” (*Das richtige Recht in der Strafgesetzgebung. Zeitschr. f. d. ges. Strafrechtswissenschaft, XXVI. 553—554.*) Érdekes feladat volna annak a vitának, amely e kérdés körül támadt, minden pontjával behatóan foglalkozni. E helyütt természetesen a főpontokra kell szorítkoznom s megkísérlem ennek az elméletnek cáfolatát a következő négy pontba foglalni:

1. Mindenekelőtt kétségbe kell vonni, hogy az összes népek jogának történelme bizonyos fejlődési fokozatok állandó megismétlődéseként volna felfogható. Az összehasonlító jogtudomány számos megegyezés mellett e részben ép oly számos eltérést is mutat.

2. De még azokra az esetekre vonatkozólag is, amelyekben ilyen fokozatok megállapíthatók, tagadnunk kell, hogy egymásutánjuk egy állandó irány felismerését tenné lehetővé. Sokszor bizonyára így áll a dolog, de ép oly sokszor vagy még többször nem egyenes, hanem zezzug utat mutat a fokozatok egymásutánja, ha már a vonal képletes kifejezéséhez ragaszkodunk. Ama nagyszámú intézmény helyességére vagy helytelenségére nézve, amelyek nem illeszthetők egy fejlődési irányba, e felfogás értelmében mit sem állapíthatnánk meg.

3. Azonban még azokban az esetekben sem, amelyekben a fejlődés állandó irányt mutat, vonhatók le ebből következtetések a jövőbeli fejlődésre nézve. Egy ilyen következtetésnek a levonása ugyanis csak a következő tétel szupponálása mellett volna lehetséges: Ha valamely fejlődés egy bizonyos ideig egy bizonyos irányban halad, akkor örökké ugyanabban az irányban kell haladnia. E tételnek föltevése nélkül ugyanis meg kell engednem, hogy valamely fejlődésnek iránya valamikor megváltozhatik. Ez a „valamikor” azonban akár a „legközelebbi” jövő is lehet. Nincsen semmi jogom ezt a lehetőséget épen a legközelebbi jövőre nézve kizárni. A főtebbi tétel azonban természetesen be nem bizonyítható. Legalább is kétségtelen, hogy Liszt nem bizonyította be.

Ama népek jövődjére nézve, amelyek a civilizáció élén haladnak, e szerint, akkor sem vonhatnánk következtetéseket a fejlődési tendenciákból, ha ilyeneket meg is állapíthatnánk. Csak olyan népekre nézve folynának belőlük következmények, amelyek hátrább maradtak a civilizáció lépcsőfokain. Ezekre nézve is fennállának azonban az 1 és 2 alatti ellenvetések, amelyek értelmében nem szabad a népek összességét úgy fel-

fognunk, mintha mindannyian ugyanazon a poros országúton haladnának tova, azzal az egyetlen különbséggel, hogy némelyek előbbre jutottak, míg mások csak lassabban követik őket. Hasonló joggal mondhatnók azt is, hogy ennek az amőbának utódjai valamikor majd emberekké válnak és egykor majd elérkeznek arra a fejlődési fokozatra, amelyen a mai Németország van.

A Liszt-féle álláspontból tehát — ha az helyes volna — a mélyebben álló népeknek voltaképpen nemcsak „legközelebbi”, hanem igen távoli jövődjére nézve is folynának következők. Egy pásztortörzsre nézve p. o. nemcsak annak legközelebbi fejlődési foka, hanem összes következő lépcsőfokai is, fel a mai ipari alkotmányos államig, megvolnának állapíthatók.

4. De megengedve még azt is, hogy a fejlődési irányzatokból következtetést lehessen vonni a jövődre és nevezetesen a bennünket különösen érdeklő legmagasabb fejlődési fokozatok jövődjére nézve, ez a jövő még nem volna azonos a helyessel. Ezt az ellenvetést a Liszt elmélete felett megindul! vitában az unalomig, de nézetem szerint is helyesen ismételtették.

Liszttel szemben e tekintetben arra kell utalnunk, hogy a fejlődés természettudományi fogalma, amelyből Liszt kiindul, még nem jelent haladást. Ha a fejlődést haladásként fogjuk fel, akkor azt már értékeltük. Ennek az értékelésnek a megalapozása nem indulhat ki ennél fogva a fejlődés fogalmából, mert hiszen a magában véve értéket nem jelentő fejlődésre alkalmazzuk ezt az értéket.* A fejlődés itt mint az értékelés tárgya, nem mint annak mértéke szerepel.

Ha Liszt erre azt kérdi: „valóban igaz volna-e tehát, hogy az alkotmányos állam nem jelent magasabb fejlődési fokozatot, mint a nomád páasztortörzs?” azzal felelhetünk, hogy ez lehet ugyan téves, csak hogy ez a téveség nem a fejlődés fogalmából folyik. Csak ha előbb mai kultúránkat (vagy a fejlődésnek valamely másik pontját) a legértékesebbnek tekintjük a többiekhez viszonyítva, lesz a fejlődés értéktelen folyamatából, vagy annak valamely szelvényéből haladás vagy esetleg visszaesés az ahhoz a ponthoz való viszony szerint, amelyet mint a legértékesebbet kiemeltek. Az ami fejlődőben van, tehát még nem egyértelmű a helyessel,

* Itt eltekintünk attól, hogy már a fejlődés természettudományi fogalma is az igazságérték alkalmazását tartalmazza. Minthogy itt nem a logikai értékekről van szó, e helyütt eltekintünk ettől a nehézségtől. Itt még csak az a kérdés, vajon a fejlődés természettudományi fogalmából erkölcsi értékek levezethetők-e. Érték ebben a gondolatmenetben következésképpen erkölcsi értéket jelent.

Liszt erre az ellenvetésre azt válaszolta, hogy a fejlődés fogalma adja meg épen a létezőnek meg a helyesnek, a kauzális és az értékelő szemlélésnek a szintézisét.* (*Zeitschr.* XXVII. 93—94.) A magam részéről nem tudok ehhez a felfogáshoz csatlakozni. A fejlődés fogalmának ugyanis különböző jelentései vannak. Ismerjük többek között a pusztán tényleges és (ha az igazságértéktől még mindig eltekintünk) értéket nem jelentő fejlődés természettudományi fogalmát és ismerjük többek között a fejlődésnek egy olyan fogalmát, amely egyszersmind haladást is jelent, amely azonban csak a tényleges fejlődési folyamat valamely pontjának megelőző értékelése által válik haladássá. Itt tehát már értéket alkalmazunk a fejlődésre s így mindenekelőtt ezt az értéket kellene megvizsgálunk.

Hogy azután egy monisztikus szükséglet kielégítésére mégis miként hozható létre a kauzális és az értékelő szempontok szintézise, az további kérdés. Aki a fejlődés fogalmának e célra való alkalmasságát tagadja, ezzel még nem tagadja egy ilyen szintézis lehetőségét. Ennek a szintézisnek nehézségei egyébként egészen elesnek, ha nem felejtjük el, hogy a kauzalitás is értéket, az igazságérték alkalmazását jelenti. Voltaképpen tehát nem egy értékeletlen világfelfogást kell egy értékelttel egységbe hoznunk, hanem csak kétféle értékelés szintéziséről van szó, amelynek természetesen az érték fogalmában kell adva lennie.

Végül még arra utalnék, hogy az itt cáfolt álláspontnak nem lehet semmi oka arra, hogy pusztán a jog értékelésére szorítkozzék. Ha a fejlődés fogalma — a Liszt-féle terminológia szerint — minden kauzalitás és teleológia szintézisét alkotja, akkor következetesen az összes értékeknek fejlődési tendenciák segítségével levezethetőknek kellene lenniök. Eszerint az igazság sem jelentene egyebet, mint valamit, ami a tudomány fejlődésének irányában fekszik. S a szépet az összehasonlító művészet-tudomány segítségével kellene megállapíthatnunk.

Ebből a Liszt-féle álláspontra nézve még a következő nehézség adódnék: Az az állítás, hogy a fejlődés fogalma a létezőnek és a helyesnek szintézise, maga is igazságot vagyis helyességet vindikál magának. Ezt a helyességet azonban nem lehet ismét a fejlődés fogalmából levezetni. Ennélfogva a kauzális és

* Érték itt természetesen még mindig — mint jeleztem — csak erkölcsi értéket jelent, mert csak e terminológia szerint lehet a kauzális és az értékelő szemlélést szembe állítani, holott voltaképpen már a kauzális felfogásnak is értéket, igazsági értéket kell tulajdonítanunk.

az értékelő felfogások szintézise nem kereshető ebben a fogalomban.

Negyedik ellenvetésünk tehát a fejlődési tendencia értékmérőjét közösen illeti egyéb naturalista értékmeghatározásokkal, míg az 1—3 alatti ellenvetések kizárólag a fejlődési tendenciákból való értékmegállapításnak szólnak. Azt a kérdést azonban, hogy miként állapíthatunk meg szociális természettörvényt, vajon csak a fejlődési tendencia formájában-e, avagy másként, tulajdonképen ki lehet küszöbölni az értékelés szempontjából. S így arra a kérdésre, vajon a társas élet természettörvényeiből a helyes jog megállapítható-e, a naturalizmus összes formáit illetőleg nemmel kell felelnünk.

3.

Teljesen ellenkező úton igyekszik a helyes jog meghatározásához eljutni Stammler. Az ő kísérletének az előbb tárgyaltakkal nincsen más közös vonása, mint az, hogy nagy jelentőségre tett szert az újabb jogfilozófiai irodalomban. A Stammler-féle helyes jog tekintetében való állásfoglalás itt már azért is elkerülhetetlen, mert ő volt az, aki a kérdésünk iránt való érdeklődést a jogfilozófiai részvétlenségnek idejében újból föllesztette.

Stammler tanait főpontjaikban ismerteknek tételezhetem fel. Kiindul pontjuk Kant etikája. Az objektíve érvényes célkitűzés a célkitűzés szubjektivitásától mentes akarás. (*Wirtschaft und Recht*, 368.) „Következőleg a szociális élet törvényszerűsége csak egy oly társadalom ideális mértékében rejthetik, amelynek szabályozása minden alárendeltnek általános figyelembe vételével történik, úgy, hogy minden egyes oly bánásmódban részesül és olyképen határoztatik meg, amint azt neki, ha szabadnak kezeljük el, akarnia kell.” „A szabadon akaró emberek közössége — ez a szociális élet feltétlen végcélja.” (Ugyanott, 575.)

Már többször kimutatták (Liepmann: *Einleitung in das Straf recht*, 1900, 26; Kantorovicz: *Zur Lehre vom richtigen Recht, Arch, für Rechts- und Wirtschaftsph.* 2. kt. 1908, 67.), hogy Stammlernek ez az ideálja tautológia. Ő ugyanis az objektív mértéket keresi és arra az eredményre jut, hogy az abszolút cél szabadnak lenni. A szabadság pedig itt nem jelent egyebet, mint a szubjektív óhajoktól való mentességet.

Ha tehát az objektív akarás alatt a szubjektívnek ellentéte értendő és ha a nem-szubjektív akarást szabadnak nevezem, mi

sem áll útjában annak, hogy az objektív akarást a szabad akarásnak mondjam. De Stammler ideálja akkor nem is jelent egyebet, mint azt, hogy az objektív akarás mindig objektív akarás.

Vagyis Stammler az ő állítólagos megoldásával nem jut tovább a kérdés föltevésénél. Mert hiszen már kérdésünk is egy nem-szubjektív akarásból indul ki. A helyes jogot keresni nem is jelenthet egyebet, mint olyan jogot keresni, amely nem a szubjektív akarásból ered, hanem épen ettől a szubjektív akarrattól mentes. Az objektív helyességnek, vagyis a pusztán szubjektív akarástól való mentességnek posztulátuma ennél fogva már a helyesség fogalmában foglaltatik s így nem szolgáltathatja a helyesség problémájának megoldását.

Ezzel a Stammler-féle helyes jog bírálata tulajdonképpen be is fejezhető, ha nem merülhetne fel még az a kérdés, hogy miként jut el Stammler ebből az üres formulából kiindulva mégis a helyes jognak tartalmához. Vagy a mi cáfolatunkban kell hibának rejtenie vagy kimutathatónak kell lennie, miként került a tartalom ebbe az elméletbe. Az e tekintetben döntő pontot Stammler bírálói tudtommal nem emelték ki eléggé. Ez ugyanis az a pont, amelyen Stammler, hogy a helyes jog általa formulázott alapelveinek alkalmazását lehetővé tegye, az érdekellentétben álló feleket gondolatban egy speciális közösségbe akarja hozni. (*Die Lehre vom richtigen Recht*, 281.) Ennek a speciális közösségnek az eszméjéből azután mindenféle pozitív tartalmat vezet le, amely állítólag már a „szabadon akaró emberek közösségének” gondolatában, sőt tulajdonképpen már a közösség fogalmában foglaltatnék. Így p. o. „a másokról is való gondoskodás” már a közösség eszméjében rejlenek. (*Die Lehre vom r. R.* 283.) A közösség eszméje állítólag a felebarát fogalmához is vezetne. (U.o. 285.) S ebből a fogalomból csak úgy ömlik a pozitív morál. Az folynék belőle, hogy „a közösség minden tagja híven tartson össze a többivel”. (285.) Eljut az „aktív jóakarát” vagy „jótevés” követeléséhez, amely a felebarát üdvét tűzze ki céljául (288). Követeli a jótevés egyenlőségét, az egyenlő szeretetet (288); számba veszi, hogy az egyik embert ne érje kevesebb jótett, mint a másikat (289); mai pozitív erkölcsünk alapján „koncentrikus köröket” állapít meg, amelyek a morális kötelezettség intenzitásának fokát határozzák meg (289). Azt látjuk tehát, hogy végül is, sokkal több függ a „közösség” eszméjétől, mint „a szabadon akaró emberektől”. Arról ugyan eleve meg lehettünk győződve, hogy a madár, amelyet szemünk

láltára az üres kalapból kibocsátanak, valahogyan mégis csak be kellett, hogy jusson. Most íme láttuk is, hogy miként került bele. A hosszadalmas fejtegetések végén, amelyek az olvasó figyelmét a „szabadon akaró emberek” eszméjére koncentrálják, hirtelenül mai pozitív erkölcsünk egyes alkatrészeit tölti Stammler a „közösség” fogalmába, hogy azután mint tiszta észproduktumokat ismét levezethesse azokat „a szabadon akaró emberek közösségének” ideáljából.

S így a Stammler-féle elmélettel szemben megint csak arra utalhatunk, amit már Hegel jegyzett meg Kant erkölcsstanáról: „kívülről ugyan vihetünk belé tartalmat . . . , de a kötelességnek ama meghatározásából . . . nem juthatunk el speciális kötelességek meghatározásához, úgy szintén, ha a cselekvésnek egy ilyen speciális tartalmát vizsgáljuk, amaz alapelv nem tartalmaz kritériumot annak megállapítására, vajon kötelességről van-e szó, vagy sem.” (*Rechtsphilosophie*, 2. kiad. 173.)

4.

A jogértéknek napjainkban legnagyobb jelentőséget nyert elméletei — mint láttuk — két ellentétes pólust jelölnek meg. Az egyik a naturalizmus pólusa, a másik a szubjektív racionalizmus pólusa. Az igazság napjától egyformán távol áll mind a kettő.

De azok a negatív eredmények, amelyekhez eljutottunk, pozitív tanokra vezetnek.

A naturalizmussal szemben azt kellett hangsúlyoznunk, hogy problémánk mindenekelőtt az értékelés problémája.

Az érték fogalmát sokan egyszerűen arra a tényre vezették vissza, hogy egy tárgy egy alany által preferáltatik. Ez azonban nem volna egyéb, mint a pusztán akarás ténye. S ezzel a jog helyességének problémája elvesztené minden jelentőségét. Megkülönböztethetnők ugyan a múltó akarást az állandótól, úgyszintén sokak akarását az egyes egyén elszigetelt akarásától. De lehetetlen maradna annak levezetése, hogy az állandó akarás avagy a sok emberé értékesebb a múltólagosnál avagy az egyesénél. A helyes akarás e felfogás értelmében tautológia volna, a helytelen akarás pedig *contradictio in adjecto*.

A pusztán akarás tényénél tovább csak úgy juthatunk el, ha az érték fogalmát a helyesség érzelmeire alapítjuk.

Ez által a hedonizmus és utilitarizmus összes formái a helyesnek megállapítására irányuló kutatás kiindulópontjaiképpen fogalmilag ki vannak zárva.

A helyesség érzelmei azonban különböző területekre vonatkozhatnak, így pl. vannak olyanok, amelyek gondolkodásbeli helyességet jelentenek, a logikai értékek, míg mások a cselekvés helyességére vonatkoznak, az erkölcsi értékek. A helyes jogra vonatkozó kutatásnak az utóbbiakból kell kiindulnia. Minthogy a jog cselekvési normákból áll, a jog értékelésének mértékei mindig a cselekvés értékelésének mértékei kell hogy legyenek. Egy cselekvési norma helyessége ugyanis nem jelenthet egyebet, mint hogy épen a helyes cselekvést írja elő. A helyes cselekvés pedig az erkölcsös cselekvés. A helyes jogról szóló tannak tehát szükségképpen meg kell küzdenie azokkal a nehézségekkel, amelyeket az erkölcs lényegének megállapítása okoz. Nem térhet ki az elől a kérdés elől, hogy mi az erkölcs?

Ha a helyesen cselekvés érzelmének individuális tényéből indulunk ki, akkor ilyen helyességi érzelmek annyiféle tartalmának elvi lehetőséget kell megengednünk, ahány ember van. Mert e tartalmak esetleges tényleges megegyező voltát ebből a nézőpontból mindig csak valami véletlennek, elvileg számba nem jövőnek tekinthetjük. Minden embernek eszerint volna ugyan mértéke úgy saját magának, mint másoknak megítélésére, ennek a mértéknek azonban nem volna más értelme, minthogy az ítélőnek speciális sajátosságát dokumentálja. Egy erkölcsi ítélet nem jelentene egyebet, mint hogy az ítélő épen olyan, hogy ezt vagy azt feltétlenül helyesnek tartja. Ezen az alapon nem lehetne elképzelni egyetlen egy erkölcsi normát sem, amelynek tagadására ne volna a norma felállítóján kívül mindenki másnak teljes joga. A helyesség mértékének egy ilyen meghatározása nem sokban különböznék minden mérték tagadásától.

Az eddigi eredményekhez az egyéni öntudat értékeléseinek elemzése révén jutottunk. Megtaláltuk az egyéni öntudatban a feltétlen érvényesség érzelmeit és levontuk ennek a ténynek következményeit.

Ki kell azonban egészítenünk ezt a kiindulópontunkat azzal a további ténnyel, hogy a feltétlen érvényességnek ilyen érzelmei abban az elvi egyéni elszigeteltségben, amelyben azokat egyelőre feltételeztük, nem is léteznek. Az egyéni helyességi érzelem ténye egyúttal mindig egy szociális értékelést fejez ki. Az egyéni helyességi érzés csak indexe egy szuperindividuális értékelésnek, amely a feltétlen érvényesség igényével lép fel. Csakis az elszigetelt egyéni megfigyelés vezet bennünket ahhoz a téves feltevés-

hez mintha az egyéni öntudatnak az a része, amelyet mi a helyességi érzelmek nevével jelölünk, olyas valami volna, ami ilyen elszigeteltségben előfordul és ilyen elszigetelten megérthető volna. Az ilyen egyéni helyesség! érzelem csak szelvénye egy szociális értékelésnek, tehát olyas valamire utal, ami már rajta kívül fekszik.

Az erkölcs tartalmát tehát az egyéni öntudatban megtalálhatjuk ugyan, de ebből nem szabad többé azt a téves következtetést vonnunk, mintha elvileg az erkölcsnek annyiféle különböző tartalma lehetne, ahány ember van. Ellenkezőleg minden egyes egyéni helyességi érzelem már pusztán léteével ilyen érzelmeknek egy csoport körében való tartalmi megegyezéseit bizonyítja. Ez a megegyezés ennél fogva az erkölcs fogalmának szempontjából nem valami esetleges, hanem annak lényegéhez tartozik. S így nem lehet az erkölcsnek annyiféle tartalma, ahány ember van, hanem nem lehet többféle tartalma, mint amennyi ilyen megegyező csoport van. Erkölcsös tehát mind az, ami a cselekvés egy normájának megfelel, amelyet (egy csoporttal megegyezőleg) feltétlenül helyesnek érzek.

Az erkölcs tartalma tehát, amelyet öntudatom alapján a feltétlen helyesség érzelmeiből megállapíthatok, sohasem lehet egyéb, mint egy pozitív erkölcs tartalma. Nincsen más erkölcs mint valamely pozitív morál.

Az erkölcs meghatározásánál sokat vették igénybe az autonómia és a heteronómia fogalmait. S mint ama kevésszámú pont egyikét, amely az erkölcs fogalmára vonatkozó szinte áttekinthetetlen ellentétek között szilárdan áll, emelhetjük ki azt, hogy az erkölcs a pusztán heteronómiát kizárja. Ahol valamilyen szabállyal szemben akármilyen motívumokból fakadó pusztán engedelmességgel van dolgunk, ott még nincsen erkölcsös cselekvés. Ebből az igazságból már most gyakran azt a következtetést vonták, hogy az erkölcs fogalma egybeesik az autonómiával.

A fentebbiekből ellenben kiviláglik, hogy amit az egyén erkölcsi autonómiájának nevezünk, az nem jelent egyebet, mint hogy egy cselekedet erkölcsössége mindig egy individuális helyességi érzelem ítélete kell hogy legyen. Minthogy azonban minden ilyen érzelem egyúttal mindig egy arra vonatkozó megegyezésnek is bizonyítéka, ennél fogva az erkölcsi autonómia parancsa minden egyénnel szemben, mint kívülről jövő parancs is fellép. Az erkölcsi autonómia sohasem fordulhat elő hetero-

nómia nélkül. A tisztán autonóm erkölcs tehát ép oly kevésbé lehetséges, mint a tisztán heteronóm. Az autonóm erkölcsi parancsnak tartalmilag mindig egy pozitív erkölcsi szabállyal kell egybeesnie.

A jognak helyessége vagy helytelensége ennél fogva mindig egy pozitív erkölcs mértékének az alkalmazását jelenti.

5.

E ponton azonban talán az az ellenvetés volna emelhető, hogy a kulturailag adott pozitív erkölcsök különböző tartalmúak. Minő mértékkel mérhetjük már most ezeket az erkölcsöket? Melyik a helyes e különböző erkölcsök közül?

Ennek a kérdésnek felvetésénél azonban ismét elfelejtettük volna, amit az imént megállapítottunk. Ha egyszer tudjuk, hogy egyáltalában mit jelenthet egy szabály helyessége, akkor már azt is tudjuk, hogy mit jelent egy pozitív erkölcsi szabály helyessége. Hiszen a helyesség mértékén mit sem változtathatnak azok a különböző tárgyak, amelyekre azt alkalmazzuk. Ha az a tárgy, amelyet a helyesség megállapított mértékével meg akarunk mérni, erkölcsi szabály, a mi mértékünkre ez a körülmény sem lehet befolyással. Egy pozitív erkölcsnek helyessége vagy helytelensége sem jelenthet tehát egyebet, mint egy pozitív morálnak értékelését egy másik pozitív morál mértékével.

Az erkölcs sokat tárgyalt úgynevezett relativitására, azaz az erkölcsi szabályok tényleges érvényességének relativitására való utalás tehát a mi felfogásunkat nem is érintheti. Hiszen egy szabály helyessége nem jelenti tényleges érvényének abszolút voltát — ez nem volna többé szabály, hanem természettörvény — hanem pusztán érvényességi igényének abszolút voltát jelenti.

Úgyszintén nagyon kell ügyelnünk a szubjektivizmus szóra is, amidőn azzal a jog valamely értékmérőjének értelmét akarjuk megjelölni. A szubjektív és objektív ellentéte sokféle értelemben használatos. Nekünk ezen értelemeknek különösen kettejét kell gondosan megkülönböztetnünk. Objektívnek nevezünk egyszer minden olyan szempontot, amelynél minden alanytól eltekintünk. Ezzel szemben azután szubjektív mindaz, aminél bizonyos szubjektumokra tekintettel vagyunk. Ebben az értelemben objektíveknek tekintjük a tárgyakat, mert itt épen teljesen absztrahálunk a szubjektumoktól. Ha ellenben figyelembe vesszük, hogy tárgyról csakis szubjektív funkció révén tudhatunk valamit, akkor e szempont folytán az objektív tárgyak épen szubjektív jelenségekké

lesznek. Ebben az értelemben minden értékelés szubjektív, mert hiszen már fogalmilag is mindig valamely tárgynak szubjektumokhoz való viszonyát fejezi ki.

Másrészt azonban objektívnek nevezzük az olyan vonatkozást is, amely minden szubjektumra nézve szükségszerű. Ezzel szemben azután már csak az egy speciális szubjektumra avagy önkényesen választott szubjektumokra való vonatkoztatást nevezük szubjektívnek. Ebben az értelemben az értékelés objektív, mert a feltétlen helyességet, az összes szubjektumokra nézve érvényes teleológikus szükségszerűséget juttatja kifejezésre. Amivel szemben a pusztán értéktelen akarat szubjektív, mert csak egy vagy több önkényesen választott szubjektumra való vonatkoztatást jelent.

Objektívnek nevezzük tehát úgy a szubjektumokra való vonatkoztatás hiányát, mint az összes szubjektumokra való vonatkoztatást: amihez képest azután szubjektív alatt majd az összes szubjektumokra, majd a pusztán önkényesen kiválasztott szubjektumokra való vonatkoztatást kell érteni.

Ha már most az a kérdés, hogy a helyes jognak fentebb kifejtett felfogása szubjektivistikus-e avagy sem, azt keli felelnünk, hogy az csak abban az értelemben szubjektivistikus, amennyiben értékelést jelent. Ellenben nem szubjektivista, hanem objektív a szónak abban az értelmében, amelyben az a helyességet, azaz egy minden szubjektumra nézve érvényes teleológikus szükségszerűséget fejez ki.

Ha a Liszt-féle elmélet ellenfeleit pl., miként ez az általa megindított s a helyes jogról a büntetőtvényszórában szóló vitában többször megtörtént, egyszerűen csak szubjektivistáknak mondják, akkor ez könnyen félreértésekre adhat okot.

A jog értékelésének mértékeit tehát nem a jogbölcészlet produkálja racionális úton, hanem azok minden jogbölcészlet előtt már érzelmileg adva vannak s a jogbölcészlet is csak alkalmazhatja azokat.

Nem válik-e azonban mindezek folytán a helyes jogról szóló tan lehetetlenné? Ha a mértékek érzelmileg adva vannak, marad-e még tenni való az értékelésnek egy tudománya számára? Akár tudjuk, hogy mit jelent tulajdonképpen a jog helyessége, akár nem tudjuk, ez magán az értékelésen e felfogás szerint semmit sem változtathat?

A tudomány nem fog kitérhetni ama feladat elöl, hogy a számtalan adott erkölcsi értékelést rendszerekbe foglalja.

A naiv értékelések rendszertelenek, kazuisztikusak, nincsenek az alkalmazott mértékek öntudatában és hiányzik náluk az alkalmazott mértékek hierarchiájának öntudata is. A tudományos értékelés pedig az alkalmazandó értékek tudatos előrebocsátását és a fölé- és mellérendeltségnek egy rendszerébe való illesztésüket igényli.

Egy jogpolitikai érvelés vagy vita nem válhatik tudományossá, amíg nem bocsátjuk előre az alkalmazandó erkölcsi értékek egy hierarchikus rendszerét. Csak ezen az úton válhatik világossá, vajon tulajdonképeni értékelésről avagy pusztán az alkalmazandó eszközök célszerűségének kérdéséről van-e szó egy adott esetben. Csakis egy ilyen értékrendszer kidolgozása útján állapítható meg, hogy mely ponton ágaznak el a jogpolitikai ellentétek.

Egy jogszabály helyessége feletti vita rendszerint nagyon is emlékeztet Bábel tornyának építésére. A vitatkozók nem értik egymást, mert különböző értékek nyelvén beszélnek. Egy értékrendszer ugyan még nem felelne meg az eszperantónak, amelyet az összes érdekeltek egyformán megértenének, de mégis olyan eszköz volna, amely a lefordítást, a kölcsönös megértetést lehetővé tenné.

Azt hiszem, ha ezen az úton a naivul öntudatlan jogértékelés céltudatossá, az áttekinthetetlen ellenőrizhetővé, a kazuisztikusan bonyolódott szigorúan rendszeressé válnék: a jogbolcsészet máris eléggé jelentékeny eredményre jutott volna.

Katona Sándor: A Balkánszerződésekről

magyar közéletnek egy sajátságos jelensége, hogy a legfontosabb gazdasági kérdéseket közjogi és pártpolitikai szempontok szerint ítéli meg. Ez nagy mértékben annak tulajdonítható, hogy Ausztriával való közösségünk folytán nálunk a gazdasági kérdések nemcsak elütnek más államokétól és sokkal komplikáltabbak is, hanem azok gazdasági természetét a közjogi vonatkozások elhomályosítják.

A dualizmus ellenségei a gazdasági ügyek közösségében is az ország függetlenségének és önállóságának csorbitását látják s ezért a közjogi alapon álló ellenzéki pártok közjogi szempontból bírálják e tisztán anyagi érdekű kérdéseket, hogy fegyvertárukat ezáltal is gyarapítsák.

De viszont a gazdasági közösség alapján álló konzervatív pártok is gyakran kacérkodnak ezen „függetlenségi” törekvésekkel és azokat az uralkodó mellének szegzik, akkor, amikor valamely előnyt kivívni, vagy valamely, az ő érdekeikre káros intézményt megakadályozni akarnak.

Mint hogy a Balkánszerződések is közösüget képeznek, ezek sem részesülnek tárgyilagos gazdasági kritikában, hanem a különböző pártok politikai és pártszempontok szemüvegén keresztül nézik azokat.

Az alábbi fejtegetésekben a keleti szerződési politikának a gazdasági élet különböző tényezőire gyakorolt hatását tesszük vizsgálat tárgyává és igyekszünk megállapítani a különböző pártok valószínű állásfoglalását, úgy politikai, mint gazdasági szempontból.

A keleti szerződések kérdésénél két adott körülményt kell figyelembe vennünk. Az egyik az a vámpolitikai helyzet, amely a decemberi szerződések lejártával Németország vezetése mellett kialakult. Az osztrák-magyar vámtarifát, az 1902-iki német vámtarifa mintájára magas agrárius vámok és különösen a szerződésileg le nem szállítható minimális gabonavámok jellemzik. Ez az agrár vámvédelem

csak részben következménye Németország elzárkózó politikájának, nagyobb részben azonban a magyar és még inkább az osztrák agráriusok részéről megnyilvánult túlzó követelményeknek az eredménye. A Balkánállamok vámtarifái szintén erősen protekciósak és különösen az ipari vámok terén mutatnak lényeges emeléseket, amiknek nemcsak az a céljuk, hogy ezen államok iparát védelmezzék, hanem az is, hogy az Európaszerte mutatkozó elzárkózási irányzattal szemben a szerződések kötésénél fegyverül szolgáljanak.

A másik körülmény, amelyre figyelemmel kell lennünk az, hogy a Balkánállamokkal a szerződéseket közös vámterület alapján és annak időtartamára kötjük. Tekintetbe kell tehát vennünk azon vámpolitikai lehetőségeket, amelyeket nekünk ez nyújt.

Lássuk most már, hogy a keleti kereskedelmi szerződések milyen mértékben érintik gazdasági életünk különböző tényezőinek érdekeit? Akik a keleti szerződések kötését akár gazdasági, akár politikai okokból ellenzik, rendszerint azt szokták mondani, hogy a Balkán államoknak a magyar mezőgazdaság rovására, tisztán az osztrák ipar érdekében adunk kedvezményeket. A keleti szerződések tehát mindig úgy szerepelnek, mint a vámterület közösségének teherterele. Ezen stereotip állítással szemben meg kell most már vizsgálnunk, vajon a magyar ipar szempontjából közömbös-e a balkán szerződési politika és hogy annak költségeit tényleg a magyar mezőgazdaság viseli?

Nálunk az iparpártolás jelszavát hangoztató irányzat azt képzei, hogy a vámpolitikának az ipar fejlesztése körül csak abban áll a feladata, hogy az idegen árukat távoltartsa a hazai piactól, minthogy pedig a vámterület közössége ezt lehetetlenné teszi nekünk az osztrák iparcikkkel szemben: szerintük a vámpolitika a magyar iparnak semmi előnyt nem nyújthat. Pedig az ipar fejlődése szempontjából az idegen árúk távoltartásánál sokkal fontosabb az, hogy a hazai termelés feleslegének elhelyezését biztosítsuk az idegen piacokon. Egy nagy igazság, amelyről meggyőz minket különböző országok iparának és így a magyar ipar fejlődésének megfigyelése is, hogy valamely iparág fejlődése nem történhetik úgy, hogy a termelvényeivel kizárólag a hazai piacra szorítkozik, hanem külföldön is igyekszik elhelyezni azokat, még pedig mielőtt a belfogyasztást fedezni képes volna.

Az iparfejlődés nem is úgy szokott történni, hogy egy ország törekszik minden cikket maga előállítani, minél kevesebbet behozni a külföldről és ennek következtében oda minél kevesebbet kivinni. Bármilyen nagy is legyen a különböző országok között a politikai ellentét, bármennyire is igyekeznek az országokat elválasztó határvonalakat vámsorompók által még markánsabbakká tenni, a gazda-

sági élet a maga fejlődésében nem tud megmaradni ezen korlátok között, hanem hanem áttöri azokat és minden vámvédelem dacára a gazdasági fejlődés nyomában mind sűrűbben szövődnek a nemzetközi kereskedelem szálai.

Igaz, hogy a magyar ipar gyenge és távolról sem képes a belső szükségleteket kielégíteni, de fejlődő tendenciát mutat. Termékeivel kifelé gravitál és lázasan-keresi a külföldi piacokat. A belföldön nem tudja felvenni a versenyt az olcsóbb és jobb cikket kínáló osztrák iparral, annál kevésbé viheti produktumait a nyugati államokba, ahol még fejlettebb iparral találná magát szemben, azért Kelet felé nyomul, az iparilag fejletlen országok felé, ahol el tudja helyezni gyártmányait. Ha iparunk termékei nem is alkalmasak a finomodott és kényes nyugati ízlés kielégítésére, mindenesetre megfelelnek a keleti országok szerényebb igényeinek és ha a magyar ipar a nyugaton nem tud olyan olcsó lenni, mint az ottani ipar, keleten felveszi a versenyt a messzebből szállító országok áraival.

A balkán piacokra tehát a magyar iparnak legalább olyan szüksége van, mint az osztrák iparnak. Ezen piacok jelentőségéről meggyőznek minket a következő számok:

Magyarország kivitele volt millió koronákban:

Év	Románia	Szerbia	Bulgária	Törökország
1901	14·40	8·79	4·41	11·59
1902	19·27	9·08	4·41	9·04
1903	18·56	14·43	8·44	11·07
1904	18·90	11·33	9·10	12·61
1905	22·10	10·93	10·77	17·85
1906	30·14	8·11	7·76	18·09
1907	29·29	9·53	8·99	18·08

1907-ben egyes fontosabb iparcikkekből kivittünk ezer koronákban.

	Románia	Szerbia	Bulgária	Törökország
Pamut és pamutárú...	2·861	807	294	567
Len és kenderárú ...	1·498	201	421	269
Gyapjú és gyapjúárú	787	246	283	435
Konfekcionált árú ...	248	—	—	—
Bőráru ...	501	967	1·108	358
Vas és vasárú ...	2·278	1·018	829	310
Gépek ...	3·151	713	851	—
Járművek ...	2·677	248	514	—

Ez a pár szám mutatja már, hogy a balkán piacoknak milyen nagy jelentőségük van a magyar ipari kivitel szempontjából. Ha figyelembe vesszük, hogy ezen országok bevitelében Magyarország csak néhány százalékkal szerepel és hogy a közös vámterület balkánexportja az utóbbi évek szerződésnélküli politikája folytán a többi európai államok mögött elmaradt, fogalmat alkothatunk magunknak azon perspektíváról, amelyet a Balkánpiacok a magyar ipari kivitel expanziója tekintetében nyújtanak.

A vámterület közössége mellett a vámvédelem eszközeit csak korlátozott mértékben alkalmazhatjuk a hazai fogyasztás terén, de másrészt ép a vámterület közössége nyújt nekünk módot arra, hogy iparcikkeink számára piacokat szerezzünk a Balkánon. A közös vámterület mérlege ugyanis mezőgazdasági produktumokban passzív. Midőn mint a közös vámterület egyik államszerződünk a keleti államokkal, azok nyereszterményei részére piacot nyújthatunk. Abban a pillanatban azonban, amidőn a vámsorompókat az osztrák határon felállítanók, Magyarország egy nagymennyiségű mezőgazdasági produktumfelesleggel rendelkező vámterület volna és nem volna abban a helyzetben, hogy határait megnyissa a Balkán államok mezőgazdasági termékei előtt.

Az Ausztriától való gazdasági különválás igen súlyos áldozatokat követelne a magyar mezőgazdaságtól. A gazdasági különválás hívei azt hirdetik, (vannak, akik őszintén, de igen sokan, nem őszintén), hogy hajlandók volnának ezt a nagy áldozatot is meghozni azért, hogy a magyar ipar gyorsabb tempóban fejlődjék. Ugyanakkor azt látjuk, hogy azok a tényezők, amelyek hangosan követelik az önálló vámterületet, amelyek az iparvédelem eszközeinek megteremtése céljából hajlandóknak mutatkoznak a legnagyobb áldozatra, tiltakoznak a leghangosabban, amidőn a Balkánszerződésekről van szó, amidőn igénybe akarjuk venni iparunk előbbrevitele érdekében azon kisebb áldozattal járó eszközöket, amelyek a közös vámterület mellett rendelkezésünkre állanak. Ez a szerződésellenes hangulat mutatja, hogy milyen üres és hazug jelszó a magyar iparpártolás és fogalmat nyújt arról, hogy a külön vámterület felállítása esetén, midőn a mezőgazdaság válságba jutna, milyen elementáris erővel akadályoznák meg az agráriusok az ipart védő vámpolitikát, amely akkor csakugyan a mezőgazdaság rovására menne. A szerződési politika ellenzői, akik a magyar ipar érdekeit honorálni nem akarják, mint a mezőgazdaság védői jelentkeznek.

A mezőgazdaság fejlesztése az országnak elsőrendű érdeke nemcsak azért, +mert az jelenleg bázisát képezi gazdasági életünknek,

hanem azért is, mert a fejlődés a jövőben is elsősorban a mezőgazdaság terén fog végbemenni. Nem az nálunk a legfőbb feladat, mint sokan hiszik, hogy mesterségesen egy egészségtelen és a gazdaságos követelményeknek megfelelni nem tudó ipart hívjunk életbe, hanem elsősorban arra kell törekedni, hogy a mezőgazdasági termelést intenzívvé és produktívvá tegyünk, nemcsak azért, mert a mai gazdasági és vámpolitikai viszonyok között ezen a téren érhetjük el a legjobb eredményeket, hanem azért is, mert az ipar fejlődésének ez elengedhetetlen feltétele. Kérdés most már, hogy a mezőgazdaság fejlődése megkívánja-e a Balkánnal szemben való merev elzárkózást?

A magyar mezőgazdaság vámpolitikai téren olyan kivételes helyzetnek örvend, mint Európának egyetlen agrár-országa sem. Míg a többi európai agrár-államok nem tudják termelésüket fejleszteni, mert produktumaik számára piacot kapni nem képesek, addig a mi mezőgazdaságunk feleslegei Ausztriában szabad és a külföldi versennyel szemben magas vámokkal védett piacot élveznek. A közös vámterület mindinkább nagyobb mértékben fogyasztja el a magyar mezőgazdaság termékeit és ennek folytán a minimális gabona- és magasabb állatvámok mind nagyobb mértékben éreztetik áremelő hatásukat. Emellett a hús- és gabonaárak az utóbbi években — itt nem választható okokból — a világpiacon is emelkedő tendenciát mutatnak.

A közös vámterületen növekedő nyersterményhiányt illusztrálják a következő adatok:

Búzából 1897-ig állandó 4—500 ezer métermázsa kiviteli többlet volt. 1897 óta állandó behozatali többlet van, amely a múlt évben a 10 millió métermázsat is meghaladta.

Ezzel szemben a lisztkiviteli többlet 6—800 ezer métermázsa között váltakozik.

Kukoricában állandó a behozatali többlet, 1905-ben 4686 ezer métermázsa volt.

Állatoknál: ökörből 35—60 ezer darab kiviteli többletünk van, juhból volt 1895-ben 333 ezer, 1905-ben 25 ezer, sertésből 1895-ig volt jelentékeny kiviteli többletünk, 1895 óta állandó a behozatali többlet, 150—160 ezer darab.

A magyar földbirtokos osztály teljes mértékben élvezi kiváltságos vámpolitikai helyzetének minden előnyét. Azok a körök, amelyek a magyar mezőgazdaság védőjéül szerepelnek, amelyek tulajdonképpen ezen osztály érdekeinek képviselői, az agrárpolitikát kizárólag az erős vámvédelemben látják és igen erősen és gúnyosan megtámadták Serényi Béla gróf földművelésügyi minisztert, aki programbeszédeiben a mezőgazdasági termelés fejlesztését jelölte

meg legfőbb feladatának. Szerintük ez nem agrárprogram. A termelésbe nincs joga beleavatkozni a földművelésügyi miniszternek, ez a jó isten dolga, aki esőt és napsugarat küld a földre, ellenben a földművelésügyi miniszternek az a kötelessége, hogy gondosan őrködjék azon, hogy a vámvédelem kínai falán rést ne üssenek és hogy a Darányi Ignác nemes politikája teljes épségében fentartassék. Kétségtelen, hogy ez a politika megfelelné a földbirtokos osztály érdekeinek, de már azon nagyon sokat lehetne vitatkozni, hogy vajon a magas agrárvám egyáltalában célszerű-e a mezőgazdasági termelés szempontjából?

A 80-as években, midőn nagy agrárkrízis köszöntött be egész Európában, agrárvámjaink még nem voltak, vagy ha voltak is alacsony vámok, azok a közös vámterület fölöslegei folytán csak kis mértékben érvényesültek. Ezen kritikus időben a magyar mezőgazdaság termelésének kiterjesztésében, megsokszorozásában, az intenzív haladásban keresett menedéket és talált bőséges kárpótlást.

Ellenben az utóbbi 10—15 esztendőben, amióta az agrárvámok emelkedtek és jobban érvényesülnek, amióta megszüntettük az őrlési forgalmat és a Szerbia által élvezett határszéli kedvezményt: mezőgazdasági termelésünk nem fejlődött és állattenyésztésünk pedig egyenesen visszaesést mutat, ami azt bizonyítja, hogy mezőgazdaságunk az extenzitás felé halad.

Állatállomány volt ezer darabokban:

év	szarvasmarha	ló	sertés
1870	5279	2158	4443
1895	5829	2282	6447
1906	5624	1784	4336

A szemtermelés az utóbbi időben kiterjesztetett, a legelők feltörtettek és ennek következménye lett az állatállomány csökkenése. A biztos piac és a magas gabonaárak szemben a növekvő bérekkel, nyereségessé tették a gabonatermelést és így a nagybirtokosok által vezetett magyar gazdaközönség erre vetette magát, elhanyagolva az állattenyésztést, kizsákmányolva a földnek ősi termőerejét.

Minthogy a közös vámterületen a mi mezőgazdasági termelésünk jelentékeny részét egy idegen államnak, Ausztriának népessége fogyasztja el, a gabonaáraknak vámokkal való emelése bizonyos tekintetben jogosult. De ebben mértéket kell tartanunk, mert kétségtelen, hogy a mezőgazdaság fejlesztése nem az árak emelésében áll, hanem abban, hogy minél többet, jobbat és minél olcsóbban termeljünk. Már pedig azt látjuk, hogy az agrárvédelmi politika nem járt evvel az eredménnyel.

A Balkán-behozatal megakadályozása nemcsak nem mozdítja elő, de némely tekintetben hátrányosan is befolyásolja mezőgazdaságunk fejlődését. Így pl. hátrányos az, hogy elzártuk piacainkat az élő állatok elől, amelyekre éppen a mezőgazdaságnak van szüksége. A rendszertelen takarmánytermelés mellett gyakran áll elő nálunk takarmányhiány, minek folytán állatállományunk lényeges csökkenést szenved, a mezőgazdasági termelés megfosztatik a föld megműveléséhez szükséges állati erőtől és trágyától. Ezen hiányt azután a Balkán behozatala által kellene pótolni és ugyancsak ilyen módon lehetne beszerezni a kiterjedt állathizláláshoz szükséges anyagot. A balkáni állatok és termékek kizárása arra vezetett, hogy a belső fogyasztás kielégítésére, amely a kivitelre kerülő hizott marhát megfizetni nem képes, nemcsak a sovány marhákat, hanem borjúkat is kénytelenek voltunk fordítani. Ez a borjúpusztítás nagy mértékben hozzájárult az állattenyésztés hanyatlásához.

Az állatbehozatal ellen mindig a hazai állategészségügy védelmével szoktak érvelni. Bár kétségtelen, hogy a ragadós betegségek ellen való védekezés nagyon fontos dolog, de a vámpolitikában a veterinárus rendszabályok sokkal inkább szolgálnak a prohibíció eszközül, mint az állategészségügy védelmére. És ezeknek a rendszabályoknak szigorítása nem az állati betegségek terjedésével, hanem a vámvédelmi politika előnyomulásával tart lépést. A Balkán-államok állategészségügye nem olyan rossz, mint azt az agrárius körök feltüntetni igyekeznek, különösen áll ez a román állategészségügyre. De mindenesetre jobb, mint abban az időben volt, amikor még az állategészségügyi rendszabályokat nem ismerték, vagy legalább is sokkal enyhébb mértékben alkalmazták. De különben is, mint ez Szerbiával kötött szerződésünkben is történt, az állategészségügyi egyezményekben olyan megállapodások szoktak felvételni, amelyek az illető államot szigorú rendszabályok megtartására, sőt a fertőzött államokból való állatbehozatal eltiltására kötelezik és a monarchiának jogot adnak ezek ellenőrzésére és járványos betegségek, különösen keleti marhavész és ragadós tüdőlob fellépése esetén az állatbehozatal egyoldalú megtiltására. Megfelelő garancia mellett tehát joggal lehetne követelni, hogy az élő állatbehozatal is megengedtesék, mert ezekre a mezőgazdaságnak szüksége van.

A balkánszerződési politika egyáltalában nem jelenti az agrár-vámvédelem csökkentését. A gabonát minimális vámok védik, amelyeket szerződésileg sem lehet leszállítani, az állatbehozatalnál pedig nem a vámok leszállításáról, hanem arról van szó, hogy állatokat egyáltalában beengedünk. És itt is csak nagyon korlátolt mennyiség bebocsátásáról van szó.

Mezőssy Bélának, a koalíciós kormány földművelésügyi államtitkárának egy a *Magyar Hírlap*-ban közzétett nyilatkozatából megtudtuk, hogy az előző magyar kormány az osztrák kormánnyal a kiegyezési tárgyalások alkalmával titkos pótegyezményt kötött, amely megszabta a Balkán államokból megengedhető állatbehozatal maximumát és az élő állat behozatalát teljesen kizárta. Eszerint vágott, illetve leszúrt állapotban legfeljebb 50 ezer darab szarvasmarha, 120 ezer darab sertés és 100 ezer juh hozható be a Balkán államokból. Még a koalíciós kormány által kötött román szerződésben, ezen kontingens 15 szarvasmarhát kivéve, ki van merítve. Az agrárius körök már jóelőre hangosan tiltakoznak az ellen, hogy a jelenlegi kormány ezt a kontingens-t túllépje. A megmaradt mennyiség azonban még Szerbia igényeinek kielégítésére sem volna elégséges. Már pedig Montenegró és Bulgária is követelnek engedményeket az állatbehozatal terén. Minthogy a jelenlegi kormány ezen országokkal is szerződni akar, feltétlenül szükséges lesz a behozatali kontingens lényeges felemelése. Ami nem járna a mezőgazdaság sérelmével, minthogy, mint már említettük, a vámtarifa igen magas húsvámjai érintetlenül maradnak.

Ámde az engedmények terén még sokkal tovább lehetne menni anélkül, hogy nemcsak a mezőgazdaság, de még a vámvédelem is sérelmet szenvedne. Szerbiából bejövő gabona régebbi szerződésekben határforgalom címén mindig kivételes kedvezményeket élvezett, ezen határszéli forgalomnak visszaállítása feltétlenül kívánatos volna, úgyszintén az őrlési forgalom visszaállítása, amelynek megszüntetése igen érzékenyen sújtotta a magyar malomipart és ezzel a közvetítő mezőgazdaságot is. Mint arra Matlekovits Sándor, a Pesti Lloyd-Társaságban 1909 március 7-én a Balkán szerződések tárgyában megtartott értekezleten rámutatott, egész sereg mezőgazdasági cikk van, ahol a keleti országoknak nagy előnyök lehetne adni anélkül, hogy a magyar mezőgazdaság egyáltalában károsíthatnák. Ilyen a repce, ilyen továbbá a köles, amelyre vetett magas vámmal a köleshántoló iparunkat fosztottuk meg nyersanyagától. Ha e tekintetben még koncessziókat adunk, tulajdonképpen a magunk előnyét szolgáljuk. Ugyan ez áll egy sereg más hasonló cikkekre, ilyenek a gyümölcsfélék, főzelék, az állati termékek és itt a baromfi, amelyet nem lehet állategészségügyi szempontból kezelni.

Az előadottakból nyilvánvaló, hogy a Balkán szerződések megkötése elsőrangú érdeke a magyar iparnak. És nemcsak, hogy nem veszélyeztetné, de egyenesen előmozdítaná a mezőgazdaság fejlődését. Természetes dolog, hogy az ország fogyasztóira, azokra a milliókra, akik mint eladók nem szerepelnek, csupán mint vevők, a mezőgaz-

dasági és ipari munkásosztály, a honoráciorok és a készfizetésből élőkre nézve a balkáni szerződések megkötése elsőrangú fontosságú kérdés. A magyar, tejjel és mézzel folyó Kánaánban az élelmiszerek drágasága mindinkább elviselhetlenebbé lesz és ezen a drágaságon mindenestre enyhítene a balkán élelmiszerek bebocsátása. A drágaság okai között a világpiacon mutatkozó jelenségek is szerepelnek, de ezek olyan körülmények, amelyeken változtatni módunkban nincs; szerepelnek továbbá más kisebb jelentőségű hazai bajok, amelyeknek megszüntetése azonban a drágaságot számbavehetően nem enyhítené. Természetes, hogy agrárius oldalról igyekezzenek kizárólag ezeket a lényegtelen okokat felelőssé tenni a drágaságért, elsősorban a közvetítő kereskedelmet és elfeledik azt, hogy ezek az okok többnyire olyanok, amelyek már évtizedek óta változatlanul fennállanak, holott a drágaság csak az utóbbi években, az agrárius védelem térfoglalása óta öltött nagyobb mérveket. Amikor a húsárak az állathiany folytán nap-nap után növekednek, amidőn a gabonaárak Budapesten néha 12 koronával is magasabbak mint a világpiacon, akkor magas tarifákról, közvetítői haszonról és egyéb dolgokról beszélni nem más, mint megtevesztés és az igazi okok leplezése.

Nem utolsó érv a Balkánszerződések szükségessége mellett a nemzetközi politikai szempont. A monarchiának és így Magyarországnak is nagyon fontos érdeke, hogy a Balkánállamokkal a jóviszonyt fentartsa. Ezen államokkal és különösen Szerbiával szemben tanúsított gazdasági ridegségünk a közelmúltban már majdnem véres háborúba sodorta a monarchiát. Azt az elégedetlenségei, amely az egész Balkánon uralkodik, semmivel sem lehet úgy fokozni, az ott évtizedek óta felhalmozott gyúanyagot semmivel sem lehet biztosabban lángallobbantani, mintha elzárjuk *hermetice* piacainkat ezen országok előtt és megfosztjuk azok gazdasági életét az éltető levegőtől. Az ország földesurai nem kívánhatják, hogy az ő nagyobb hasznuk érdekében megbénítsuk iparunkat, akadályozzuk mezőgazdaságunk fejlődését, élelmiszerinségnek tegyük ki a fogyasztók millióit és egy balkánháború veszélyének a monarchiát. Ennyi fontos érdek áll szemben egy pár ezer ember önző szempontjaival, sokszor csak képzelt érdekével. Azt hisszük, hogy nem nehéz az elhatározás, midőn a kettő között kell választani.

A román szerződésre vonatkozólag még a koalíciós kormány megkötötte a megállapodást, amelynek azonban törvénybe iktatását a politikai zavarok lehetetlenné tették. Bár a Wekerle-kormány 1909 december végén lejárt, törvényes felhatalmazás feljogosította arra, hogy ezen szerződést rendeletileg életbe léptesse. Ámde ez a kormány,

amely egész működése alatt az agrár érdekek hű képviselőjének bizonyult, lemondott állapotára való tekintettel nem akart törvényadta jogával élni, habár a kereskedelmi miniszter távozása előtt 24 órával még adott koncessziókat vicinális vasutakra, és egyéb olyan előnyöket, amelyeknek az az ország érdekéhez semmi közük nem volt.

Szerbiával ismét megindultak a háborús időkben megszakadt tárgyalások és a jelenlegi kormánynak szándékában van Montenegróval, Bulgáriával és Törökországgal is tárgyalásokba bocsátkozni.

És ha nem is fog elmenni addig a határig, ameddig az kívánatos volna, kétségtelenül túl fogja lépni azon szűk kereteket, amelyeket a koalíciós kormány az ő titkos pótegyezményében felállított. Egy olyan kormány, amely őszintén a vámközösség alapján áll, amely annak fentartását célozza, nem mondhat le arról, hogy a kereskedelempolitikájában felhasználja mindazon eszközöket, amelyek a közös vámterületen az ipar propagálására rendelkezésére állanak. Az ipar érdekeit szolgáló vámpolitika közelebb hozná a gazdasági közösség eszméjéhez a közvéleményt, melyet az iparteremtés jelszava alatt folytatott agitáció attól elfordított. Liberálisabb vámpolitika folytatására készíti a kormányt a monarchia nagyhatalmi állásának érdeke is s ha az agrárvédelem enyhítésével talán magára vonja is a kormány az agrárius nagy urak haragját, mindenesetre számíthat ezen politikájánál a többi osztályok és a tömegek szimpátiájára.

Bár a kormány többségében sokan vannak olyanok, akik rokonszenveznek az agrártörekvésekkel, sőt ezen törekvéseknek legexponáltabb képviselői is helyet foglalnak abban, nem valószínű, hogy a kormánypárt részéről a szerződési politika elé akadályok gördítenek. A volt alkotmánypárt és a néppárt, amely pártok a feudális érdekeknek letéteményesei, minden valószínűség szerint tisztán gazdasági szempontból fogják ellenezni az állatbehozatal kiterjesztését és bizonyára ragaszkodni fognak a koalíció szűkkeblű szerződési politikájához. A Kossuth-párt, amely a gazdasági különválás alapján áll, tulajdonképpen szintén az agrárius érdekeknek a képviselője, de az minden valószínűség szerint nem a mezőgazdasági érdekek védelmezésének a címén, hanem a gazdasági függetlenség jelszava alatt fogja támadni a kormány szerződési politikáját. Ezen pártoknak ilyen magatartása természetes lesz. Annál nagyobb érdeklődéssel kell néznünk a Justh-párt állásfoglalása elé. A Justh-párt, amióta kivált a 48-as többségből, politikai kérdésekben lassanként teljesen a legradikálisabb álláspontra helyezkedett. Erről a pártról tehát fel kell tételeznünk, hogy

a gazdasági különválás követelésével nemcsak taktikázik, mint a konzervatív pártok és azt talán politikai szempontokon kívül az ipar fejlesztése érdekében is követeli.

Ha nem tapasztaltuk volna már sokszor a magyar politikai életben, hogy a következetesség, az elvekhez való ragaszkodás és az egyes kérdéseknek elvi alapon való megítélése nem tartozik sem a pártok, sem az egyesek erényei közé: egy pillanatig sem lehetnének kétségben aziránt, hogy a Justh-párt nemcsak támogatni fogja a kormány szerződési politikáját, de ezen a téren messzebbmenő követeléseket is fog fölállítani és sok tekintetben ellensúlyozni fogja az agrár törekvéseket. A helyzetet ismerve, azonban nem nagy reménységgel nézünk a Justh-párt magatartása elé. Láttuk, hogy ez a párt, amíg része volt a koalíciós többségnek, nemcsak a választójog kérdésében volt hajlandó megalkudni, de, egy pár tagjától eltekintve, hűséges támogatója volt a koalíció reakciós gazdasági politikájának. És még akkor is, amikor a párt a választójog kérdésében és egyéb politikai kérdésekben lassan átment a legradikálisabb álláspontra: gazdasági kérdésekben megmaradt a régi feudális keretekben. Amikor a párt hivatalos lapjának, a *Magyarország*-nak vezércikkei nap-nap után hangosabban és határozottabban követelték nemcsak az általános, egyenlő, titkos választójogot, de más radikális reformokat is: ugyanakkor a közgazdasági rovatban naponta jelentek meg tiltakozó cikkek a román szerződések életbeléptetése ellen és szimpatikus hangú közlemények az Omge tevékenységéről.

Nem tudjuk, hogy vajon ezt a kétlakiságot a tudatlanság rovására írjuk-e, vagy pedig az őszinteség hiányának tulajdonítsuk? Nem tudjuk, hogy vajon a pártnak újdonsült radikalizmusa hozza magával, hogy orgánumai nem tudják a gazdasági kérdéseket is a radikalizmus látószögébe beállítani, vagy pedig ez az egész Justh-párti radikalizmus épen olyan pártpolitikai jelszó, mint volt annak idején a magyar kommandó és később az önálló bank követelése?

Ha a Justh-párt a gazdasági különválás alapján áll is, számolnia kell azon adott körülménnyel, hogy a vámszerződés Ausztriával 1917-ig meg van kötve és hogy a szerződési politikának, mint már fentebb említettük, a vámterület közösségére kell alapítva lenni. A Balkán szerződések ellenzése tehát egy lépéssel sem vinné előbbre a gazdasági különválás ügyét és az egyetlen dolog, amit ez a párt a szerződések tekintetében követelhet, hogy azok a kiegyezéssel egy időben járjanak le. Minden, ami ezen túl megy, üres jelszópolitika, amely a konzervatív érdekek leleplezésére szolgál és a szerződések megkötésének akadályozása nemcsak a párt radikális irányával ellenkeznék, de ellen-

tétben állana azon legfőbb céllal is, amelynek érdekében a párt a vámterület különválasztását követeli, és ez a magyar ipar fejlődése. A Balkánszerződések tárgyalása lesz az új parlament szellemének a próbaköve. Ekkor fognak szintvallani a különböző pártok az ő igazi érzelmeikről és ezen színvállás alkalmával mindenesetre legfeszültebb érdeklődéssel nézünk azon párt magatartása elé, amelynek meg van az a kétségtelenül nagy érdeme, hogy felrobbantotta a koalíciót és abból kiválva, egy merész fordulattal a demokratikus politika szóvivőjévé szegődött.

Szemlék és jegyzetek

Varga Jenő: Az új népszámlálás

(Az Országos Statisztikai Hivatal vezetésének szíves figyelmébe. *)

Ha a népszámlálási statisztikának fejlődését figyelemmel kísérjük, látjuk, hogy anyaga egyre bővebb lesz, a népesség viszonyaiba egyre mélyebben igyekszik behatolni. Az eredetileg fiskális célokból történt nép- és vagyonfelvételből a szociológiai kutatás főforrása lett.

A magyar népszámlálási statisztika nem maradt hátra ezen általános törekvésben: ellenkezőleg, sok esetben megelőzte a többi európai államot. Joggal hivatkozik rá Vízaknai**, hogy a magyar 1890-iki népszámlálás kérdezte a számlálólapokon először az ipari alkalmazottaktól a munkaadókat és a vállalatokat, és használta fel először ezen értékes adatokat az ipari üzemstatisztika céljaira. Azóta ezen kérdőpontot, az összes egészségemélyzetre kiterjesztve, majdnem minden külföldi statisztika átvette.

Jelen sorainkkal felakarjuk hívni a statisztikai hivatal vezetésének figyelmét azon körülményre, hogy a mezőgazdasági népesség az eddigi népszámlálásoknál az iparihoz képest nagyon is mostoha elbánásban részesült.

Szívesen elismerjük, hogy a magyar népszámlálási statisztika ezen a téren is úttörő volt, midőn az 1900-as népszámlálás kérdőpontjai közé a földbirtokra, bérelt és részes földekre vonatkozó kérdőpontokat felvette és így legalább a földbirtokosok pontosabb osztályozását lehetővé tette. Mégis áll azonban az, hogy az utolsó népszámlálás 5 fő- és 20 alkérdésben tudakolja az ipari lakosság életviszonyait, mely az össznépségnek csak 22%-a míg a 60%-nyi mezőgazdasági népességnek csak a birtokviszonyait tudakolja 1 fő- és 5 alkérdésben.

*A *Huszedik Század* szerkesztősége csatlakozik a cikkíró kéréséhez és nem kételkedik benne, hogy a Statisztikai Hivatal igazgatósága, mely már sok jelét adta tudományos érzékének, nem fog elzárkózni ezen kérdések feltevésétől, melyek elméleti és gyakorlati agrárpolitikánkat olyan közletről érdeklík

***Jahrbücher der Nationalökonomie und Statistik*, April 1910.

Hasonló jelenséget tapasztalunk a feldolgozásnál is.

A nem östermelő népesség foglalkozási statisztikája nagy részletességgel van feldolgozva; az ipari foglalkozások közel 300 alcsoportra vannak felosztva, pontos tájékoztatást nyerünk törvényhatóságokint bármely még oly csekélyszámú ipari alcsoport munkásainak viszonyairól, munkaidejéről és munkabérééről, munkanélküliségéről, a vállalatok nagyságáról, motorokról stb.

Ellenben a másfélmilliónyi mezőgazdasági munkás, a keresők 22%-ának, továbbá a félmilliónyi gazdasági cseléd életviszonyairól, keresetéről, munkanélküliségéről nem mond a népszámlálási statisztika semmit. Csak a pusztá számot találjuk meg.

Jelen cikkünkben ezen nagy hiány pótlására kérjük a statisztikai hivatal vezetőségét, egyben megkíséreljük megfogalmazni azon kérdőpontokat, melyekkel a mezőgazdasági népesség életviszonyait ki lehetne puhatolni és egyben az ipari vállalati és üzemsztisztika analógiájára, a mezőgazdasági üzemsztisztika számára is anyagot gyűjteni. Utóbbi annál inkább is helyén való volna, mert az utolsó és egyetlen rendszeres mezőgazdasági statisztikai felvétel 1895-ből való és eddig semmi híre sincs, hogy mostanában megismételnék.

Hangsúlyozni óhajtjuk, hogy jelen sorainkkal inkább csak a figyelmet óhajtjuk felhívni ezen nagyfontosságú kérdésre; nem tekintjük végleges javaslatnak. Maga a statisztikai hivatal a kérdések végleges megformulázását, valamint az egybevetés módját nálunk bizonyára jobban fogja elvégezni. Meg leszünk elégedve, ha ezen sorainkkal feltudjuk kelteni az illetékes tényezők figyelmét és ennek folytán legalább valamivel hozzájárulhatunk a népszámlálási statisztika tökéletesítéséhez.

Tisztában vagyunk avval, hogy a mezőgazdasági népesség viszonyainak megtudakolása nagy nehézségekbe ütközik.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a mezőgazdaság sajátos viszonyai nem engedik meg a vele foglalkozóknak alcsoportokba való oly pontos osztályozását, mint az iparban; de durva megközelítés lehetséges volna.

Tudatában vagyunk annak, hogy a mezőgazdasági népesség aránylag alacsony műveltsége miatt a kérdések megfogalmazásánál igen nagy óvatossággal kell eljárni. Ezért a következőkben csak oly kérdőpontok felvételét ajánljuk, melyekre véleményünk szerint a legkisebb intelligenciájú ember is megtud felelni és amelyeknél a kérdezett dolgok az illetőre nézve oly fontosak, hogyha különös oka nincs az elhallgatásra, pontos feleletet tud rá adni.

Mielőtt a kérdéseket ismertetőnk a kísérlet sikerére nézve egy nagyon fontos körülményt óhajtunk kiemelni.

Az ipari viszonyok felvétele az utolsó népszámlálás alkalmával nem vezetett teljes sikerre: némely kérdőpontra igen csekély számú és megbízhatatlan felelet érkezett be, úgyhogy az anyag egy része nem is volt alkalmas a feldolgozásra. Fölmerülhetne az az ellenvetés, hogy mi célja volna most egy újabb és még nehezebb kísérletnek.

Valójában azonban úgy áll a dolog, hogy az általunk tervezett mezőgazdasági felvétel sikerének több kilátása van, mint az iparinak. És pedig azon egyszerű okból, hogy a számlálóbiztosok, kik a népszámlálási adatokat egybegyűjtik, kevés kivételtől eltekintve, az ipari

dolgokat nem ismerik, az ipari dolgokhoz semmit sem értenek. Ellenben a falusi tanítók, jegyzők, papok, kik a népszámlálást a falvakban végzik, nagyon is jól ismerik a mezőgazdaság dolgait, jól értik, hogy mit kérdeznek. Azt pedig azt hiszem senki sem fogja kétségbe vonni, hogy a hozzáértő emberek által folytatott anyaggyűjtés sikerének a valószínűsége sokkal nagyobb, mintha hozzá nem értők foglalkoznak vele.

Ez a körülmény, valamint a kérdőpontok precíz megfogalmazása, melyet a statisztikai hivatal nálunk kétségtelenül jobban fog megoldani, valószínűvé teszi a sikert. A kísérletet, a dolog óriási fontosságánál fogva mindenesetre meg kellene tenni.

Szerény véleményünk szerint a mezőgazdasági népesség egyes csoportjaihoz a következő kérdéseket lehetne intézni.

A mezőgazdasági munkásokhoz, amennyiben nem éves gazdasági cselédek:

I. Volt-e aratásban? Ha igen:

a) Mennyi gabonát vagy készpénzt keresett ellátáson kívül, marokszedő nélkül.

b) Kinél és hol aratott?

c) Hány pár arató volt az illető gazdaságban?

d) Mennyi feles, harmados, negyedes v. ötödös földet kapott aratási munkaadójától?

Az aratás tudvalevőleg a huzamosabb időre le nem kötött (cselédek, hónapszamosak) mezei munkások legfontosabb kereseti forrása: téli élelmüket ezzel keresik meg. Valószínű tehát, hogy az erre vonatkozó kérdésekre teljes pontossággal tudnak felelni. Ami az alkérdéseket illeti, a) alatt egyszerűség kedvéért csak az összes gabonakeresetet (a fajtól, búza, rozs eltekintve) tudakolnók; vagy ha nem részért, hanem készpénzért arattak, a teljes aratási keresetet készpénzben. Az aratási kereset oly fontos a mezőgazdasági munkásoknál, hogy mindegyik pontosan emlékszik rá és — ha akar — teljesen pontos feleletet tud adni. A megjegyzést, hogy a marokszedő nélkül, azért óhajtjuk belevenni, mert sok vidéken az a szokás, hogy az arató a maga keresetéből fizeti a marokszedőt.

b) alatti kérdéssel azt óhajtanok megtudni, hogy vajon lakóhelye közelében aratott-e, avagy messze vidéken, mint vándorarató, ami szociális és belső vándorlási szempontból fontos.

c) alatti kérdés annak a megállapítását óhajtja elérni, hogy milyen gazdaságban aratott az illető; célszerűbb az arató párokat kérdezni, különben bizonytalan, hogy az illető csak a kaszásokat, vagy a kaszásokat és marokszedőket mondta-e be. Arra, hogy hány pár aratott vele együtt, azt hisszük, pontosabban tud felelni, mint-hogy mekkora terjedelmű birtokon dolgozott. Viszont az aratók száma elég útmutatást nyújt a birtok nagyságára nézve.

d) alatti kérdésből megtudhatnók, hogy a mezőgazdasági munkások mennyiben jutottak az aratással kapcsolatban saját földműveléshez. Olyan kérdés mely sok szempontból érdekes és amelyre teljesen biztos feleleteket nyerhetünk.

e) A marokszedő keresete fontos, ha az egész munkáscsalád hozzávetőleges jövedelmét kutatjuk.

Megfontolandó volna, vajon nem-e lehetne az aratásban részt nem vevő munkáshoz kérdést intézni.

I. a) Miért nem volt aratása?

a) Nem vállalt-e aratómunkát?

b) Nem kapott-e aratómunkát?

Különösen az utóbbi kérdésre a különböző vidékeken adott feleletek nagyon érdekesek volnának és az elvándorlás okaira is fényt vetnének.

*

A napszámos-kereset megállapítása kétségkívül nehezebb feladat, mint az aratási kereseté; az ipari munkások keresetének felvétele a múlt népszámlálás alkalmával szintén nehézségekbe ütközött. Azonban azt is nagyon megkönnyíti az a körülmény, hogy a felvételt eszközöző számláló-biztosok maguk meglehetősen tájékozással bírnak a munkásság kereseti viszonyairól.

Nehézséget okoz itt az, hogy a mezőgazdasági munkásság napszámbére évszakonként és a végzett munka mineműsége szerint 300%-kal is variál. A problémát meglehetősen közelíteni oly módon, hogy kérdeznők 1. a legmagasabb, 2. az átlagos, 3. a legkisebb napszámbért az elmúlt év folyamán. A legmagasabb és legalacsonyabb munkabért pontosan megtudnók; de az átlagos munkabérré vonatkozó kérdésre a munkások túlnyomó része aligha fog kielégítő feleletet adni. Ezenkívül jelzett kérdezői módnak az a félrevezető hatása volna, hogy a legmagasabb — aratáskori — munkabért a munkásság csak néhány napig kapja.

Pontos eredményt csak úgy érhetnek el, ha az egyes munkanemekért fizetett napszámbért és a munkában töltött hetek vagy napok számát tudakolnók. Látszólag kevésbé megbízható, újévkor kérdezni, hogy valamely munkás az év folyamán hány napot vagy hetet dolgozott! Ipari munkásnál, ki az év minden szakában ugyanazon munkát végzi, tényleg így volna. Mezőgazdasági munkánál azonban másképp áll a dolog. A mezőgazdasági munka évszakok és időjárás szerint belső természeténél fogva szakaszokra oszlik: a munkás tehát, sőt a számláló biztos is, még újévkor emlékszik rá, hogy mikor kezdődött a fűkaszálás, répakapálás, kukoricatörés. A kérdést tehát így lehetne talán megfogalmazni:

II. Hány napot és milyen napszámbér mellett töltött munkában?

Napok száma.	Napszám (ellátás nélkül)
--------------	--------------------------

a) Télen

b) Kapálásban

c) Kaszálásban

d) Aratásban (ha napszámban aratott)

e) Hordás és cséplésnél

- f) Kukorica és répaszedésnél
- g) Szőlő munkában
- h) Erdei munkában
- i) Kubikos munkában

(A szakmány kereset át volna számítandó napibérekre, úgyszintén a hónapszámos munkásoké is.)

II. a) Mennyi időt töltött saját, bérelt vagy részes földjének művelésében?

Ezen kérdés feltevése szükséges, hogy a tényleges munkanélküliséget megtudjuk közelíteni.

II. b) Túlnyomóan uradalomnál vagy parasztgazdánál volt-e napszámában?

Ezen kérdés feltevése a munkaviszonyok megállapítására olyan jelentőségű, mint az iparban az a kérdés, hogy gyárban vagy kismunkáltatónál dolgozott-e? Ezen kérdésre, ha szigorúbban formulázzuk, aligha kapnánk kielégítő választ; arra azonban, hogy az év folyamán a falubeli gazdáknál vagy pedig a környékbeli uradalmakban dolgozott-e, minden mezőgazdasági munkás tud feleletet adni. A nyert válaszokat törvényhatóságunkint összevetve a kis- és nagybirtok területtel (az uradalom a mezőgazdasági munkásnál mindig nagybirtokot jelent) képet nyerünk a kétféle üzem munkásfoglalkoztató képességéről, valamint a munkások munkaalkalmának fokáról.

II. c) Túlnyomóan lakóhelyükön, vagy mely vidéken voltak napszámában?

Ezen kérdéssel azt a nagyszabású belső vándormozgalmat akarnók megvilágítani, mely minden év tavaszán az ország szegényebb, hegyesebb vidékeiről az Alföld felé irányul és őszi ismét visszatér. Ezen népmozgalom tudunkkal eddig statisztikai feldolgozást nem nyert. Esetleg meglehetne a megyét is kérdezni, ahol ezen mezőgazdasági vándormunkások a nyarat töltötték.

* *

A gazdasági cselédek képezik a második csoportot, az összes kereső népességnek 6%-át teszik; ezen félmilliónyi népréteg foglalkozásáról és kereseti viszonyairól az eddigi népszámlálások semmit sem mondanak; a népszámlálás X. kötete egy fél oldalon szól a cselédek országreszenkénti arányáról a többi népességhez.

Véleményünk szerint a mezőgazdasági cselédekhez a következő kérdéseket lehetne intézni:

III. Milyen gazdasági cseléd:

1. béres,
2. kocsis,
3. gyalogbéres,
4. tehenes,
5. pásztor,
6. különböző munkákat végez,
7. mezőgazdasági-ipari munkát végez.

Véleményünk szerint a félmillióra menő kereső népesség elégfontos ahhoz, hogy foglalkozási körét legalább ilyen durva vonásokkal körülírjuk.

III. a) Évente mennyi

1. készpénzt,
2. gabonát,
3. földhasznélvezetet,
4. állattartást kap fizetésül,
5. Hány család lakik egy szobában?

A mezőgazdasági cselédek fizetése tudvalevőleg sokféle terményből és szolgáltatásból áll: készpénz, búza, rozs, árpa, só, fa, hús, lakás, fűtőanyag stb. Ezeknek részletes felsorolása túlsók fáradságot igényelne. Pénzbeli megbecsülésük viszont nagyon kétes értékű volna. Legjobbnak vélnők 4 alkérdésben a 4 főfizetéságot, készpénzt, gabonát (összefoglalva a különböző gabonaneműeket) a hasznélvezetre átengedett földet és az állattartást kérdezni. A lakásnál csak azt tartjuk szükségesnek kérdezni, hogy hány család lakik egy szobában: a lakás minőség szerinti értékelése nagyon nehéz feladat, és nem is annyira fontos, mert nem értékesíthető. A fizetésül kapott egyéb termények (tűzifa, só, szalonna stb.) értéke ezekhez képest elhanyagolható mennyiséget képez.

Ezen négy kérdésre pontos feleletet várhatunk és belőlük a gazdasági cselédek kereseti viszonyait az ország különböző vidékein (átlagok szerint feldolgozva) megismerhetjük.

Végül még két kérdést intézhetnénk hozzájuk:

III/b. Rajta kívül még hány cseléd volt ugyanazon gazdaságban alkalmazva?*

A feleletekből — úgy mint az ipari munkásoknál — meg lehetne állapítani, hogy mennyi cseléd dolgozik bizonyos számú cselédet foglalkoztató üzemekben.

III/c. Mennyi ideje van jelenlegi munkaadójánál alkalmazva?

A gazdasági cselédek egész évre szerződnek; ezen kérdésre tehát egész biztos feleletet fogunk kapni: az eredmény különösen a belső vándorlásokra nézve fontos, mert a munkaadó változtatása majdnem kivétel nélkül a lakóhely megváltoztatásával jár együtt.

Azt hisszük, hogy ezen kérdések feltevésével — legalább a legdurvább körvonalakban — meg tudjuk állapítani a mezőgazdasági cselédek életviszonyait.

* * *

Az önálló birtokosok képezik a mezőgazdasági népesség harmadik főcsoportját.

A tulajdon, bérelt vagy részes föld nagyságának felvételével már a múlt népszámlálás megkezdte ezen népréteg életviszonyainak kimutatását. Ebben az irányban kellene most tovább haladni.

Magának a birtok nagyságának megállapítása ugyanis még nem

* Ugyanazon munkaadónál azért nem lehet kérdezni, mert a nagy birtokok gyakran több gazdasági központból műveltetnek és a cseléd nem tudja, hogy a többi majorban hány cseléd van.

elegendő tulajdonosa szociális helyzetének megítélésére: öt hold szőlő-birtokkal valaki önálló, sőt munkaadó gazda; öt hold rossz szántó-földdel kisbirtokos-napszámos.

Kérdést kellene intézni az iránt, hogy

IV. A földbirtokból mennyi volt az elmúlt évben:

- a) gabona,
- b) kapás,
- c) természetes v. mesterséges kaszáló,
- d) szőlő,
- e) legelő,
- f) kert, gyümölcsös.

Az ezen kérdésre nyert feleletek különösen a törpe birtokosok életviszonyaira vetnének fényt, ha vidékenként kimutatnók, hogy bizonyos birtokkal bíró emberek milyen művelési ágakat folytatnak.

Rendkívül fontos volna a különböző birtoknagysággal bíró gazdák munkáviszonyait is megtudakolni. Erre nézve a következő kérdéseket lehetne feltenni:

IV. a) 1. Hány családtag vett részt a gazdasági munkák végzésében?

2. Hány idegen munkást (éves cseléd, hónapszámos és napszámos) foglalkoztat állandóan?

3. Mennyi volt a legnagyobb munkáslétszám, melyet az elmúlt év folyamán egyszerre foglalkoztatott?

Az ezen kérdésekre nyert feleletek vidékenként üzemnagyságok és munkáslétszám szerint egybevetve, az ipari vállalati és üzemsziszatika mintájára, csíráját képezné a mezőgazdasági vállalati és üzemsziszatikának. Végül az önálló birtokosoknál még az a kérdés is felteendő volna:

4. Dolgozott-e az elmúlt év folyamán másnál nap-számba és mennyi ideig?

Óriási fontosságú volna a népszámlálást az állatszám-lálással egybekötni.

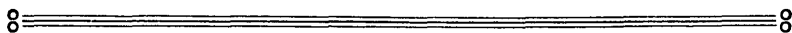
Állatszám-lálási felvételeink ugyan vannak minden évben, de megbízhatóságuk nem valami nagy. De ami ennél fontosabb, nem a birtoknagysággal összevetve van felvéve. Ellenben ha a népszám-lálás-kor, mint eddig is, a számbavett emberek földbirtokát tovább is felveszik, a birtoknagyság kategóriákat az állatlétszámmal egybevetve, igen érdekes eredményekre juthatnánk.

E célból elég volna néhány legfontosabb háziállat (ló, szarvas-marha, juh, sertés,) részletes felvétele; az apró marha mellőzhető volna. Az állatszám-lálás külön számlálólapokon történhetnék.

Azt hisszük, hogy ezen kérdések feltevése által sikerülne némileg behatolni a mezőgazdasági nép életviszonyaiba. Újból hangsúlyozom, hogy ezen kérdéseket nem mint végleg megállapítottakat, hanem csak mint megfontolásra érdemes tervezetet ajánljuk a Statisztikai Hivatal vezetőségének szíves figyelmébe. Mi csak azt óhajtjuk elérni, hogy a lakosság túlnyomó többségét képező mezőgazdasági népesség ne

reszesüljön a népszámlálásnál oly mostoha elbánásban, mint eddig, ne törpüljön el az ipari népességre fordított sok gond mellett.

Hogy pedig a népszámlálás kiterjesztése a mezőgazdasági viszonyokra nem képez abszolút novumot és nem kivihetetlen feladat, erre nézve az amerikai népszámlálásra hivatkozunk, melynek V. és VI. kötete tisztán a népszámlálás alkalmával felvett mezőgazdasági adatok feldolgozását tartalmazza. (*Twelfth Census of the United States 1900. volume V., VI.*).

Lánczi Jenő: Megjegyzések a bergsoni metafizikáról és a tudományról.

— Válasz. —

A *Huszedik Század* májusi számában egy kortörténeti jegyzetet írtam Prohászka Ottokár akadémiai székfoglalójáról. Ezt a különben is politikai jellegű írást Dienes Valéria és Pál a júniusi számban széttördelik és kiszedegetve abból a Bergsonra és tanítványaira vonatkozó megjegyzéseimet, ezeket széleskörű, jórészen velük semmiféle vonatkozásban nem lévő elemzés alá veszik.

Ámbár metafizikai problémák körül vitát folytatni meddő dolog — hiszen ez is egyik jellegzetes vonása a metafizikának — bírálóim cikkét nem hagyhatom szó nélkül.

Minden rendszerben, a metafizikusok rendszereiben is vannak igazságok. Bergson tanításában is vannak. Csak az a kérdés: ennek a tanításnak a lelke, az a gondolat, amelyen az egész felépül igaz-e? Erről kellett volna bírálóimnak elsősorban nyilatkozniuk és akkor kitűnt volna, hogy kortörténeti jegyzetem nem hamis szemmel ítélte meg ezt a metafizikát, és kitűnt volna, hogy minden mesternek az a végzete, hogy talán éppen a leglelkesebb tanítványai nem egészen értik vagy félreértik.

Bergson szembeállítja az értelmet az intuícióval, a tudomány, a mérés, a logika világát az intuíció világával. Nem az értelem, hanem az intuíció révén — amely az ösztön maradványa — lehet szerinte hozzáférni a valósághoz. Az intuícióban ezt közvetlenül át is éljük. Az értelem számára azonban a valóság megközelíthetetlen, amiként az ösztön is felfoghatatlan az értelmi magyarázat számára. Miért keressük mégis az értelmi tudást, a relatív tudást, ha az intuícióban közvetlenül éljük át a valóságot? Mert nem az igazság ismeretére van szükségünk, hanem a cselekvésre, feleli Bergson. (Az élet útja nem egyúttal az igazságé is.) Cselekedni pedig csak akkor tudunk, ha az ujat elhanyagoljuk, ha feltesszük, hogy a ma olyan mint a tegnapi volt.

Éppen ezért a mechanizmusok világában még csak lehet alkalmazni a számot, a mérést és a logikát, de a mélyebb lelki élet, a *durée* világában nem, és pedig azért nem, mert a matematikában és a mechanikában az idő egészen mást jelent, mint az élőlények világában. A fizikus által használt időnek nincs tartama, az élet birodalmában az időtartam is tényező. Az asszociációs pszichológia azonban mégis mechanikusan akarja megmagyarázni a lelki életet. Ez pedig legfeljebb csak a képzetekre alkalmazható.

Nagy tévedés azt hinni Bergson szerint, hogy a mechanizmusok törvényeivel a mélyebb lelki élet vagy a biológia tényeit is meg lehet érteni.

Mindezek nagyon merészen, kissé misztikusan is hangzanak — és a miszticizmust Bergson egy cseppet sem iparkodik kerülni, csak az a kár, hogy az intuitív megismerés is értelmi megismerés, és hogy a biológia és a kísérleti pszichológia eddigi eredményei Bergson állításait megcáfolják. Mondhatók éppen az ellenkezője igaz. És itt hivatkozunk első sorban Loebre, akinek sikerült az akarat tüneményeinek a tropizmusokkal való azonosságát bebizonyítani, tehát a legmélyebb lelki életet tisztán fizikális kémiai úton „maradék nélkül” megmagyarázni. Tudom, hogy a bergsonisták nem valami nagy véleményekkel vannak az élettani pszichológiáról, de mi a Loeb nézetét osztjuk, aki a következőket írja: „a lelki jelenségek tudományos elemzésének nézetem szerint arra kell irányulnia, hogy ezeket fizikai-kémiai törvényekre vezesse vissza. Nagyon jól tudom, hogy sokan azt állítják, hogy a lelki jelenségek teljes fizikai-kémiai elemzése is a tulajdonképeni pszichikáit megmagyarázatlanul hagyja. Én ezzel a felfogással egyet nem érthetek.”*

Az intuíció révén pedig Bergson ahhoz az eredményhez jut, hogy csak magával az anyaggal az evolúciót megmagyarázni nem lehet és még egy tényezőnek a felvételére van szükség. A végeredmény aztán az, hogy Bergson álláspontja éppen annyira dualisztikus, mint a vitalistáké vagy hát mondjuk ki, mint a vallásoké. Mert bármilyen néven nevezzük is a gyermeket, időnek, életlendületnek (*élan vital*) — amelyet különben Bergson sehol sem határoz meg közelebről — akár abszolút és anyag nélkül is létező mozgásnak, akár emlékezetnek vagy akár szellemnek és léleknek, miként a vallások, mi lényeges különbséget tenni köztük nem tudunk. Csak a *Matière et Mémoire* néhány mondatát legyen szabad idézni.

„És éppen ez az egészséges emberi ész álláspontja az anyaggal szemben és ezért hisz az egészséges ész a szellemben. Mi azt hisszük, hogy a filozófiának az egészséges ész álláspontját kell elfogadni . . .”

„Mivel a tiszta észrevétel nekünk az anyagot teljesen vagy legalább is a lényeges oldalát mutatja és minden egyéb az emlékezetből származik . . . kell, hogy az emlékezet egy az anyagtól abszolút független erő legyen.”

„Ha sikerül kimutatni, hogy az agyvelőbeli folyamatok az emlékezetnek csak nagyon kis részével vannak összefüggésben, . . . előáll annak szüksége, hogy a szellem független realitásnak tekintessék.” (I. fejezet.)

Ha ez nem miszticizmus, akkor semmi sem az. Akkor a Thomas Morus kijelentése sem az, hogy érti az átváltozás tanát. Úgy látszik sem a mechanika sem a matematika nem óv meg a misticizmustól, amiként azt többek között a Flammarion és Crookes esete is bizonyítja.

Távol áll tőlem azt állítani, hogy Bergson álláspontja az egyháznak tett engedmény. Ilyet nem mondtam és nincs jogom mondani. Kortörténeti jegyzetemben csak az volt a feladatomban, hogy megvilágítsam azt, miért olyan szimpatikus Bergson antiintellektuális tanítása a modernisták előtt.

Álláspontommal nem állok egyedül. Egy most meginduló nemzetközi filozófiai szemlében olvassuk Bergson metafizikájáról a következőket:** „Ilyen módon ez az antiracionalizmus is, amennyiben túl megy az intuícóra való hivatkozáson és egyes tudományos ágak problémáihoz való csatlakozással fejti ki

* *Die Bedeutung der Tropismen für die Psychologie* (1909) és *Dynamics of living matter* (1906).

** *Logos*, 1910. I. füzet.

elméleteit, menthetetlenül egy naiv természetmetafizika és egy kritikátlan fogalom realizmus ölébe hull . . . Még kevésbé fogható fel az ösztönre való hivatkozás, amely megismerésének forrását az intuícióban bírná; hiszen éppen az ösztön nem szolgál másra, mint a szükséglet kielégítésre, hiszen prototípusa az ismétlésnek, amelyek mint tudjuk, éppen a mechanizált valóság ismertetőjelei . . . Miáltal nyer azonban az intuíció igazolást, mint végső fokon egyedül jogosult megismerési elv? Azáltal, hogy a közvetlenül hozzáférhető valóságba helyez bennünket! De ki kezeskedik, hogy a közvetlen egyúttal maga az igazság? Az intuíció! Ebből a körből Bergson nem képes bennünket kivezetni.”

Most pedig néhány szóval Dienes Valériának és Pálnak az akarat-szabadság bergsoni értelmezésére tett megjegyzéseire kell kitérnem. Azt mondják Dienes Valéria és Pál: „Bergson filozófiájában az akarat szabadságának az az értelme, hogy a lelki életnek minden pillanata a múlt megmaradása, azaz emlékeink pusztá léte miatt már új és minden régebbi pillanattal összemérhetetlen”. Hát ez igaz.* Bergson mondja ezt is, de mond mást is. Ha csak ezt mondaná, ha csak ez lenne álláspontja az akarat szabadsága tekintetében, akkor aligha lehetne kifogást emelni ellene, ámbátor a tér világában, az élettelen testek világában is minden pillanat új az előzőhöz képest. Egy tünemény csak egyszer van jelen, mondja Mach, aki mellékesen megjegyezve éppen olyan jól tisztában van a fizikai és a fiziológiai időközti különbséggel, mint Bergson, anélkül, hogy szükségesnek tartaná e két világot egymástól elszakítani.

De ismétlem, Bergson nemcsak így értelmezi az akarat-szabadságot. Vagy különben mi értelme volna azon kijelentéseinek, hogy azok a pillanatok, amelyekben szabadok vagyunk, ritkák. Csak azokban a pillanatokban vagyunk szabadok, amikor cselekvésünk a mi egyéniségünk kifejezője, ha az a meghatározhatatlan rokonság van köztünk és cselekvésünk között, mint a művész és a lelkéből fakadt műve közt. Ha pusztá szokásból, mechanikusan cselekszünk, akkor nem vagyunk szabadok, akkor az életlendület fölött az anyag diadalmaskodik, mondja Bergson. Egyedül az ember győzött az evolúció folyamán, egyedül ő képes némely pillanatban eljutni a szabadsághoz.

Ha Bergson az akarat-szabadságot csak úgy értelmezné, mint bírálóim, akkor ki kellene terjesztenie minden élőlényre, akkor a most közölt álláspontjának semmi értelme sem volna.

Igaz, hogy Bergson a determinizmus és az indeterminizmus álláspontját is helytelennek mondja, mert mind a kettő térbelileg fogja fel a lelki életet (a lelki életet olyan vonalnak képzelik, amely egy ponthoz vezet, ahol két út nyílik, amelyből bármelyik választható, deterministák és indeterministák is tehát a választást egy térben lefolyó ingadozásnak képzelik) és ezek dacára, ha nem a szavakat, hanem a lényegyet nézzük, a vallások álláspontja nagy területen egyezik a Bergsonéval. A vallások szerint is egyedül csak az ember jutott el a szabadsághoz és lehet szabad nem ugyan, mint Bergsonnál, ha belemerül teljesen a saját „énjébe”, hanem ha beleéli magát a benne levő istenbe. *Est deus in nobis!*

Bírálóim szerint: „Bergson pontosan annyit mond, mint a tények. Nincs szigorú determinizmus. Lehet hinni, hogy van, csak tudatlanok vagyunk hozzá,

***Matière et Memoire*. IV. fejezet.

hogyan észrevegyük, erre azonban nem a megfigyelés kényszerít, hanem egy cselekvési kényszerekből fakadó antropomorf metafizika.”

Ha a pragmatizmus minden írója így gondolkoznék, akkor én a pragmatizmust minden idők legsiralmasabb filozófiájának tekinteném. Itt bírálói alapos tévedésben vannak. Igaz, hogy a determinizmusban való hit bizonyos értelemben hipotézis és pedig azért, mert minden általánosításban van hipotézis. Ha azt mondom: minden ember halandó, ebben is van hipotézis, mert még nem halt meg minden ember. Azonkívül a determinizmusban való hit nem nyúlhat mélyebbre, mint amilyenre mérő eszközeink pontossága ér. Ámde abból, hogy a determinizmust bizonyos határon túl nem lehet igazolni, nem az következik, hogy a determinizmus nem igaz, vagy hogy nincs szigorú determinizmus. Bírálói mégis ezt következtetik, mikor kijelentik, hogy nincs szigorú determinizmus. Abból, hogy az egyiket nem lehet bebizonyítani, azt következtetik, hogy az ellenkezője igaz. Mit szólnának Dienes Pál és Valéria, ha valaki azt mondaná: ebben a tételben minden ember halandó, hipotézis van. Tehát csak annyi igaz: hogy az ember nem egészen halandó.

„Nincs szigorú determinizmus.” Ezt a tételt sohasem fogom elfogadni. Ezt a tételt én csak ismeretelméleti szörszálhasogatásnak tartom. Vagy van determinizmus, vagy nincs!

(Külön fejezetet lehetne aztán arról írni, hogy ez a se hús, se hal álláspont, ez a megalkuvás, determinizmus és indeterminizmus között, valamint az az álláspont, mely a racionalizmust és voluntarizmust akarja összeegyeztetni, mennyire függ össze a mai kapitalizmusnak kételtűségével, amely a vallást is meg akarja tartani társadalmi pozíciója érdekében, meg a haladást, a tudományokat is elő akarja mozdítani profitja érdekében.)

Bírálói kioktatnak, hogy a „mai” metafizika nem a „tüneményeken túli világot” keresi, mint én mondtam. Ez alatt a kifejezés alatt én azt értettem, hogy a metafizika nem elégszik meg a tünemények törvényeinek ismeretével, hanem azok abszolút tartalmát keresi. Jóllehet reánk nézve egyedül a természettörvények ismerete bír jelentőséggel. Idevonatkozó megjegyzéseik tehát nyitott ajtót döngöttek, sőt ezen a ponton nekem kellene a régi metafizikát védelembe venni, mert nem csak a mai metafizikusok, hanem a régiéket sem akartak mást, ha nem is ilyen öntudatosan.

Végül bírálói azt mondják, hogy joggal tehetnek szemrehányást azoknak, akik tanulmányi területükről kilépve véleményt mondanak számukra idegen vagy félig ismeretes dolgokról. Erre az iskolai ízü megjegyzésre azt is felelhetném, hogy elsősorban az a kérdés, hogy igazat mondanak-e vagy sem és nem az, hogy tanulmányi területükön (értsd amiből oklevelük van) maradnak-e vagy sem. Ismerünk egynéhány filozófust, nem is kisebbeket, mint Bergson, pl. Nietzsche és Schopenhauert, akik filozófusok voltak, dacára, hogy nem tették le a matematikából és mechanikából az első és második alapvizsgát. De nincs szükségem ilyen védekezésre, mert nem áll az, hogy én a newtoni mechanikáról szoltam, hanem szoltam a mechanikai világnézetéről, amely kvantitatív változásokra tartja visszavezethetőnek a kvalitatív változásokat. Nagyon jól tudom, hogy ezt a rendszert nem Newton dolgozta ki, hisz igazán csak a XVIII-ik, sőt a XIX. század folyamán lett kidolgozva. Épen azért tettem oda macskakörmök közé a „világnézet” kifejezést. Hogy ilyen értelemben a newtoni mechanika világnézetnek mondható-e vagy sem,

erről alig lehet vitázni azzal, aki szem előtt fogja tartani a newtoni mechanika és a XVIII. és XIX-ik század materializmusa, sőt az egész racionalizmus közötti összefüggést. Én különben a darwinizmust is világnézetnek tartom és nem csupán biológiai tanításnak.

Bergson metafizikája azért irányul a newtoni mechanikai irány ellen, mert qualitativ változásokban is hisz és minden filozófia, amely qualitativ változást is lehetőnek tart, a mechanikai álláspont ellen irányul. Az értelem számára azonban a qualitativ változás felfoghatatlan. Az értelem nem bírja azt felfogni, hogy pl. a gáz minőségileg is más valami, mint a folyadék, csak az bírja megérteni, hogy pl. különböző nyomás folytán a testek részecskéi másképp helyeződtek el s ezen elhelyezkedés szerint az egyiket folyadéknak, a másikat gáznak érezzük. És mert az emberi értelem a qualitativ változást képzeletben nem bírja megjelteni, azok, akik ilyen változásban hisznek, kénytelenek az intuícióhoz fordulni, mert szerintük itt közvetlenül élük át a qualitativ változásokat. Egy dolog azonban kétségtelen: hogy a modern természettudomány azon a napon kezdődött, amidőn Galilei szakított az aristotelesi filozófiával, amely qualitativ változásokban hitt, amikor Galilei képzeletben maga elé állította a mozgó golyót, amelyre semmi erő nem hat. A képzeletbeli vagyis az értelmi kísérletezés és a fizikai kísérletezés napján született meg a modern tudomány, azon a napon, amelyen a metafizikát halálra ítélte.

Nem érzem magamat kompetensnek, hogy bírálói — kik eddigi munkásságukkal is annyi figyelemreméltót alkottak s akiknek tehetségét senki nálam többre nem becsüli — érdekes mechanikai fejtegetéseire válaszoljak, dacára annak, hogy e fejtegetéseknek túlnyomó része, legalább is Poincaré könyvei óta közismertek, csak egy-két megjegyzést bátorkodom tenni. Helyesen jegyzik meg Dienes Pál és Valéria, hogy Poincaré matematikailag igazolta, hogy ha valamely jelenség csoportot mozgások alaképzésével, mechanikai nyelven egy bizonyos módon le lehet írni, akkor sok, ettől különböző módokon is le lehet írni, de Poincaré azt is megjegyzi ugyanott, hogy a mechanikai magyarázat a fénytani és elektromos jelenségekre is alkalmazható.* És mi is ismerünk fizikákat, amelyek tisztán mechanikai úton tárgyalják az összes fizikai jelenségeket, az elektromágneses jelenségeket is.** Hogy ehhez a klasszikus mechanika tételei elegendők, azt nem állítjuk mi, csupán azt akartuk megmagyarázni, miért olyan kedves a modernisták előtt a bergsoni álláspont, amely szakít a Newton-féle mechanika nyomán keletkezett matematikai racionalizmussal.

Szemben bírálóimmal Poincaré azt tartja, hogy nagy valószínűség szerint a newtoni törvények a fizika alaptételei maradnak továbbra is.

Egyébként bírálóimnak szintén szemére vethetné valamelyik biológus, hogy nem szólhatnak hozzá a bergsoni filozófiához, mert nem vizsgáztak a biológiából. Vajon jogosultnak tartanák-e ezt az ellenvetést? Pedig merem mondani, hogy Bergson főművének megértése sokkal inkább anatómiai és biológiai ismereteket igényel, mint mechanikaiakat.

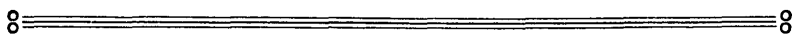
Helyesen teszik Dienes Pál és Valéria, ha hangsúlyozni akarják Bergson

* Poincaré H.: *Tudomány és feltevés*. Fordította: dr. Szilárd B. X. fejezet. A mai fizika elméletei.

** Dr. Jacob Kunz: *Theoretische Physik auf mechanischer Grundlage*. Stuttgart, 1907. Aki azt írja: lehetséges a thermodynamika és az elektrodynamika törvényeit a dinamika elveiből levezetni és pedig a legkisebb hatás elvéből.

filozófiájának minden poszteriórís értelmezéstől és kihasználástól való függetlenségét, de nem helyesen teszik, ha tiltakoznak az ellen, hogy ez a filozófia a szociális viszonyok szempontjából is megítéltessék. Nem helyesen tennék még akkor se, ha nem metafizikáról volna szó, hanem természettudományi tételről. Mert mit gondolnak például, vajon a *Denkökonomie* vagy a legkisebb hatás elve, a Hamilton-féle elv és korunk társadalmi élete között — amelyben a gazdaságnak jut a domináló szerep — nincs összefüggés? Én részemről várva-várom azt a szociológust, aki végre megírja a természettudományok történetét, (mint majd száz esztendővel ezelőtt megírta Comte) mert eddig majdnem kizárólag természettudósok írták meg. Pedig micsoda ingerlően új szempontok kínálóznak itt! És aztán a metafizikusok nem csak azért írnak, hogy tudományos igazságokat tanítsanak, hanem, hogy befolyásolják az emberek cselekvéseit. Csak meg kell nézni, kik azok, akik ma olyan hangos szóval dicsérik Bergson filozófiáját. Teológusok és moralisták főleg és legkisebb közöttük a természettudósok száma.

Befejezésül még egy megjegyzést. Hiába bizonyítja be az egyik korszakban a kritikai gondolkodás napnál világosabban, hogy kétségtelen tudásunk egyedül a tünemények törvényeinek ismeretéből áll, hogy létfenntartásunkhoz ezen törvények ismerete elegendő és a tünemények abszolút tartalmának, vagy *Ding an sich*-eknek stb., stb. ismerete teljesen felesleges vagy nem lehetséges; az emberiség ezen kérdésekről lemondani nem tud, s újra meg újra megoldásukat követeli. Így jönnek létre azok a páratlanul vakmerő erőfeszítések, amelyek nem is emberi műveknek tetszenek és amelyek túl szeretnének lépni saját magunk lelki életének határait. Így jönnek létre azok az elképesztő merészségek, amellyekkel a metafizikusok le akarják törni az emberi értelem korlátait. Ezek az erőfeszítések hősiesek. Fölemelkednek a gondolat égető magasságaiba, ahonnan betört fejjel zuhannak alá és bár egész bizonyosak vagyunk abban, hogy ez lesz minden jövőbeli kísérletnek a sorsa, a vállalkozás merészséget csodáljuk. És csodáljuk ezek között elsősorban Henri Bergson, akinél faszcinálóbb nyelven filozófiát még nem írtak. Hasonlatai és ötletei oly bőséggel ömlenek, mint a virágzó almafa megrázott ágai. Abban igazat adok bírálóimnak, hogy az *Introduction a la Méthaphisique*-nél szebben a metafizika feladatát még nem magyarázták meg. Lehet, hogy kortörténeti jegyzetemben a támadás hevében nem a legmegfelelőbb kifejezést használtam Bergsonnal szemben. Azonban, ami a lényegre illeti, most sincs okom változtatást eszközölni. A hasonlat még nem tudományos igazság és a metafizika nem tudomány, hanem dialektika. A bergsoni metafizika is az. *Lánczi Jenő*

Lesznai Anna: Erdős Renée megtérése

*Párom a pusztán — elmegek utána,
Virágos erdőn át haza vezetem —
Rózsát hintek a párnás nyoszolyára,
Illatos fürdőből oda fektetem.* (Versek 1902.)

*

*. . . Minden bíborszín rózsát letépek,
Virágosan megyek a lakomára:
Ő jegyesem, én jegyesem
Eljössz-e valahára!* (Aranyveder 1910.)

A *Versek-től az Aranyveder-ig* — a testi gyönyörűség várásától a mennyei mámor kereséséig nem látok messzire nyúló megfuttott vándorutat.

Magdolna házát látom, a város legvégén pálmafás pusztába szögellőt s látom az asszonyt, ki esténként karcsú vederrel karján megyn vizért a kút felé — arra felé, honnan kedvese közeledtét várja. Minden napnyugta piros és vágytelt, minden alkonyatkor illatos pálmafahímport sodor a szél a puszta felől és minden este kimegy az asszony az éj elébe, a vágy elébe.

És eljönnek a kedvesek. Földi kedvesek „sötét szeműek — fehér kezűek — piros ajkúak” — „s én erős sasomnak, legszebb férfinak” — fehérkezű apostolomnak” nevezi őket a megadó buja szolgáló, az asszony. Lábukhoz kuporodik és beborítja szerelemtől fájó testét „nagy ifjúságuk” virágos leplével.

„Én Uram — parancsolj — mondd, hogy mit tegyek”. S egy alkonyatkor — mely édesebb a többinél, mintha magába szívta volna minden lehervadt előde mézét és lángját — Jézus közeledik az asszony háza felé:

*Mi száll az alvó rétek fölött
Puhán, fehérén, mint a köd?
. . . A nagy őszi éjek vágya ez
A nyár után . . .
A régi titkok vágya az
A szó után.*

És Jézusnak is kitarul az ajtó. Benn a szobában ugyanaz a rózsaaág — a mécs lángjára nárdus ömlik — bomlott karok fonódnak az Úr térde köré:

„Én Uram — parancsolj — mondd, hogy mit tegyek . . .
(*Versek.*)

. . . „Oh! jegyesem, én jegyesem,
Hogy az Ige beteljék” . . .

(*Aranyveder.*)

Jól tudjuk mi asszonyok, hogy lényünk titokzatos legmélyének mindegy bárki legyen az, ki házunk felé jó. Mert mi magunk vagyunk csak a nélkülözhetetlenül fontosak — a papnők — a szer-tartás végezői. A kedvesek elmúlnak de megmaradunk mi — és a szerelem. A szerelem, ez az örökegy egyetlen, amit meglátnunk adatott, az úgy lehet másoknak százarú létből. Ez az egy kapunk van: ezen járunk be az örökkévalóságba; ez az egy gyökerünk van: ez köt össze vérrel és erős szálakkal a mindenséggel. Minden más — félek vagy talán remélem — idegen sallang csak rajtunk.

S ami az *Arany Vedret* kiemeli, mintegy felmagasztalja Erdős Renée többi szép kötete közül, az épen minden mellékesnek, minden

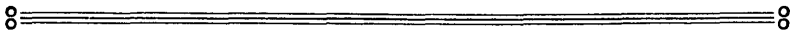

kölcsönvetnek lehullása: Az asszonyiség szent magva mezítelen pompájában kerül napvilágra. Illetve — még napvilág sincs ebben a könyvben. A természet illatba és tömjénbe fulladt oltárdísszé stilizálódik. Nem tudni a holdfény dereng-e, vagy a vágynak reszkető világa gyúl ki a névvel nem nevezhető csudaligetek árnyában. Majd meg sohse látott formájú „csupa név” növények kúsznak dús özönben a templom oszlopára — „myrrha”, „nárdus”, szent mámort érlelő kánaáni szőlőgerezdek — biblia lapja közt megálmodott keleti virágok. A földi kedves is eltűnt: ő sem tolakodik már az asszony és Istene közé, nem lop többé testi kezekkel kincset és gyertyát az oltári díszből. A „kedves” szerelemmé válva — ott fénylik maga is az oltáron. Istenné magasztosult, önön dicsőségére.

Ragyogásába beolvad minden. Egyedül csak az asszony marad meg véle szemben életerősnek, testtel, vérrel bírónak — majdnem egyenrangúak összekapcsoltságukban: a vágy és a szerelem.

Erdős Renée művészi szerencséje, hogy vallási ihlettségében meg tudta tartani asszonyvoltának áldott testiségét. Erős érzékisége életet önt a túl világi fénybe „nárdust a mécses lángjára” — s így sohsem válik „vallásosan elvonttá” szoborplasztikájú költészete. Mások — finomabb kezűek — kik pogány korukban is csak alig-alig érintik a dolgok testét, gyakran megsínylik a kereszténységet. Így a francia Jammes is, ki nemrég mondott le szelíd és szent pogányságának szépségeiről, hogy beálljon a buzgó katolikusok seregébe. Néki — ki legvilágibb korában is, misztikus és áhitatos lelkét lesi meg a régi bútoroknak s a néma tárgyak hangtalan zsoldtárrá való összeolvadását — hervadást jelentett megtérése. Hitben könnyült lelke testetlen árnyékká száradt.

Erdős Renét — a gazdag termékeny költőt — megmentette ettől a veszedelemtől erős, mély gyökerű földből gyúrt asszonyi volta.

Kortörténeti jegyzetek.

Szociálpolitikai szemle. — Az új Ház. — A választások és a nemzetiségi kérdés. — Svéd polgárság, magyar polgárság. — A szarajevói merénylet. — Trösztök és munkások.

I.

Nyugat Európának három államában sajátos politikai alakulást észlelhetünk. A kormányon reformerek, radikális és szélső irányok politikai vezetéi vannak. A kormányok minden adandó alkalommal kifejezésre juttatják legnagyobb elégedetlenségüket a fennálló rend, a

fenálló intézmények irányában. És egész működésük, minden tettük azok legmakacsabb védelme, pozitív programjuk nagyobb mértékben konzervatív, mint bármely mérsékelt irányú elődjüké. Angliában az 1906-os és 1910-es forradalmi programokkal megválasztott kormány az ügyek vitelére szorítkozik. Keze meg van kötve. A választások egy érdekes fejlődésnek útját vágják el: mint lesz a hajdani ultra-liberális pártból rendszeres társadalmi reform pártja. A közjogi program, az alkotmány forradalmi reformja, maradt egyedül meg. Most pedig, miután az elvi jelentőségű határozatokat a képviselőlet kinyilvánította, a lordok háza a maga álláspontját határozatok alakjában egyelőre nem juttatja kifejezésre, hanem megindultak az alkudozások, amelyek a közjogi reformból is lefogják vágni ami jelentékeny, ami korszakos lenne. Ha pedig az alkudozások nem fognak eredményre vezetni, ha a kormány politikai becsülete megmarad, annak egyedüli oka a gazdasági programok összeegyeztethetlensége, a *free trade* és a *tariff-reform* érdekellentéte lesz. A konzervatívok népszerűségének alapja a védvamos rendszer hirdetése, a szabad kereskedelmi érdekelttség demokratikus reformokban keresi a népszerűséget. A közjogi reform kérdésénél a szabadkereskedelmi érdekelttség népszerűsége forog kockán: egy konzervatív irányú kompromisszum, amely a védvamos kérdését hosszabb időre levinné a napirendről, az unionisták lejáratását vonná maga után. A kompromisszum ezen hiúsulhat meg. Egy közjogi reform (egyelőre legalább, kivált, mivel a választójog reformjának kérdése abból teljesen ki van kapcsolva) a szabad kereskedelmi érdekelttségnek kevesebbet árt, mint szociális reformok, amelyek pénzbe kerülnek. Pláne, ha a pénzügyi felségjogot feltétlenül biztosítanák a képviselőletnek, ami a növekvő adóterheknek a vagyoni kötöttségükre való hátrítását lehetővé tenné (nagyobb mértékben, rendezesebben mint eddig).

Utóbbi időben ismét felmerült a nőszavazat-reform. A parlament különböző árnyalatú suffragistjei megegyeztek egy oly reformban, amely egyik párt érdekelttségét sem sértené. Igen korlátolt lenne, de a korlátokon belül a kereső nőket nagyobb befolyáshoz juttatná és ebben állana demokratikus jellege. A kormány e javaslat megvalósítását sem fogja — minden valószínűség szerint — lehetővé tenni (a képviselőház munkabeosztását a kormány állapítja meg), dacára annak, hogy ez esetre forradalmat helyeztek kilátásba.

Nemcsak új szociális jellegű intézmények és reformok nem kerülnek napirendre, hanem a meglevők végrehajtásában is (így az ír földreformnál) fennakadás van.

Az indiai alkotmányreform klasszikus példája az angol imperialista politikának. Ami hatalmat, önkormányzatot engedtek, azt mind a vagyonos osztály nyerte el (a nemzetiségi ellentétek kellő életben tartásáról is gondoskodás történt). Így a szegényebb néposztályok érdekeit szemben a vagyonosokkal az angol közigazgatás, az angol uralom fogja védelmezni, így akar az indiai nemzetiségi mozgalomnak, amely az angol uralom megbuktatására irányul, gátat vetni. Az autonómia osztályuralmat jelent. Viszont a vagyonos (földbirtokos), osztály uralma fentartására az angol kormányra szorul. Dél-Afrikában

a boer államokkal szemben Anglia bennszülött néptörzsek érdekeinek védőjeként szerepel. Sőt még a saját fajtabéliekkel szemben is a nem „európai” származásúak politikai jogainak megvédésére exponálta magát.

A második államban még demokratikus közjogi reformot sem tart szükségesnek az uralkodó elem. Ellenkezőleg! A Briand-kabinet politikai téren a nyílt reakció híve. Minden engedmény a demokratikus iránynak abban áll, hogy a kormány tagjai szabadon vallhatják magukat elveikhez hű szocialistáknak. Ha a fennálló rendet, az uralkodó érdekeket a legdrasztikusabb eszközökkel is megvédő Clémenceau-kabinet legalább demokratikus reformprogramm hirdetésére és időnként forradalmi beszédek tartására szorult, most már a gyengébb idegzetűeknek sem kell megrémülniök. A kabinet a békét hirdeti és ha nem használ erőszakos eszközöket, de neveltségessé teszi a forradalmi munkásmozgalmat. A roubaixi beszéd óta, amelyben először vallott szocialista eszméket francia kormány (a Waldeck Rousseau kabinetje) nem volt kormány, amely minden téren nem lett volna progresszívebb a szocialista kabinetnél. Szociális reformokról úgyszólván teljesen megfeledezett ez és hitelt érdemlőleg kimutatták róla, hogy a meglevőek végrehajtásában sokkal lanyhább, engedékenyebb, mint elődei. Egy végnélküli általános vita nyitotta meg az új képviselőház első ülészeit. Erre következik majd egy még hosszabb az arányos képviselőlet kérdésében. Az arányos képviselőletet a kormány lehetetlen formában kívánna megvalósítani. Az egyes departementoknak, amelyek lehetőleg egy kerületet alkotnának, a lakosság számarányában juttatna mandátumokat. A választók (lakosság) száma osztva a mandátumok számával lenne az a szavazatszám, amely egy mandátumra jogosítana egy pártot. Ily számítás mellett a mandátumok egy tekintélyes száma az első felosztás után betöltetlenül maradna, ezt a többség nyerné el. Ezt nevezi a kisebbség arányos képviselőletének. így maradna meg a káposzta és laknék jól a kecske. A többi reformjavaslata is ilyesféle megalkuvás, még határozatlanabb. Ezekre talán sohasem kerül a sor, a „tettek emberének” uralma alatt.

Olaszországban szintén reformer kabinet van. Egyetlen alkalmat el nem szalasztana, hogy kifejezésre ne juttassa, mi lenne a helyes, hogyan cselekednék, ha a tradíció, az érdekeltségek meg nem kötnék a kezét. Általános tetszést különösen azért keltenek e nyilatkozatai, mert mindig úgy cselekszik, ahogy helyében bármely más konzervatívabb színvállású kormány cselekednék. A reformer kabinet visszavonta mindazon reformokat, amelyeket az erőszakos Giolitti kormány népszerűség kedvéért vállalt. A kormányon levők személye népszerű lévén, a program nem volt többé szükséges. Amit lehet elodáz. A tengeri hajózatok kérdésének eltolásával megvalósított egy ötletet, amely még Olaszországban is szenzációra számítható panamának lehet kuforrása (a régi hajókat összevásárló, államilag szubvencionált szindikátust). A közoktatási igazgatás reformjánál a katolikusok gondos-

kodnak annak a népszerűsítéséről. Egy teljesen ártatlan javaslatban a felekezeti oktatás szabadságának sérelmét láttatják. Nem biztos, hogy ezt a mozgalmat a kormány barátai nem szubvencionálják-e. A választási korrupció ellen javaslat készül. A kormány a választójog általánosítását leghatározottabban ellenzi s ha reform lesz, az legfeljebb az 1895-ben történt visszareformálást fogja hatályon kívül helyezni. A kétévi katonai szolgálatot elvben behozták, de ez már régi program volt, amelyet megvalósítani az előző kabineteknek nem volt ideje. A társadalmi mozgalmak terén a republikánusok és szocialisták végleges összezőrdülése volt a legjelentékenyebb esemény. Ezt a monarchisták használják ki.

Ausztriában az általános választójog parlamentje nem tud előbbre jutni. Hogy mily befolyások érvényesülnek annak megalakulásánál, legjobban illusztrálta, hogy amikor a képviselőház egyetlen jelentékenyebb javaslatot sem tárgyalhatott (az ügyviteliek kivételével), ugyanakkor volt idő a veterán egyesületek tekintélyének növeléséről gondoskodni. A keresztényszocializmustól elbűtített kispolgárság uralmára jellemző ez. A nemzetiségi béke helyreállítására most sincs kilátás. A nyelvtörvény tekintetében megegyezés lehetetlennek látszik. Adóreformról, amelyre a kormány oly büszke volt, természetesen szó sem lehetett. Kölcsönökkel segítenek, ami a pénzügyi világnak kellemebb, mert jó üzletet csinálhat, míg az adóreformnál neki kellene fizetnie. A budget tárgyalása a beruházások fejében válhatott csak lehetővé. A budget után újra kezdődik a veszekedés, amely az alatt az egyes tartományokban folyik.

Németországban a Bethmann Holweg-éra teljes meddősege minden várakozáson felül bekövetkezett. A minden irányban mélyen leszállított társadalmi politikai reformokkal sem végzett a képviselőház. Az adóreform megfejelése is elmaradt. Poroszországban a választójog reformja hiúsult meg, s az a taktika, amelyet megghiúsításánál pártok és kormány követtek, bizonyára mintául fog szolgálni nálunk is. A felelősség egymásra hártásában az országgyűlés két háza, a különböző pártok, a kormány, mint az országgyűléssel szemben álló faktor, mester-munkát végeztek. A megbuktatás módja is klasszikus volt; egy „elv” megvalósításának módjánál, egy jelentéktelen kérdésnél, minden javaslatot leszavaztak s így a törvényjavaslat kilyukadt. Hogy a felsőház népszerűségének kockáztatása nélkül milyen jól felhasználható ily céloknál, most tűnt csak ki. A porosz választóreform bizonytalan időkre királyi ígélet és nagyszabású tüntetések dacára elmaradt. A kormány a Boromäus encyklika tárgyában tanúsított erélyével szerez magának népszerűséget. Iparkodnak is ezt a jelentéktelen eseményt önérzeti kérdéssé felfúvással az előtérben tartani. Ez nem kerül semmibe sem. (S. K.)

II.

Június elsején sokat foglalkoztam a választási eseményekkel. Este nehéz fővel feküdtem le és furcsa álmom volt. Ő felsége kor-

mánya — álmomban — a következő törvényjavaslatot terjesztett legfelsőbb jóváhagyás után a parlament elé;

Törvényjavaslat az országgyűlési képviselőkéről.

1. §. Az országgyűlési képviselőket Ő Felsége a király 10 évre nevezi ki.

2. § E célból egy országos kijelölő bizottság alakíttatik, melynek tagjai a miniszterelnök, a főispánok, (szab. kir. és törvényhatósági joggal felruházott városok polgármesterei), a hadtestparancsnokok és a csendőrség kerületi parancsnokai. E bizottság összeállítja a kinevezendő képviselők névjegyzékét s azt jóváhagyás illetve megerősítés végett Ő Felsége elé terjeszti. Ugyanez a bizottság gondoskodik az időközben megszűnt képviselők helyeinek betöltéséről is.

3. Jelen törvény kihirdetése után azonnal életbe lép s az 1874. évi XXXIII. t.-c. hatályon kívül helyeztetik.

Indokolás:

Általános rész

A megváltozott politikai és társadalmi viszonyok s az 1906. és 1910. évi választások körül szerzett tapasztalatok arról győzték meg Ő felsége kormányát, hogy az 1874 évi XXXIII. t.-c. elavult. Az országgyűlésnek választás útján való összeállítása immár nem felel meg a korszellemnek, s az állami élet követelményeinek. A mai polgárság békére törekszik s ellensége mindennek, ami nyugalmában háborgatja. A nemzet bölcsen ragaszkodik a rendhez és elfordul mindentől, ami a megszokott renddel ellenkezik. S minthogy az államkormányok célja a legzavartalanabb rend és biztonság fentartása, a a nemzet a kormányban látja az általa óhajtott cél biztosításának egyedül megbízható támaszát. Nemzet és kormány tehát mindig egyet akarnak, illetve a nemzet rendszerint azt akarja, amit a kormány. Ez a tény adja magyarázatát annak, hogy bármily hangosan hirdettek is az utolsó választásnál némely izgága elemek felforgató s a kormány szándékaival ellentétes tanokat; akármily türelmetlenül követelték is egyes hazafiatlan dogmatikus demagógok a választási rendszer megváltoztatását, bárhogyan igyekeztek is megtéveszteni a becsületes józan polgárokat: süket fülekre találtak, a nemzet élő lelkiismerete megvetéssel fordult el e közveszélyes alakoktól s oly tömegesen tódult a kormány jelöltjeinek zászlaja köré, amilyenre eddig nem volt példa. Úgy, hogy a tájékozatlan idegen ennek láttára könnyen eshetett volna abba a tévedésbe, hogy a választók nem önzetlen lelkesedésből, hanem talán jutalmazás fejében vagy más nemtelen okokból tolonganak. De köztudomású tény s az egész ország tanúskodhatik amellet, hogy ennél tisztább választás nem volt s a nemzet akarata ragyogó tisztaságban érvényesült; kormány és hatóságok aggodalmasan kerültek még a látszatát és a választásokba való beavatkozásnak. És a kormány jelöltjei mégis túlnyomó többségben győztek; s noha a nemzet nem is ismerte a kormány programját, azt se tudta mik a kormány szándékai, tömegesen meggondolás nélkül követte. Így jött létre a Ház, igazán méltó képvisellete a nemzetnek!

Mit bizonyít ez? Azt, hogy a nemzet teljesen egyetért a mindenkori kormánnyal. A kormány jelöltjeit örömmel fogadja s ellentétben más országokkal, ahol a polgárság önmaga állítja fel saját jelöltjeit, ez a nemzet akkor elégedett, ha a kormánytól kap jelöltet; ezekben mindenkor azokat a kiváló férfiakat látja, akik az ő meggyőződését leghívebben fejezik ki, akikre a törvényhozás nagy munkáját legszívebben bízta, akik az ő bizalmára legérdemesebbek.

E kétségtelenül megállapított tényből most már önkéntelenül következik a kérdés, hogy ha hát a nemzet mindig azokat akarja, akiket a kormány, mi szükség választásra? Hiszen akkor sokkal egyszerűbb azokat a kiváló férfiakat, akikben nemzet és kormány már *a priori* megegyeznek, kinevezni? Már futólagos vizsgálata a választásoknak is igazolja ezt. Gondoljunk csak a választásokkal járó roppant izgalmakra. A választás kiírása napjától annak megtörténteig lázban van az egész ország. A rend és békés munka ellenségei a legelszomorítóbb izgatást viszik végbe. Féktelenül folyik az etetés, itatás, vesztegetés, lélekvásárlás és terror. A becsületes, józan választó polgárságnak nincs nyugta a közrend e hiénáitól. Miattuk megakad a rendes közigazgatás, mert az összes tisztviselők mást nem is csinálnak, éjjel-nappal talpon vannak, csak azért, hogy a veszélyes elemek izgatásaiból származható katasztrófáktól megóvják a polgárokat.

Emellett a választások óriási költségeket is okoznak az államnak. Az 1910. évi választás kivételesen nyugodtan és mindennemű karhatalom igénybevétele nélkül folyt ugyan le, azonban tudjuk, hogy a megelőző választásoknál az egész hadsereg óriási költséggel mozgósított s az ország oly képet mutatott napokon át, mintha hadiállapotban volna. Továbbá tekintettel a választók nagy részének szegénységére, kénytelen a kormány gondoskodni ezeknek a választás színhelyére való szállításáról és ételmezéséről. Mindez rendkívül nagy kiadásokat okoz az államkincstárnak s ha meggondoljuk, hogy egy-egy választás átlag 5—10 millió koronába kerül s hogy tehát 1867 óta legalább 100—120 millió koronára tehetők a választási költségek, önkénytelenül is fel kell sóhajtanunk, mi mindent lehetett volna e tömérdek pénzzel elkezdni. Ez a tőke ipari vállalatokba fektetve egymaga sokkal nagyobb jólétet idézett volna elő ebben az országban, mint az eddig alkotott összes törvények.

Azt állítják ugyan a haza ellenségei, hogy e kiadásokat a kitüntetésekkel, rendjelekkel való üzérkedések útján fedették az előző kormányok. Azonban ez rágalom. A királyi kegynek ily alacsony kiaknázásától minden hazafias kormány visszaretent. Másrészt meg hihetetlen, hogy akadt volna ez országban önérzetes ember, aki ily szégyenletes úton kívánt volna kiemelkedni polgártársai közül. Nem is volt eddig eset arra, hogy Ő Felsege mást, mint arra méltó férfiakat s másért tüntetett volna ki mint a közéletben kifejelett áldásdús és közhasznú tevékenységükért. Az ezzel ellenkező rágalmat, csak a haza ellenségei eszeltek ki ez országnak a külföld előtt való lealacsonyítására. Ezzel szemben hivatalos adatokkal bizonyíthatjuk, hogy e választási költségek nagyrésze az állampénztárt terhelte.

A jelen törvényjavaslat elfogadása esetén ez óriási kiadások

megszűnnének s az így megtakarított összegek más termékenyebb befektetésre volnának fordíthatók; amelyek már önmagukban is nagyfa fokoznák az ország jóllétét. Ha ehhez vesszük még azt az előnyt, amely e törvényjavaslat elfogadása esetén abból származnék az országra, hogy a polgárság nem zavartatnék többé békés foglalkozásában a hiába való választási izgalmakkal, úgy e javaslatot bátran korszakalkotónak mondhatjuk. Alkotmányos életünknek méregfogát húznók így ki az ország testéből. Ezenkívül megszűvén a polgárság szerepe a törvényhozás összeállításánál, a polgárság nem fog többé törődni a törvényhozással s a képviselők sokkal függetlenebbül fognak élhetni törvényhozói kötelességüknek mint eddig, amikor kénytelenek voltak választóik kívánságát figyelembe venni.

De a törvényhozás is felszabadul attól az ártalmas nyomástól, amelyet az éretlen és fölizgatott néptömegek nem egyszer gyakoroltak reá. Az így létrejött képviselőház zavartalanul, szinte légüres térben, a legnyugodtabb megfontolás alapján határozhatna az államfentartó, a vezető elem, a történelmi osztály, a nemzet sorsa fölött.

A polgárság pedig lassanként teljesen közönyössé válnék a politikai élet iránt, ami szerfölött becses eredménye lenne e törvényjavaslatnak, tudván azt, hogy a magyar ember kelleténél többet politizál s kevesebbet dolgozik. A kormány viszont abba a kellemes helyzetbe jutna, hogy akadálytalanul vihetne keresztül nemzetboldogító terveit.

Különös rész

Ami már most a törvényjavaslat egyes intézkedéseit illeti: alig szorul bővebb indokolásra a király kinevezési joga. A képviselő szuverén jogokat gyakorolván, csak természetesen, hogy a szuverén nevezze is ki. És egyúttal legkiválóbb garanciája is a képviselők rátermettségének. Mert gondolatnak is képtelenség, hogy ő felsége mást bizzon meg e legfontosabb jog gyakorlatával, mint oly állampolgárokat, kiknek hűségében, feltétlen engedelmességében teljesen megbízik, akik soha semmit sem fognak tenni, ami a legfontosabb állami szükségletek gyors megszavazását gátolná és bármit is mondanának vagy tennének, ami alkalmas volna Ő Felsége s a nemzet közt való békés jó viszonyt megzavarni. Ezt már különben a javaslatban kontemplált kijelölő bizottság is kizárja. E bizottságban a polgári és katonai hatóságok s a közrend legfőbb őrei épen azért foglalnának helyet, hogy a leggondosabb vizsgálatok alapján lehessen megállapítani minden jelölt katonai és polgári előéletét, a hadsereg, az állam s a hatóságok iránt tanúsított magaviseletét és ezekről vallott nézeteit. Nem fér tehát kétség ahhoz, hogy ez úton csakis oly polgárok fognak már kijelölésre is alkalmasoknak találatni, akikben nyoma sincs valamely tiszteletlen szándéknak, óhajnak vagy gondolatnak, újítási vágyról nem is szólva, mint ami őket a legfelsőbb kinevezésre teljesen méltatlanná tenné.

Végül a mi a 10 évi időtartamot illeti, erre nézve megjegyeztetik, hogy ajánlatott ugyan tekintélyes oldalról az élethossziglan való kinevezés, azonban tekintettel a főrendiházzal emiatt származ-

ható összeütközésre, amely méltán erezhetné magát kiváltságaiban sértve, e terv mellőztetett.

... E törvényjavaslattól Magyarországon soha sem látott zenebona támadt. Az a forrongás, ami a képviselőházban kitört, csak pusztá gyermekjáték volt ahhoz az izgalomhoz képest, ami a polgárságon erőt vett, noha a képviselőházi botrány méreteinek sejtetésére talán elég tudni azt, hogy a Kossuth- és Justh-párt ez alkalomra felfüggesztették a vezérek közt dúló feszültséget, sőt félretéve még a néppárttal szemben érzett undorukat is: szolidárisán dühöngtek. De, mondjuk, mindez semmi sem volt a polgárság küzdelméhez képest. A korcsmárosok ugyan egzisztenciájuk ellen intézett merényletnek jelentették ki a javaslatot. A kormányhoz hű polgárság azonban tombolt lelkesedésében. A parasztság ugyan néhol lázadásba tört ki veszendőbe menő keresete és pálinkája miatt s egy becsületes falusi bíró a vármegyei törvényhatósági biz. ülésen rimánkodva kérte, hogy ne vegyék el a néptől megszokott kis keresetét és italát, mert különben őt agyonverik a falubeliek. De nem hallgattak reá. A szocialisták népgyűléseken örjöngtek és forradalmat ordítottak. Üdvözlő feliratok ezrivel bátorították a kormányt kitartásra és legalább 100 tagot számláló küldöttségek, élükön a hatalomhoz hű izr. hitközségi elnökökkel, kezükben a magasra tartott thórákkal és koronajáradékot lobogtató bankárokkal oly tömegesen vonultak föl Budapestre a miniszterelnökhöz, az ország minden részéből, hogy a vonatok mindenütt óriási késéssel s a koalíciós korszakra emlékeztető temérdek katasztrófa, sok sebesülés árán voltak képesek a forgalmat valahogy lebonyolítani. Ezek a küldöttségek mind az ország mélységes hálájáról biztosították a miniszterelnököt korszakalkotó javaslatáért, amellyel megmenti a polgárságot a választás terhes jogától, amely neki sem kell, fokozza a vagyon és életbiztonságot s a felforgató újítónak útját egyszer és mindenkorra bevágja.

Erre a szocialisták botrányos zavargásokkal feleltek. Arra hivatkozva, hogy itt nyilvánvaló államcsíny készül és pedig egyenesen a burzsoázia beleegyezésével, tehát az alávaló módon elárult szabadságnak nincs más védője, mint a munkásság. A szocialista-párt felhívott minden öntudatos munkást, hogy vonuljon ki az utcára, a parlament elé s a szervezett munkáshadsereg ezért forradalmi erejével tegye lehetetlenné ez aljas merényletet. S az öntudatos munkásság forradalmilag működött is. Kitört az általános sztrájk s a munkástömegek ott éheztek a parlament előtt. Valahányszor egy-egy kormányhú küldöttség vonult föl a parlamentbe, parázs verekedés támadt ezek és a munkások közt, amelynek a brutális rendőrség csak embertelen vérontás útján tudott véget vetni. A munkásság izzott, forrongott, a főváros remegett az utcai forradalomtól: mindenki gonosz napok eljövételét érezte. Csak a kormány és pártja volt nyugodt. És a párt (amelynek minden tagját titokban biztosította a kormány az új törvény áldásáról) oly keményen állta meg helyét, hogy sem tintás üvegek, sem letört padfedelek, és egyéb inaktívák, miknek dobálásával az egyesült dühöngő ellenzék nem fukarkodott, nem voltak képesek a kormánypártot meggyőződésében és ellenállásában megingatni.

Mikor azonban az ellenzék már nem elégedve meg e szelídebb közökkel, nyomatékosabb argumentumokat, mint furkósbotokat vett használatba, sőt eldőrdült néhány revolverlövés is; és mikor oda-künn rohanó katonák és fellázadt tömegek vére festette pirosra az aszfaltot: szóval, mikor a veszély már tetőpontjára hágott, ekkor Tisza István gróf kirántván zsebkendőjét, azt háromszor félelmetesen meglobogtatta. Ennek az igazán államférfiul intézkedésnek azután meglett a kívánt hatása. Az egyesült Kossuth-Justh-néppárti ellenzék ezzel a kiáltással: „csak az erőszaknak engedünk”, oly rohamosan tört ki a Házból, hogy a nyomukban betódult katonaság már csak hült helyüket találta. A helyreállott rendben aztán a kormánypárt szavazott, amint kívántatott s egyhangú lelkesedéssel fogadta el a ház azt a törvényjavaslatot, melynél nagyobb horderejűt nem tud felmutatni a Corpus Juris. A főváros területére kihirdetett ostrom-állapot azután lecsendesítette a lázongó utcát is. Pár nap alatt mindenütt rend volt, különösen az izraelita templomokban országszerte felhangzó hálaimek jelezték e nagyszerű küzdelem végét.

Most azonban új és váratlan akadály merült föl. A főrendiház szokatlanul radikálisnak találta a javaslatot, a haza érdekében visszautasította, mert régi meggyőződéséhez híven a képviselőházat teljesen felesleges intézménynek jelentette ki. A kormány törvényjavaslatának arra az indokolására, hogy a törvényhozásban a rend és béke embe-reinek kell helyet foglalnia, büszke önérzettel s nem minden igazság nélkül kérdezték a főrendiház szónokai: hogy nem áll-e ez a legteljesebb mértékben a főrendekre? Van-e a főrendiháznak csak egy tagja is, aki mást akar, mint a létező rendet feltétlenül, mindenáron, mindörökre megtartani, megkövesíteni, minden újítást csírájában megfojtani? Avagy nem nyílt titok-e, hogy mindaz a kárhozatos, veszedelmes és a közrendet felforgató újítás, ami 1848 óta törvényhozási úton jött létre, nem a főrendiháztól származik. „Valóban” — mondta a hercegprímás a mélyen átértzett igazság meggyőző hangján — „ha csakis a méltóságos főrendek bölcsessége vezette volna mindenkor e haza sorsát, úgy itt soha, a legcsekélyebb újítás, az ősi állapotban bekövetkezett legkisebb változás sem jött volna létre. Ősi alkotmányunk ma is sértetlenül, eredeti épségében állana fenn s rend (Valaki balfelől: talán „rendek”!) és béke, istenfélelem és a trón és a haza szeretete uralkodnának e földön ma is, mint abban a, fájdalom, letűnt dicső korban, amidőn a főurak gondoskodtak e haza sorsáról.”

És ennek az argumentációnak meg lett a kívánt hatása. És pedig nemcsak a főrendeknél, akik természetesen örömmel ragadták meg a kínálkozó alkalmat egyeduralmuk megalapítására, hanem kint az országban is. A polgárság lassankint rájött, hogy a főrendeknek tulajdonképpen igazuk van. Mert mi szükség két olyan házra, amelyek mind az uralkodó és kormányának politikáját szolgálják? Egészen más volna a helyzet, ha a nemzetnek is volna politikája. Ekkor szüksége merülhetne fel annak, hogy a nemzet politikájának is legyen képviselője. De mivelhogy a polgárságnak ma már semmiféle politikai meggyőződése nincsen, mivelhogy a nemzet politikája mindig az ural-

kode és kormánya politikája, ez pedig nem más, mint a rend és nyugalom fentartása, s minthogy valóban keresve sem lehetne találni embereket, akiknek a létező rend és nyugalom, a változatlanóság annyira életérdekeik lenne, mint éppen a főrendeknek: a képviselőház fentartása valóban luxus és idejét múlta intézmény.

Így a polgárság. A szocialisták ugyan még egyszer megpróbálták megmenteni a burzsoáziát a burzsoázia ellenére, azonban e hazátlan bitangok handabandázásával a kutya se törődött, köztudomású lévén, hogy ezek az osztrák császár zsoldjában élő ellenségei a hazának. A kormány ezt látva, egyet gondolt: úgy is jó.

S a képviselőház megszűnt. Kimúlt senkitől meg nem siratva, sőt öröme a jobb sorsra nem érdemes polgárságnak . . . Megkönyeb-bülten ébredtem fel. (V. B)

III.

A választások erősen lefogyasztották a nemzetiségi ellenzékét is, ugyanabban az arányban, ahogy a magyar ellenzéki pártokat, melyeknek hol fele, hol harmada került vissza a választási harcból. Az eredmény egyformasága, a jogtalanság közössége, a legelemibb egyéni jogok, a személyes szabadság, szabad mozgás és egyesülés egyenlő letiprása képezik azt a kétes értékű féket, mely kormányaink több évtizedes rövidlátó és rosszhiszemű politikája folytán a nemzetiségek lelkében összegyülemlett rettenetes elkeseredést valamennyire lemérsékli. A magukat ellenzékieknek nevező sovínista hírlapok diadal-mámorba estek a választások eredményének a nemzetiségekre vonatkozó része felett s konstatálják, hogy a nemzetiségi kérdés élét vesztette, az teljesen megszűnt, ha ugyan létezett valaha, a „lelketlen agitátorok” nagy része kimaradt a parlamentből. Sőt tovább menve meg-állapítják, hogy „az egész magyarországi nemzetiségi politika rága-lomra és hazugságra van fektetve”.

Akik így írnak, vagy önmagukat árnítják, vagy másokat akarnak árnítani, de a legrosszabb szolgálatot teszik a magyarság ügyének, mely Ausztria gazdasági és politikai elnyomásával szemben nem tudja kivívni igazait mindaddig, amíg az egész ország közös törekvésekben nem találkozik s az államok leghatalmasabb ragasztó anyaga az érzelmi konszolidáció létre nem jő.

A dolgok igazságával való ily merev szembehelyezkedés azonban kizárja azt, hogy hatalmi politika eredményeinek sokszorosán fölötte álló ez a szolidaritás előállhasson. Választási sikerek a nemzetiségi kérdés megszűnését elő nem idézhetik. A nemzetiségi kérdés létezése független attól, hogy képviselői a parlamentben helyet foglalnak-e, vagy nem. Sőt ha nem fölszínes mozzanatok után ítélünk, azt kell mondanunk, hogy a nemzetiségi politikusoknak a parlamenttől minden eszközzel való távoltartása több kárt okoz, mint hasznot. A parlamentnek kell lennie elvégre azon foruknak, hol az ország népeinek lényeges törekvései kifejezést nyernek, érvényesülésüket keresik és megtalálják. Már pedig mi lényegesebb törekvés, széles néprétegekben gyökerezőbb mozgalom, mint a jelenkort mozgató nemzeti eszme folyománya: a nemzetiségi politika? E mozgalmat elnyomni csak ideig-óráig lehet, helyesen nem elnyomására, hanem szabályozására, állami-

ságunk eszmekörébe való bevonására kell törekedni. Elynomás esetén vad dühvel mossa alá államiságunk alapjait s külpolitikai vagy az uralkodóval való bonyodalom idején forradalomba tör ki. Hasonlíthatatlanul jobb, ha e mozgalom a parlamentben tombolja ki magát, mintha parlamenten kívül bujkálva, észrevétlenül és ellenőrizhetetlenül fejti ki hatását. Hogy ez így áll, mutatja az is, hogy a nemzetiségi képviselőknek a parlamentből való távolmaradását, a passzivitás alakjában igen tekintélyes nemzetiségi politikusok fegyverként használták velünk szemben. S nemzetiségi kérdés akkor is volt, amikor egyetlen nemzetiségi képviselő nem jelent meg a képviselőházban. Nincs tehát megmentve a haza a nemzetiségi képviselők kibuktatásával, ellenkezőleg most már sokkal veszedelmesebb irányba tért a nemzetiségi kérdés, a nemzetiségi rétegekben különben is nagy gyűlölet eddig politikánkkal szemben még inkább fokozódott, mi pedig abban a téves hitben ringatjuk magunkat, hogy most már mit sem kell tennünk, a jövő választásokig nyugodtan alhatunk, mert Andrassy ismeretes szavai szerint a nemzetiségi nép is velünk tart.

Akik így beszélnek vagy sohasem jártak nemzetiségi vidéken vagy ha igen, úgy nem látták meg azt, amit meglátniok kellett volna. Nem vették észre a szolgabíró, aki korlátlan hatalommal kandidálja a községi tisztviselőket, a jegyzőt, a bírót, a körorvost stb. szabadon függeszti is fel őket s e korlátlan jogaival igen gyakran panamázik. Nem vették észre, hogy a legszélsőbb panamisták egyúttal a leghangosabb hazafiak, akik minden ellenvéleményűt politikailag megbízhatatlannak, hazaárulónak kiáltanak ki. Nem vették észre, hogy a kihágási bíraskodás különösen választások idején a szolgabíró önös érdekeit s kortescéljait szolgálja. Nem vették észre, hogy nemcsak a gyülekezési jog van neveltségessé téve, de a polgároknak még személyes szabadsága is törvényellenes korlátok közé szorítva s a már abszolúttá vált szolgabírói hatalom alig-alig bírja féken tartani azt a mélységes gyűlöletet, mely a nép lelkében egyre jobban halmozódik.

A nemzetiségi kérdés rendezetlensége rettenetes bajoknak kútforrása. Először is Ausztria kezébe adja *ultima ratio*-ként a nemzetiségi forradalom lehetőségét, mit Ausztria nem habozott volna legutóbb sem előrántani, ha a gazdasági önállóságunk megghiúsításának egyéb eszközei kimerítettek volna. Másodsor folyton hátráltatja az ország demokratizálását s így megerősödését, a közigazgatásnak purifikációját, az egyéni szabadság, egyesülési és gyülekezési jog garanciáinak megalkotását. A sovíniszta hírlapok elmélete szerint a liberális felfogás alkalmazása a magyar hegemoniát fenyegeti, ezt a veszélyt pedig még a liberalizmus árán is távol kell tartanunk.

Harmadik főbenjáró végzetes következménye a kérdés rendezetlenségének az a mérhetetlen korrupció, mit a közigazgatási hatóságok nemzetiségi vidékeken a „hazafiasság” ürve alatt gyakorolnak s mi a dolog természete szerint az ország egyéb részeire is átárad. A választási visszaélések díszeszközei nemzetiségi vidékeken jöttek először alkalmazásba s lassanként plántálódtak át a fajmagyar vidékekre. A legbotrányosabb fogások ma is nemzetiségi vidékeken tapasztalhatók. E visszaéléseket faj magyar választókkal szemben még a

Khuen-kormány is csak itt-ott merete igénybe venni. Nemzetiségi választókkal szemben adatott ki az a szolgabírói rendelet, hogy a népgyűlésen csak választók lehetnek jelen. Nemzetiségi vidéken alkalmazzák a választás előtt több nappal a községek teljes elzárását, úgy, hogy azokba csak kormánypárti kortesek juthatnak be, s így a nemzetiségi párt szervezése szinte lehetetlenné válik. Nemzetiségi vidéken vált általánossá az ostromállapot alkalmazása, melynél fogva még ugyanazon község lakosai sem érintkezhetnek egymással a választás előtti napokban. A kormánypárti kortesek, jegyzők azonban akadálytalanul járhatnak-kelhetnek s presszionálhatják a választókat.

Ily rendszabályokkal szemben eltörpül az etetés-ítás, vesztegetés eddig szokásos rendszere. Bizonyos azonban, hogy ha az ország demokratizálását, az általános, egyenlő és titkos választó jog megalkotását a mind erősebben szervezkedő reakció megakadályozza: kénytelen lesz átvenni a nemzetiségi vidékeken a hazafiság cégére alatt kifejlesztett szélső alakjait a választási visszaéléseknek, hogy az országnak az életösztön erejével érvényesülést kereső törekvéseit gúzsba kösse. Hisszük azonban, hogy az elfajulás ez állapota ideiglenesen sem fog bekövetkezni. Az általános választójog eszméje sokkal inkább-előtérbe nyomult, semhogy a reakció azt visszaszoríthatná. A jogtíp-rással összehozott többség csak úgy érvényesülhet, ha az általános, választójog megalkotását teendői lelegejére helyezi. Az osztályuralom bukásával pedig újólag homloktérbe fog kerülni a nemzetiségi kérdés megoldásának szükségessége. Az a diadalmámor, mi az osztályérdekeket szolgáló sovén hazafiakat jelenleg elfogja, el fog oszlani akkor, amikor követelőleg lép elő az életérdekek érvényesítésének vágya,, mely ki nem elégíthető anélkül, hogy a nemzetiségi kérdés rendezése napirendre ne tűzessék. (*Horváth József Lajos.*)

Kétségtelen, hogy a választási korrupciónak és erőszakoskodásnak felújult Tisza Kálmános rendszere volt az, ami az ellenzéki pártokat és a nemzetiségeket megtizedelte. De ez az igazság korrektívumokra szorul. A választási terrorizmus mellett bizonyos tömeghangulati erők is közreműködtek.

A magyar ellenzéki pártokat az intelligencia *horror coalitionis*-a is érzékenyen sújtotta. A magyar társadalom intelligensebb rétegeiben a politikai undor, alsóbb rétegeiben pedig a pálinka, a szurony és a pénz: ez a választási *campagne* igaz arculata. Vannak jelek, melyek azt mutatják, hogy — bár kisebb mértékben — a nemzetiségi pártokkal szemben is működtek ilyen erkölcsi természetű hangulatok. A nemzetiségi választók egy része joggal nélkülözte vezetői magatartásában a magasabb célok által irányított erélyt és messzelátást. Paktumtervekkkel, majd paktummentikkel volt tele a politikai sajtó és levegő. A nemzetiségek máról-holnapra elfeledték Justhista rokonszenveiket s táboraikban csaknem mindenütt Khuen-barát szellők fujdogáltak. Országos és helyi megegyezésekről beszélt mindenütt a kellőleg ellen nem őrizhető krónika. A tárgyilagos szemlélőnek az a benyomása volt, hogy a vezér-urak élénkebben foglalkoznak paktumtervekkkel, mint

választási propagandával. Bizonyos lagymatagság volt érezhető, mely arra a hitre vezethető vissza, hogy „még ha a paktum nem is jön létre, a helyzet kedvező, mert Khuen jó úr, nem feudális gróf, hanem osztrák *beamter*”. Sőt a merő paktum-tervezetéseknél és traccsoknál konkrétabb tünetek is elkedvetleníthették a nemzetiségi társadalmat. Több helyütt, szintiszta nemzetiségi vidéken nem akadt nemzetiségi jelölt a kormány vagy a helyi oligarchiának a népre ráerőszakolt jelöltjével szemben. Sőt ez az elnéző udvariasság még a kormány titkos szövetségeseire is kiterjedt. Így egy erős tót többségű kerületben a pluralitás és a nemzetiségi üldözés atyamesterének tollforgató házi zsidaja még ellenjelöltet sem kapott, mivel a kitűnő férfiú megválasztása a Rákosi Viktor kerületével együtt ki volt kötve a jelenleg lelkes munkapárti *Budapesti Hírlap* házi paktumában.

Mindebből érthető, ha a nemzetiségi pártban bizonyos lankadás és elkedvetlenkedés állt be. A vezető-urak azonban egy értékes politikai leckére tehettek szert szomorú tapasztalataikból. Ez a lecke arra fogja őket megtanítani: hogy gyöngé, elnyomott, üldözött pártok a hatalmasokkal sose akarjanak békés megegyezést kötni. Csakis kemény, jobbra és balra nem néző elvi harcokból nőhetett nagyra az ír-párt és a világ minden üldözött mozgalma. (J.)

IV.

Irigylésre méltó Svédország a maga agresszív társadalmi osztályaiért. Minden öntudatos osztály agresszív, mert nem csak hirdeti programját, hanem a többi osztályok akarata ellenére, esetleg kárára meg is akarja valósítani: ezért kellemetlen, illetlen osztályharcot vív. Magyar szempontból különösen érdekes a városi középosztálynak, a polgárságnak a viselkedése.

Ez a polgári osztály, minden egyes alulról vagy felülről jövő politikai, gazdasági, művészeti eseményre és mozgalomra azonnal reagál. Ami csak az országban történik, arról rögtön megállapítja: kinek érdekében történik? ha hasznos, mennyiben használhatom ki, ha káros, mit árthat nekem most, mit árthat a jövőben, továbbá milyen módon lehet megsemmisíteni? Ha ez lehetetlen volna, hogyan lehet a mozgalmat vagy eseményt ellensúlyozni?

Három gyakorlati példával világítom meg ezt a mély szakadékot, mely az agresszív svéd polgárságot a gerinctelen magyar polgárságtól elkülöníti.

1. A svéd kormány eleget akarván tenni a bosszúra szomjazó nagytőkének, az idei országgyűlés elé egy olyan törvényjavaslatot terjesztett, mely a munkások és a munkásszervezetek hátrányára szabályozná a munkás és a munkáltató között levő szerződéses bérvizonyt, az árszabályt. Mihelyt a törvényjavaslat a maga egészében ismeretes lett, a polgárság lapjai a *Svenska Arbetsgivare Förening* hatalmi túltengésének nyilvánították a javaslat benyújtását; tiltakoztak az ellen, hogy az ország kormánya a nagytőke végrehajtó közegévé aljasuljon. Az *Aftontidningen* ezt írta: Mikor a dán és norvég parlamentek monumentális jelentőségű szociális alkotást visznek végbe a munkaárszabálynak törvénnyel való szabályozásával, ugyanekkor nekünk pirulnunk kell, szégyelnünk kell, hogy svédek vagyunk.

Emlékezzünk csak a magyar polgárság, a magyar polgári sajtó viselkedésére, midőn az *Omge* parancsára, Darányi javaslatára a rabszolgatörvényt tárgyalta a magyar parlament. Melyik magyar város országgyűlési képviselőjének jutott eszébe, hogy a nagybirtok a városnak, a polgárságnak természetes ellensége, és hogy a rabszolgatörvény ezt az ellenséget erősíti?

2. Több, sok ezer polgártól látogatott gyűlésen tiltakoztak a svéd polgári klubok az ellen, hogy a nagy sztrájk alatt és után a munkások és a munkáspárti hírlapírók százait tartóztatta le a rendőrség. Viharos gyűléseken bizonyították be előkelő ügyvédek, hogy azok a súlyos (egy héttől két hónapig terjedő) ítéletek nem állják meg a helyüket azért, mert elmaradt, a társadalmi életet és mozgalmakat nem értő, szociológiailag tudatlan bírák hozták. Nem a munkásosztály iránt való szimpátia volt a tüntetés oka. (Mikor a nagy sztrájk polgári érdekeket is sértett, a polgári lapok épen olyan hangon írtak, mint a nagytőke lapjai.) Tüntettet a polgárság azért, mert látta, hogy a nagytőke kisajátítja az igazságszolgáltatást. A svéd polgárság is felháborodott a Ferrer ügy alkalmával. De mivel a spanyol klerikalizmus ellen tehetetlen, nem küldött becsületsértő táviratot Maura miniszterelnöknek.

A magyar polgárság szónélkül tűrte, hogy munkásvádlottakat és szocialista újságírókat a legképtelenebb vádak alapján (a *Népszava* előfizetésére való felszólítás, zsarolás!) súlyos, féléves-hároméves fogház és börtönbüntetésekre ítéljenek. Szelíden nézte a polgárság és a polgári sajtó, hogyan csinál pártpolitikát a koalíció bírói kara.

De a Ferrer ki végeztetése ellen . . . ! Higgadtan, kellő távolságból hallgatva a tiltakozást és megbélyegzést, önkéntelenül eszünkbe jut, hogy: *Der Zar wird sich kratzen.*

3. A Boy-scout ügy. Baden-Powell angol vezérőrnagy, a búr háború hőse, afrikai tapasztalatait értékesítendő az általános védőkezeltség pótlása, illetőleg előkészítése céljából a militarista formájú *Scouting for Boys* ifjúsági mozgalmat indította meg két évvel ezelőtt. Ez a mozgalom Anglia összes városait meghódította két év alatt. Mellékes célja a mozgalomnak, hogy a fiúkat a természet szeretetére, a korosak, nők és nyomorékok támogatására és első segélynyújtására nevelje. Ez a mozgalom egy Londonban élő svéd író agitációja következtében Svédországban is lábra kapott, azaz előbb néhány katonatiszt és pap megcsinálta a központot, megszerkesztette a fogadalmat, mely szerint a *riddarpojke* (gyermeklovag) istenfélő, királyának, tisztjeinek és munkaadójának akkor is rögtön engedelmeskedik, ha nem tudja a parancs okát, stb. Szóval a papok és tisztek egy istenfélő katonailag fegyelmezett sereget akartak teremteni, hogy ellensúlyozzák a hatalmasra nőtt antialkoholista és szocialista ifjúsági mozgalmakat.

A polgárság azonban a mellékesen hangoztatott „Vissza a természetbe!” jelszó dacára megérezte, hogy itt a nagysvéd álmok épségben tartására, a militarizmus fejlesztésére irányuló mozgalom van készülöben, ezért minden habozás nélkül megkezdte a felekezeten kívüli és minden katonai formától mentes svéd gyermek mozgalmat, minden fogadalom, központ, katonai és papi vezetés nélkül, titkos jelek, őrzáratok egyen-

ruha és detektív allűrök nélkül. Ez a polgári mozgalom ki akarja pótolni a családi és iskolai nevelést a természetben való éléssel, hogy a fiúk és a lányok ne a növénygyűjteményből meg a gombostűre tűzött bogarakból, hanem magából a természetből ismerjék és szeresek meg a természetet. Hatalmas nagy népgyűléseken indították meg a polgárok a militarista-kerikális boy-scout ellen való harcot. A polgári lapok mint egyetlen ember, úgy tiltakoztak a reakció új térfoglalása ellen. A hatvanéves Ellen Key egy baleset következtében fekvő beteg és mégis egy gyönyörűen meggondolt felhívásban figyelmezteti a polgárságot a készülő veszedelem ellen.

És mi? Mi pedig túrtuk, hogy a *Mária kongregáció* és a *Szent Imre egyesület* két nemzedék ifjúságát mételeyezze meg. Hogy a pap-tanárok Mária érmes spionjaikkal megfélemlítsék, behálózzák a fiatal gyermekeket. A gyámoltalan magyar polgárság tud az új jezsuiták munkájáról, de gyáva, nem mer megmozdulni, nem mer illetlenkedni. Mi pedig elfogulatlanul valljuk, hogy az új jezsuiták olyan csudálatra méltó kitarással és olyan bámulatos szorgalommal végzik a dolgukat, hogy munkájuk gyümölcse: a reakciós, klerikális Magyarország nem-sokára megéri. Öt év előtt már külön keresztény rajzterem volt a Műgyetem gépészmérnöki szakosztályának első évfolyamain. Most nem tudom hol tartanak a derék jezsuiták. Lehet, hogy a pesti klinikán külön teremben boncolnak a keresztény magyarok, A *Katholikus Népszövetség* pedig százezrével toborozza a tagokat. Mi is volt azon a Ferrer gyűlés-beli röpiraton? Volt egyszer egyszer egy pogrom . . .

(*Antal Sándor.*)

V.

Még alig tűntek el a megelegetés mosolyai azoknak az arcáról, akik a jól sikerült császárlátogatást rendezték, még alig tűntek el a házakról a zászlódíszek, amelyeket a császárlátogatás alkalmából öltöttek, még alig jutottak az anektált tartományok a polgári államok külső jeléig, a parlament megnyitásáig: amikor ebbe az összhangba egy fiatal szerb jogásznak revolvermerénylete beleszólt s ez által a hangulatot elrontotta s megmutatta, hogy Bosznia és Hercegovinában nincs minden rendben, ahogy azt a hivatalos és nem hivatalos tényezők feltüntették.

Kétségtelenül áll, hogy modern államokban a merényletek mind ritkábbá lesznek. A forradalmilag gondolkozó elemek már régen lemondtak arról a gondolatról, hogy rendszereket azok képviselőinek az eltüntetésével semmisítsenek meg.

Zserajity Bogdánt, a merénylő jogászt a lapok legnagyobb része fanatikus, individualista anarchistának mondja, tettét közönséges bűnténynek minősítik, amelynek semminemű politikai háttere nincs. Viszont a szerbellenes lapok fölhasználják a merénylő szerb voltát s úgy szeretnék feltüntetni a dolgot, hogy ez a „nagyszerb” propagandisták műve, kik még most sem akarnak megnyugodni abban, hogy Bosznia Ausztria-Magyarországé legyen, s a *Neue Freie Presse* ugyancsak csúnya módon denuncálja Bosznia-Hercegovina szerb lakosságát.

A merénylő egyetlen golyóval véget vetett életének, őt nem

lehet kihallgatni tettének okairól. Ellenben, ha Bosznia és Hercegovina viszonyait vizsgáljuk, akkor talán bele tudunk pillantani lelkébe s nem tagadjuk meg tőle azt a mentséget, hogy politikai merényletet akart elkövetni. Hogy jogos volt-e ez vagy hasznos, azt itt nem vizsgáljuk.

Az ausztriai expansív balkánpolitikának Bosznia és Hercegovinára szüksége volt. Magyarország fejlődő iparával szemben Ausztria a Balkánra vetette szemét. Mivel Szerbia és Bulgária már a történeti időktől fogva önálló állami étellel bírtak, ezeknek az elfoglalására gondolni sem lehetett. Ellenben itt volt Bosznia és Hercegovina, mint a nagy beteg embernek, a török államnak tőle legtávolabbra eső részei, hol állandó volt a torzsalkodás, az elégedetlenség. Ezelőtt 30 évvel igazi kapitalista mohósággal Ausztria rávetette magát Boszniára és véres harcok után sikerült azt okkupálnia.

Ezzel a keleti, feudális viszonyok közé beszorult a modern tőke, amely gyáratok létesített, erdőket irtott, országutakat, vasutakat épített. Bevonult a csendőrség, katonaság. A modern állam minden terhével ránehezedett az amúgy is szegényes viszonyok között élő bosnyákokra és hercegovinaiakra. A nép a török uralom idejében csak a feudális terheket érezte, az okkupáció óta belekóstolt a polgári államok terheibe is. A kmet (jobbágy) eddig csak a földesúrnak robotolt, most, hogy a modern állam bevonult s intézményei számára sok pénzt követelt, a bosnyák család patriarchális kötelékei megszűntek s a kmetek fiai és leányai bevonultak a gyárakba, hogy napi 4—5 hatosért eladják munkaerejüket az osztrák tőkészeknek.

A terhek évről-évre emelkedtek, az élet folyton nehezebb lett. A lakosságnak az a része, amely nem akart vagy nem tudott a helyzetén javítani, vándorbotot fogott s kiment az országból. Kényszerítette őket erre a lépésre az a csendőri uralom, amely minden bérharcban forradalmi lépést látott, amely minden elégedetlenséget véres szigorral igyekezett elfojtani,

Az uralkodó osztályok helyzete az okkupáció után szintén rosszabbodott. Az okkupációig csak ők zsarolták a népet, az okkupáció után részt kellett juttatniuk az államnak is s ezáltal a saját jövedelmük csökkent. Hogy a horvát, török és szerb uralkodó osztályokat az állam ellen táplált gyűlöletük valahogy ne egyesítse, az okkupált tartományok kormánya a koncessziókból juttatott valamit a hű elemeknek is, s ezáltal igyekezett kettéosztani őket. Felhasználta a vallási, nemzetiségi különbségeket s azt a legerősebb módon táplálta. Még iskoláiban is, amelyekbe az uralkodó osztályok fiai járnak s amelyeknek tulajdonképeni célja az volna, hogy a nép nemzetiségi, vallási különbözőségét enyhítsék, helyet adott ennek s a fiúk, lányok a vallás szerint elkülönítve ülnek s szigorúan meg van tiltva közöttük minden közeledés. Harminc év alatt elég szép eredményt ért el e tekintetben Ausztria, amennyiben sikerült a katolikus szerbekből erős horvátokat csinálnia, akik hallani sem akarnak a szerb testvériségről, még kevésbé a mohamedánról.

Ezen idő alatt a legféltelenebb cenzúra, elnyomás volt uralmon. Amikor az uralkodó osztályok látták, hogy az állam hatalmával nem mérkőzhetnek meg, sőt, hogy az még inkább képessé teszi őket arra,

hogy népükön uralkodhassanak, osztályérdekeiket felismerve, kezét nyújtottak az államnak. Az állam megnyitotta hivatalait fiaik számára, az állami bizottságokba bevonultak a benszülöttek is. A bosnyák uralkodó osztályok egyesültek a bevándorlókkal s most már nyugodtan be lehetett hozni az alkotmányt. Ennek előfeltétele volt az, hogy Bosznia-Hercegovina közjogilag is Ausztria-Magyarországhoz csatoltassék, ami tavaly az annexióval tényleg meg is történt. Az annexió teljesen egyesítette az idegen és bennszülött uralkodó osztályokat, akik azt örömmel is fogadták.

Az alkotmány kihirdetése együtt járt a parlamentarizmus behozásával. Maguk a bosnyák uralkodó osztályok sem csinálhatták volna meg jobban a kuriális, vallás szerint összeállított parlamentet.

Ezzel szemben mit kapott a nép? Alkotmányt! Segített ez bármennyire is helyzetén? Nem. Mert az elnyomás, csendőuralom, továbbra is megmaradt. Ami keveset az ipari munkásság kivívott szervezeteiben, azt forradalmi önfeláldozásának, általános sztrájkjának köszönheti. Különbözik pedig az ipari munkásság szervezetei épügy üldöztetnek ma, mint ahogy üldözték őket a parlamentarizmus behozása előtt. A jobbágyok, kmetek épügy robotolnak ma is a földesúrnak, mint ahogy robotoltak még az okkupáció előtt.

Az alkotmány kihirdetését az uralkodó osztályok nagy örömmel fogadták. A papok szöszékeikről, a tanítók az iskolákban, az intelligencia a nyilvánosság fórumain hirdette annak mindenhatóságát, áldást-hozó tevékenységét. A dolgozó nép meghallgatta őket s nem tudta megérteni, mért örülnek ezek annyira ennek. Nem tudta megérteni, hogy tulajdonképpen miben is változott meg most az ő helyzete? Talán némely helyen árulást is emlegettek az elégedetlenek.

S talán ennek az elkeseredésnek akart kifejezője lenni a fiatal, idealista jogász, amikor Varesanin megölésével figyelmeztetni akarta az uralkodó osztályokat, hogy a parlament nem lakattá jól a népet, hogy az továbbra is a kapitalizmus és a bég rabja maradt. Talán az orosz forradalmárok hősiess küzdelme lelkesítette Zserajityt, aki a hercegovinál Neveszinye kaszabának a szülöttje, annak a vidéknek, amelynek minden családja hősi felkelésekről, hősi küzdelmekről, az elnyomók elleni gyűlöletről regél. (*Isskruljev Krsta.*)

VI.

A new-yorki tőzsdén néhány hete óriási *hausse* volt: négy-öt százalékkal emelkedett a mindenféle iparvállalatok részvényeinek ára.

A hatalmas áremelkedést egy kis bírósági hír okozta: azon törvényszék bírójának egyike, mely előtt a *Standard Oil Comp.* pöre a tröszt-törvények megszegése miatt folyt, meghalt. A törvényszék erre kimondta, hogy a bíróváltozás miatt az összes peres eljárást, vád- és védőbeszédet, meg kell ismétetni. Vagyis a trösztök további 1—2 évig ismét zavartalanul zsákmányolhatják ki a fogyasztó közönséget. Ezért volt a nagy áremelkedés a tőzsdén.

Mindazon intézmények, melyeket a polgári világ megalkotott, hogy egyesek ellen a társadalom egészét megvédje, a milliárdos válfalatokkal szemben teljesen értékteleneknek bizonyultak.

Hiába a legteljesebb demokrácia: az általános titkos egyenlő választójog: képviselő csak az lesz, akit a trösztök óhajtanak!

Ha valaki komolyan akar küzdeni ellenük — parlamentben, szenátusban — megvesztegetik!

Ha őt magát nem lehet megvesztegetni, megrohanják rokonait felmondják az apósa kölcsöneit, elütik az öccsét a szállítástól Addig üldözik, míg megadja magát!

Milliomos emberek nem mernek a tröszt ellen vallani: a tröszt-tel kapcsolatos vasútvonalon megszüntetik árúinak szállítását, három hónap múlva földönfutó koldus . . .

Hiába próbálta meg a hatalmas Unió elnöke szembeszállni a trösztök uralmával. A trösztök urai válságba vitték az Unió egész pénzügyét: milliósám maradtak munkanélkül a proletárok; tízezersám mentek tönkre a kisebb tőkésék. És végül is Rockefeller mentette meg a hazát, ő szabott gátat a válságokozta pusztulásnak.

A milliárdokban összehalmozott tőke rettenetes hatalmán nem lehet kifogni. Tehetetlen a polgári társadalom legtöbbet dicsért alkotása, a független bíróság is. Hol van az a bíró, aki merne ítéletet hozni a milliárdos nagyurak ellen; hol van az a bíró, ki ellentudjon állni, ha évi jövedelmének sok százszorosával akarják megvesztegetni . . .

A trösztök azonban nemcsak a termelést monopolizáló, a fogyasztókat zsaroló alakulatok, hanem egyúttal a legtökéletesebb munkaadó szövetségek is; hisz a munkásság az egész szakmában egyetlenegy munkaadóval áll szemben. Vajon a munkásság képes lesz-e megküzdeni azon ellenféllel, mellyel a polgári társadalom nem bír?

Egy mindenesetre biztosnak látszik: a szakszervezeti harcok német rendszere a trösztökkel szemben nem lehet eredményes!

A német, angol, osztrák, magyar szakszervezetek taktikája eddig lényegileg abban állt, hogy sztrájkalapot gyűjtöttek, a munkát félbehagyták, a nem dolgozókat a sztrájkalapból és a többi munkások segítéseiből élelmezték és így a munkaadókat kibőjtölték.

Ezen taktika csak két föltétel mellett lehet eredményes. 1. Ha a munkaadók előbb kifognak az anyagi eszközökből, mint a munkások. 2. Ha nem lehet a szakképzett munkásokat tanulatlan munkásokkal helyettesíteni.

A trösztök elleni küzdelemben ezen két feltétel hiányzik. Anyagi erejük oly óriási, hogy a munkásság nem képes őket kibőjtölni. Gépeik, berendezése olyan tökéletes, hogy — csekély kivétellel — bárki dolgozhat mellettük, nemcsak szakmunkás.

A munkásság minden barátja aggódva lesi ezen fejlődést. Aggódva kérdi, hogy vajon tényleg néhány tucat milliárdos fog-e korlátlanul uralkodni a munkásság millióin? Vagy pedig teremt-e majd a munkásmozgalom eszközöket, harci módszereket, melyekkel sikeresen szembe lehet szállni a milliárdosok hatalmával? Az állam, a polgári intézmények tehetetlenek a milliárdosokkal szemben . . . A közvélemény néma: az újságok mind a milliárdosok ügyét szolgálják. Békés sztrájkokkal a milliárdok urait kibőjtölni nem lehet. A mun-

kásság számára nincs más út mint a forradalom, a nyílt erőszak!

Íme Philadelphia utcáin folyik a harc, hetekig ostromállapotban van a város, barrikádok emelkednek, százakra megy a halottak és sebesültek száma. Végül enged a mindenható vasúttársaság, megvan a béke. És a többi vasúttársaság önkényt 5—7% béremelést ad munkásainak: az *United States Steel Comp.* 205.000 munkásnak egyszerre 20%-kal emeli a bérét!

A polgári társadalom közepette, a huszadik században a régi polgárháborúkra emlékeztető belső harcok folynak az Unióban a munkások és a milliárdosokat szolgáló hatóságok közt.

„Sok hónapja küzdenek a I. W. W. (az amerikai szocialista vagy szindikalista szervezet) munkásai Spohaneben, az Egyesült-Államok messze északnyugaton fekvő városában a sajtó szabadságáért és a gyülekezési jogért a passzív rezisztencia fegyverével. Az utcáról kitiltják őket, noha különben mindenki számára nyitva áll; sajtójukat a rendőrség elkobozza azon egyszerű indokolással: elveszjük és ez elég. Négyszáz férfi és nő sínylik a börtönben, törvénytelen bírói ítélet folytán és ott barbár módon kínozzák őket: majd forró gőzbe vetik őket, míg fulladoznak, majd nyitott jéghideg cel-lákba, minden takaró nélkül.

Néhánynak kezét, lábát, állkapcsát törte össze a rendőr-buzogány, anélkül, hogy orvosi segélyben részesülnének. Vaserejű, vihar-edzett emberek, favágók, kik épen az erdőségekből jönnek, hogy a famágnások elleni küzdelemben résztvegyenek, a börtönben halvány, megtört alakokká válnak, egész életükre tönkre silányítva. Az ember az kérdezi, hogy vajon Amerikában oly idők fognak e bekövetkezni, melyekben már csak titkos összejöveteleken, sugdosódva lehet majd a szocializmust és a kapitalizmus elleni harcot hirdetni. Noha saját sajtójukat elnyomják, a megfizetett polgári lapok pedig a harcolókat útonállóknak, bitangoknak nevezik és a rendőrség emberségét dicsérik, még hozzájuk is átszivárog néha valami az igazságból. Egy újságíró kijelenti, hogy ha valaki saját édesanyját gyilkolná le, nem kínoznák annyira, mint az I. W. W. embereit” . . . (*Neue Zeit*, 1910. ápr. 15.)

Íme, a velencei ólomkamrák rémei a huszadik században! A szabad Amerika földjén! A harcoló munkások és a hatóságok végre is békét kötöttek. Békét kötöttek, mint két egyenrangú, háborút viselő fél.

„Az I. W. W. által kiküldött bizottság a következő békefeltételeket terjesztette Spohane város hatóságai elé;

1. A hatóságok megígérik, hogy a helyisége tulajdonosai ezen-től semmiképp sem befolyásoltatnak oly irányban, hogy az I. W. W. forradalmi szakszervezeteitől a termeket megtagadják. Az I. W. W. gyűlések a rendőrség bármily beavatkozása nélkül meg-tarthatók (föltéve, hogy a gyűlések rendes szabályait betartják). Szóval visszatérés a nov. 2-dika előtti állapotra.

2. Sajtószabadság. A *The Industrial Worker* újságot ép úgy szabad az utcákon árusítani, mint bármely más újságot.

3. Az I. W. W. összes foglyainak szabadonbocsátása, úgy a városi, mint a kerületi börtönökből!

4. A város utcáin szabad gyűléseket tartani.

Az első két pontot a hatóságok vita nélkül elfogadták. A negyedik követelés teljesítését igen rövid idő leteltére ígérték: ugyanezen idő pontig a vallási gyülekezetek sem használhatják az utcát. A harmadik pontra nézve kijejentették a hatóságok, hogy egyetlen fogoly ellen sem járnak el; valamennyit azonban egyszerre szabadon nem bocsájt-hatják. Megegyeztek, hogy a városi börtönben fogva tartott, tizenöt I. W. W. agitátort azonnal, a többi városon kívüli bebörtönzöttet szukcesszíve szabadon bocsájtják.

Viszont az I. W. W. képviselői elfogadták a hatóságok következő feltételeit:

1. Heselwood, a *Coeur d'Aléne*-ben maradó agitátor, Spohane-ben törvény elé áll; 2000 dollár kaució ellenében szabadlábon marad és ügye 90 napon belül a törvényszék elé kerül. Heselwood elfogadta ezen feltételt.

2. A forradalmi szervezetek által a Burus rendőrkapitány ellen hamiseskü miatt megindított pert, valamint a Spohane város ellen kártérítés miatt megindított pert visszavonják. (*Die Einigkeit*, 1910. April 9.)

Íme, ilyen sajátos új harcmódot teremtett Amerikában a trösztök uralma. Mi pedig, vén-Európa félénk lakói, aggódva látjuk Amerika, jelen harcaiban saját jövő harcainkat... (*Vj.*)

Társadalomtudományi Társaság

I.

A *Társadalomtudományi Társaság* f. évi április hó 16-án tartott ülésén Dr. *Berend* Miklós egyetemi m.-tanár tartott előadást a *Csecsemőhalandóság Magyarországon* címen.

Előadó vég-következtetései ezek voltak:

1. Magyarorszában az általános termékenység még igen nagy de az utóbbi évtizedben erősebben csökken, mint a kultúrállamokban.

2. Törvénytelen termékenységi számunk a legnagyobb Európában és e szám nem csökken, mint bárhol másutt; ez egyik legfontosabb oka rossz viszonyainknak; a törvényes és törvénytelen születések aránya a legrosszabb Európában; a nagy termékenység eredménye teljesen megsemmisül; már ebből következik, hogy a születés előtti csecsemővédelemmel — az anyaság biztosításával — és a törvényteleneknek veszélyeztetettké nyilvánításával (mindezek hivatalos állami felügyelet alá helyezésével) segíthetünk csakis a viszonyokon.

3. Kiderül a statisztikából, hogy a gyermekhalálozás, amely az utóbbi évtizedekben folyton javult — az utóbbi években újra romlott, e romlás épén a csecsemőkori halandósági viszonyok által van feltételezve, melyekben stagnáció következett be.

4. Magyarországon az elhalt gyermekek 42%-a sohasem látott orvost.

5. A gyermekhalálozások arányát az élveszülöttekhez viszonyítva látjuk, hogy 1904 óta csecsemőhalálozásunk igen romlik, az 1. hónapon aluliak halálása ma is csak olyan, mint a 90-es években.

6. A halálozás hónapok szerinti eloszlása azon meglepő tényt deríti ki, hogy a külföldön törvényszerű nyári emelkedés nálunk kevésbé kifejezett; a gyerekek télen és tavasszal halnak el nagyobb számban; a kisebb nyári halálozás nem előny, de hátrány, mert a külföldön sehol el nem ért nagyságú téli és tavaszi halálozásnagyság által van feltételezve. Az egyes országrészek a halálzási hónapok szerinti megoszlásában óriási különbségeket mutatnak, amelyek szerint kell a csecsemővédelmi akciót — amely egyúttal a legjobb módja a gümőkór elleni védekezésnek is — irányítani.

7. A csecsemőkori különböző korhatáraitban (1 hónapos

alul, 1 hó, 78 év, 1 év, 1—2 év, gyermekkor a 7-ik évig) óriási különbség van a halálozás megoszlásában országrészek szerint; a Duna-balpart viszonyai legkedvezőbbek pl. az 1. élethóban, a fél-éveseké a Királyhágón túl; a Duna-jobbpart a legkedvezőtlenebb az első élethóban; a magyarság helyzete a csecsemőkor minden korhatárában sokkal kedvezőtlenebb mint, bármely nemzetiségé.

8. Céltudatos akció alapját tehát egyedül az egyes országrészek korhatár szerinti veszélyeztetési skálája képezheti; épen nem mindegy, hogy Baranyában akarunk-e gyermekvédelmet csinálni, ahol az újszülött van veszélyeztetve, vagy Csanádban, ahol 1 az éven felüli gyerek.

9. Nemzetiségek szerint tanulmányozva a csecsemőhalálozást a gyermekhalálozás és a természetes szaporodást az utóbbi években, kiderül, hogy a magyarság helyzete csak a csecsemőkorban rossz, az 1. éven felül jobb, mint a nemzetiségeké, kivéve a ruthéneket, akik minden tekintetben az átlagnál sokkal kedvezőbb viszonyokat mutatják, bizonyítva, hogy nem a pauperizmus a determináló faktora a csecsemőhalandóságnak; országunk természetes szaporodása általában igen kicsi; a viszonyok javítása csak kiterjedt csecsemővédelmi akció által érhető el; a kivándorlási veszteség és a születések számának csökkenése ellen ez az egyedül lehetséges védekezés.

10. A termés jósága egyik legfontosabb faktora nálunk a következő év csecsemőhalálozásának.

11. Budapest csecsemőhalandósági arányszámát a statisztika nem tünteti fel teljesen; az nem 14,6%, hanem majdnem 18%. A statisztikai adatok hiányossága miatt a lakássűrűség, táplálkozási mód, légnedvesség és hőmérsékingadozások hatásának tanulmányozása a csecsemőhalandóságra nem ad eléggé megítélhető eredményeket, legfőleg az állapítható meg, hogy a nyári emelkedés kisebb volta, részben az éjjelek nagyobb lehűlésében is magyarázatát leli.

12. Kórházi beteganyagnál tanulmányozva a kérdéseket, az derül ki, hogy a csecsemők 95%-a szopik eleinte, de igen gyakori a hirtelen és a korai elválasztás; a 6. hónapon alul elválasztottak száma sokkal nagyobb, mint eddig gondoltuk; az óriási túlszoptatás mellett adott célszerűtlen mesterséges táplálás jellemző a budapesti gyerekekre.

13. Úgy a statisztikából, mint a kórházi tapasztalatból az derül ki, hogy a táplálás ezen módja inkább idült lefolyású, mint heveny alimentáris megbetegedésekre diszponál; ez és a hiányosabb gondozás az oka a nyári emelkedés kisebb voltának és annak hogy a csecsemők nagyobb része hal el — eltérőleg a külföldtől — tüdőlobokban, mint bélhurutokban.

14. A budapesti csecsemőt, kórházam tapasztalata szerint, a kombinált — alimentáris és parenteralis — zavarok jellemzik, de így van ez az egész országban. Ezek gyógykezelése még nincs eléggé tanulmányozva, úgy hogy ez képezi legsürgősebb feladatát a magyar csecsemőgyógyításnak.

15 A magyar csecsemőgyógyítás első feladata a szopós csecsemők anyagcseréjének tanulmányozása, a túlszoptatás ártalmának, a túlkorán adott szilárd szénhidrátok (piskóta, kétszersült stb.) által okozott ártalom lényegének felderítése, mert ezek ily mértékben ismeretlenek a külföldön és tanulmányozva nincsenek. Valószínűnek tartom, hogy a magyar csecsemőnél egy cukorártalom is szerepet játszik.

16. A magyar viszonyok annyira eltérők a külföldtől, hogy úgy a magyar csecsemő védelemnek, mint a gyógyításnak saját útjain kell haladnia, ha eredményt akar elérni.

17. Eredményes csecsemővédelmet csak a nyílt, nem az intézeti védelem eszközeinek kiegészítésével lehet elérni. Az állami gyermek - védelem e tekintetben sürgős kiegészítésre szorul, mert eddigi csecsemő-védelmünk csakis arra a 9000 csecsemőre szorul, aki az állami menhelyekben helyeztetik el; az állami gyermekvédelem ez akció nélkül legfontosabb feladatai egyikét, a gyermekhalálozási arányszám kisebbitését elérni képtelen, amint az eddig is bebizonyult. Annál szükségesebb ez akció, mert bebizonyítottam, hogy a csecsemőhalálozás csökkentése az egyedül lehetséges magyar szociálpolitika.

Az előadáshoz fűződött vitában

Dr. Szana Sándor előadja, hogy a magyar állami gyermekvédelem jelenleg csakis az elhagyott, tehát közgondozásra szoruló csecsemők gondozásával foglalkozik. Ily alapon körülbelül 15.000 csecsemőt gondoz évente. Az ezen csecsemők halálozása elleni küzdelemben azonban a magyar állami gyermekvédelem eredményei a legjobbak az összes európai államok eredményei között. Ezen csecsemők halálozása 19%, míg az alsó ausztriai, tehát a bécsi lelencház csecsemő halálozása 30% körül van, ugyanannyi a cseh és steiermarki lelencház halálozása is. Még Franciaországban is a közgondozásba került csecsemők halálozása is valamivel nagyobb, holott az országos halálozás Franciaországban 14% körül van, tehát majdnem 10%-kal kisebb, mint a mienk. Hogy a Magyarországon közgondozásba került csecsemők halálozása oly kedvező, ennek főoka az, hogy a magyar állami gyermekvédelem mindent elkövet, hogy a csecsemőket anyjukkal együtt vegye fel és helyezze el, és tényleg sikerül is a csecsemők felének az anyát megtartani. Ezen rendszerrel felmerül azonban az az aggály, vajjon nem-e szorítunk ki sok gyermeket a z állami gyermekvédelemből ezáltal, hogy az anyára ilyen kényszert gyakorolunk. Ez irányban az általam végzett vizsgálatok mutatják, hogy nem. Mert míg Paris az ő házasságon kívül született gyermekeinek csak 15%-át veszi közgondozásba, míg Bécs az ő házasságon kívül született gyermekeinek 30%-a helyezi állami gondozásba: addig Budapesten a házasságon kívül született gyermekek 50%-a kerül állami gondozásba. Hogy a Berend által felsorolt eszközök a csecsemő-halálozás leszállítására mily hatásos lennének, azt ma már jórészt a külföldi eredmények alapján megítélni. Hogy a magán dajkaságba adott gyermekek orvosi ellenőrzésével mit lehet elérni, azt Franciaországban látjuk. A csecsemők halálozása Franciaországban 1898-ban (10-ik naptól a 364 napig)

14,8, 1903-ban 11,6, tehát a javulás 3,2. Az államilag ellenőrzöttek halálozása ugyanezen időben 23,4—18,1 szállt alá, tehát a javulás 5,1. Tehát az ellenőrzés által a halálozás majdnem egész 2%-kal javult.

Dr. Engel Zsigmond kifejti, hogy a történelmi materializmus hívei nem oszthatják az előadó álláspontját a csecsemőhalandóság okai tekintetében. Döntő jelentőségűnek tartja annak megállapítását és ismételt hangsúlyozását, hogy a csecsemőhalandóság tekintetében a társadalmi viszonyok bírnak döntő jelentőséggel és hogy a csecsemőhalandóság nagysága elsősorban a szülők szociális és vagyoni állásától függ. Utal e tekintetben arra, a mit *A gyermekvédelem bölcsellete* című művében a csecsemőhalandóságra vonatkozólag részletesen kifejtett.

Mindazon számos aprólékos tényező, melyeket a csecsemőhalandóság okai tekintetében említeni szoktak és amelyeket az előadó is mint a magyarországi csecsemőhalandóság okait sorolt fel, lényegileg szintén csak társadalmi viszonyok s távolról sem bírnak oly döntő jelentőséggel, mint a szülők szociális és vagyoni állása.

A magyarországi csecsemőhalandóság statisztikájának tehát nem az előadó módszere szerint kell elkészülnie, hanem annak szemmel tartásával, hogy a vagyoni viszonyok befolyását fel kell tüntetniök. Döntő jelentőségű annak kimutatása, milyen hazánkban a csecsemőhalandóság szegényebb és gazdagabb néposztályoknál, szegényebb és gazdagabb vidéken stb. Ilyen statisztika, amely sajnos még eddig nem létezik, egyedül adhat felvilágosítást a foganatosítandó reform részletei tekintetében.

Annyi azonban deduktív úton is megállapítható és pedig teljes határozottsággal, hogy helyes csecsemővédelem csak az, amely a csecsemőhalandóság okait szünteti meg, vagyis amely a kedvezőtlen társadalmi viszonyokat szünteti meg. Jó és helyes szociálpolitika tehát a legjobb csecsemővédelem és többet ér mint a szó szoros értelmében vett csecsemővédelem, bár a szó szoros értelmében vett csecsemővédelmet nem teszi egészen feleslegessé.

Dr. Heim Pál előadja, hogy Engel dr. felszólása kényszeríti arra, hogy az előadáshoz hozzászóljon. Engel szerint a csecsemőhalálozást első sorban a *milieu* befolyásolja. Szerinte a pauperizmus az, a mi a nagy csecsemő-halálozást okozza. Szerinte a számadatok, az eddig rendelkezéseinkre álló statisztikák, ebben a kérdésben nem értékesíthetők. De akkor azt kérdi felszólaló, hogy honnan tudja, Engel ügyvéd úr, hogy mi a nagy csecsemő-halálozás oka? A kiknek hivatása oly kórházakban működni, amelyeknek rendeléseit a csecsemők nagy számára veszik igénybe, igen jól tudják, hogy az első évben elpusztuló csecsemők 80% nem a táplálkozás zavaraiiban pusztul el, nem olyan megbetegedésben, amelyre a talajt a táplálkozás készíti el. Berend tanár úr rendkívül fontos statisztikája megmutatta, hogy nálunk igen nagy számban pusztulnak el a csecsemők a légutak lobos

és hurutos bántalmaiban télen. Ha már most átgondoljuk saját tapasztalataink alapján, hogy melyek ezen csecsemők? Ismét arra jövünk, hogy ezek is valamely idült táplálkozási ártalomban szenvednek, bgy korban sincs a *milieu*-nek oly kis befolyása az életre, mint a csecsemőkorban. Az immunitást elsősorban a női tejjel való táplálás befolyásolja. Az orvosok egyáltalában nem csodálkoznak Berend tanár azon adatán, hogy az ország legszegényebb népe a ruthén mutatja az első évre a legjobb halálozási %-ot, mert természetesnek találjuk, hogy ahol a szegénység folytán, úgyszólván, minden anya kénytelen szoptatni, ott a legjobban fejlődnek a csecsemők. Szóló teljesen elismeri Berend tanár konklúzióinak helyességét, amelyeket saját tapasztalataival minden pontban megerősíthet. E kérdésben vagy a statisztikára lehet támaszkodni, ezt is megtette Berend tanár, vagy a személyes tapasztalatokra, amelyekkel azonban csakis a gyermekorvosok rendelkeznek.

Gergely Jenő szerint az óriási csecsemőhalandóság előidézésében számos társadalmi ok között legfőbb szerepe a szülők vagyoni viszonyainak van. A vagyoni helyzet rosszabbodása arányosan halad a csecsemőhalandóság növekedésével. Igaz ugyan, hogy jómódú lakosságú vármegyék is bírnak magas csecsemőhalálozással, itt azonban a lakosság azon része, kiknek gyermekeiből kerül ki az elhalt csecsemők legnagyobb aránya: napszámosak és házi cselédek, alacsony munkabérek mellett tengődnek. Szegényebb lakosságú vármegyékben pedig kedvezőbb a halandóság ott, hol kevesebb a nagybirtok, több az önálló kisgazda és jobb a munkabérek. Másodsorban a lakosság intelligenciája befolyásolja a csecsemők halálozási számát, mely arányosan nő az analfabéták számával. Azon törekvések, melyek az orvosok és iskolák révén a csecsemő célszerű táplálására való neveléssel óhajtják e kérdést megoldani, meddők maradnak ott, hol a lakosság nagy része analfabéta és nagy százalék a nem részesülhet orvosi segélyben. Eredményes csak azon törekvés lesz, mely a szociális viszonyok megváltoztatásával törekszik az intelligencia növelésére.

II.

A *Társadalomtudományi Társaság* május hó 17-én tartott ülésén Dr. *Imre Sándor* egyetemi m.-tanár tartott előadást *Szociális pedagógia és nemzeti nevelés* címen.

I. Előadó szerint a politika és pedagógia mostanában nagyon közeledik egymáshoz. Akik a készülődő új alakulásokban ma érdekeltek és a napi politikán túl is látnak, azok mind a nevelés kellő elrendezésétől várják fontosnak tartott érdekek tartós biztosítását; ezért a politikában a köznevelés egyre nagyobb tért foglal. A pedagógiában pedig a nevelés általános kérdései emelkednek ki, a nevelés szociális feladatai, más társadalmi munkákkal való kapcsolatok, a köznevelés politikai feltételei; erről az oldalról az a törekvés, hogy a nevelés kérdését a politikai érdeklődés középpontjába juttassák. Lassanként mintha kezdene kialakulni a művelődési politika. A haladás érdeke, hogy ez ne politikai alapon történjék meg, hanem pedagógiai

gondolkodásban irányadó egyetemes érdekek érvényesüljenek. Az így kialakuló művelődési politika keretében lehet megoldani a nevelés számos függő kérdését.

II. A pedagógiai elmélkedést politikai irányúvá teszi az ú. n. szociális pedagógiai felfogás, mely a Natorp-féle *Kritische Sozialpädagogik* szerint magában foglalja az egész pedagógiát; minden más felfogás csak részleges lehet. A szociális jelző azt akarja általánosan tudatossá tenni, hogy a nevelés minden kérdésében az egyén és közösség viszonya, meg a közösség és nevelés kölcsönös hatása a legfelsőbb szempont. Így a nevelélméletnek három alaptétele van: 1. egyenes közösség a pedagógiai gondolkodásban elválaszthatatlan; 2. a nevelés döntő feltételei a közösségekben vannak, ennek életét pedig a nevelés határozza meg; 3. egyént és közösséget egyaránt fejlődőnek nézi a pedagógia, ezért elméletben radikális, gyakorlatban meg állandóan kész a javításra. A nevelés a közösség fejlődését szolgálja. Mivel a közösség csak az egyének tudatában van, ezért a nevelés céljában épen a tudatosság kifejlésztése az első mozzanat; mivel a fejlődés az összes részek teljes kialakulásában áll, ezért második mozzanat az egyéniségek tökéletes kifejtése; mivel pedig a fejlődés átmenet mai állapotról újabbra, ezért a tudatosságot csak a jelen ismerése adhatja meg mindenkinek; a jelent pedig csak kialakulásában lehet megértenünk. Így nézve, kétségtelen, hogy az igazán szociális nevelés egyszerre mind igazán individuális is és megfordítva.

A szociális pedagógia nevezetes tételeit összefoglalva, megállapíthatók e tételek gyakorlati követelményei: 1. az egyének s a közösség egy lévén: a közösség fejlődését csak az olyan nevelés szolgálja igazán, mely minden egyes ember kifejlődésére alkalmat ad, tehát amelyik általános; 2. a közösség az egyének tudatában van: a tudatosság kifejlését mindenkiben azonosan kell segíteni, hogy a tudatosság mértéke is azonos lehessen, tehát legyen a nevelés egységes; 3. a tudatosság hiánya egyénre és közre nézve káros: ezért az általános és egységes nevelésben való részvétel legyen mindenkire nézve kötelező; 4. mivel a nevelés célja ugyan szociális, de csak egyénenként érhető el, ezért a szociális nevelés módszere a lehető legjobb individualizálás; 5. a közösség életének minden feltételét ki kell elégítenie a nevelésnek, tehát ne legyen egyoldalú; 6. a jövőre irányul a nevelés, tehát mai viszonyok ne kössék meg s a nevelésben való részesedésben gazdasági és politikai okok senkit se gátoljanak meg; 7. a nevelésben csak olyan szociális alakulat lehet döntő tényező, amely az emberiség fejlődésében emelkedést jelent.

E követelmények teljesülését csupán a nemzet biztosíthatja. A nemzet szava nem jelenti sem csupán azokat, kik „az alkotmány sáncain belül vannak”, sem csupán azokat, akik egy nyelven beszélnek. Hanem a nemzet azok összessége, kik az emberiségen belül együtt határozott egységet alkotnak más, hasonló egységek mellett, azoktól határozottan elkülönülve. Az egyén számára ez a nemzet az egész emberi közösség megtestesülése; az emberiségre nézve pedig egyéni alakulás. E felfogásnak személyi és tárgyi megokolása van. Az egyénben levő szociális vonás nem az egész közösségre vonatkozik; egy-egy

tömeg emberben közös sajátságok fejlődnek ki, de e sajátságok is, k alapjai is mindenik tömegben mások. Az élet minden körülménye azt idézi elő, hogy az egyén nem közvetlenül az egész emberiség tagjának érzi magát, hanem e minőséget benne az a közösségi alakulat teszi tudatossá, amelyben él. Ilyen nem lehet a család, község, osztály, sem a vallásfelekezetet vagy a foglalkozás szerinti csoportosulás, mert ezeken túl terjed az egyén szociális vonása. A nemzetnél tágabb körök pedig nagyon bizonytalanok. S ha valamelyik nemzettől elszakadunk is, kénytelenek vagyunk egy másikhoz csatlakozni. Tárgyi megokolás: a nevelést általánossá, egységessé, kötelezővé csak az a alakulat teheti, melynek törvényhozó, igazgató, végrehajtó szervei vannak. S a nevelésnek ilyen intézése csak annak érdeke, amelyik maga is megfelel annak a feltételnek, hogy saját emelkedésével az egész emberiség fejlődését mozdítsa elő. A nemzet a jelzett értelmezés szerint ilyen, mert 1. nem csak el nem avult, de még ki sem alakult igazán; 2. a nemzeti tudatosság nem mély még s így hatását ki sem fejthette; 3. a nevelésben a nemzet eddig teljességgel nem érvényesült. Helyét az egyház foglalta el eddig, amely pedig csak a nemzeti közösségnek alárendelt közösségi alakulat lehet.

Mindezek kifejtésének az az eredménye, hogy a nemzetet kell tennünk a pedagógiai gondolkodás középpontjába a közösség általános fogalma helyébe. E szerint a szociális felfogású nevelés: a nemzet-nevelés. E kifejezés jelenti a pedagógiai gondolkodás határozott alakját s a nevelés munkájának feladatában, menetében, irányában, a tanítás tárgyaiban a nemzet érvényesülését, valamint azt, hogy a nevelés hatása alatt a nemzet alakul így vagy úgy. E felfogás következtében a nevelésnek hármassal a célja: a végső cél a közösség fejlődése, közelebbi cél a nemzet fejlődése, közvetlen cél az egyén fejlődése. Ez áll abban, hogy az egyén szociálissá válik, azaz: 1. kialakul benne a közösség tudata, vagyis megérti, hogy az ő élete a közösség életében való valamilyen részesedés, 2. azt is megérti, hogy a közös munkában saját érdekében részt kell vennie. A nevelés célja a nemzetnevelési alapon az, hogy a nemzeti közösség az egyénben váljék tudatossá s ez legyen képes és kész a nemzet munkájában való részvételre. Az egyénen fordul meg: vajjon a tudatossá lett közösségi vonatkozása milyen irányú cselekvésre indítja és így maga a nemzet alakulása épen az egyénektől válik függővé s nem a meglévő alakulat teszi az egyéneket magának megfelelővé. így eloszlik minden ellentétet individuális és szociális pedagógiai felfogás között. Következik azonban, hogy az egyén nevelésében a nemzet sajátságainak érvényesülniök kell, a nevelésben való gondolkodásnak tehát ezekre ki kell terjedni.

A nevelést szociális alapon tárgyalva kétségtelen, hogy a nevelés elméletének általános keretei egyetemesen érvényesek, sőt ezeken belül is egy és más. De a kereteknek a nemzet gondolata ad tartalmat, mely minden nemzetre vonatkozóan más és időnként ugyanarra a nemzetre nézve is változik; az általános érvényű elveket is mindig speciálisan kell alkalmazni. Eszerint a nevelés általános elméletének meg kell bővülnie, a ma csak szociális nevelélméletnek a nemzetnevelés elméletévé kell fejlődnie, ami az alapelvek teljes kifejtését és

alkalmazások módjának kijelölését jelenti. Így lesz tartalma e kifejezésnek: „nemzeti nevelés”, ami tehát a nemzetnevelés módja.

A nevelés akkor nemzeti, ha a nép jelleméhez és a nemzet helyzetéhez alkalmazkodik (Wesselényi szava). Ez tehát a neveléstudomány feladata a nemzetnevelési alapon. A feladat első fele csak akkor teljesülhet, ha nép jellemét összehasonlító néprajz és néplélektan megállapítja s ha a nemesítés módját az eugenika megjelöli. Addig csak a nemzetben észlelhető s a haladást segítő vagy gátoló közös vonásokat lehet megfigyelni és a tudatos nevelésben megfelelően érvényesíteni. Erre a nemzet helyzetének ismerete szolgál kellő alappal s ezt segíti elő a szociológia: szempontokat ad a megítélésre, útmutatást a cselekvésre és kétségtelenné teszi, hogy a nemzetnevelés elmélete ki nem alakulhat, a nevelés munkája sikerrel nem folyhat a nemzet egész életére való tekintet és a nemzet életét meghatározó gazdasági és politikai viszonyok számbavétele nélkül.

A nemzet helyzetének megfelelő nevelési rendszert kívánja tehát a nevelés elmélete, de csak a politika valósíthatja meg annak minden alapvető követelményét. Így lehet gondoskodni arról, hogyha mindig lesznek is egyesek műveltségében nagy különbségek, ne legyenek a nemzetben állandóan különböző műveltségű vagy éppen állandóan műveletlen rétegek, a nevelés alól senki magát ki ne vonhassa és attól mást senki vissza ne tarthasson. A nemzetnevelés alapja, hogy megszűnjenek mindazok a gazdasági okok, melyek miatt a tankötelezés hiában van törvényben. Érvényesíteni kell Eötvös kultúrpolitikai alap gondolatát, hogy t. i. az államnak kötelessége a magokat védeni nem tudó gyermekeknek a művelődés jogát biztosítani stb. A nevelés törvényes biztosítékai már nem a pedagógia, hanem a politika körébe tartoznak. A mai műveltségi viszonyok okainak felkutatása, hatásának megállapítása, a nemzetnevelés feltételeinek megteremtése és a nemzetnevelés egybeolvadása, azaz művelődési politika. E kapcsolatban válik a nemzetnevelés tudatos nemzetfejlesztéssé, melyben a nevelés gondolata a vezető, de a politika tartozik megteremteni a feltételeket s az eszközöket. A pedagógiai elvek alapján, politikai úton megalkotott egységes szervezetben folyó, mindenkire kiterjedő, a jövő fejlődést szolgáló és ezért a jelenhez alkalmazkodó nevelés tud eleget tenni minden követelménynek, mely a nemzetnevelés gondolatából következik.

III. Első feladat a kritika; a nemzet helyzetének megállapítása több irányú vizsgálódás útján. Mindezek eredményéből az a legfontosabb a nemzetnevelés szempontjából, hogy a nemzetet itt nem egy nyelvű nép alkotja; a műveltség nem egységes; nincs egységérzet és célok tekintetében sem, mert a lakosság különböző rétegeinek érdekei nagyon eltérők. Ebben a nemzetben felettébb sokszor történik meg a nemzettől való elszakadás (ideiglenesen vagy örökre; kivándorlás) és itt még teméntelen példa van arra, hogy a nemzethez való ragaszkodást a lakosok nem érzik és értékét nem látják stb. Szóval itt még nincsen nemzet. E helyzet okait kell tehát megszüntetni; ezért itt a nevelés feladata a nemzetté nevelés (Széchenyi *Stadium*-a értelmében), az egység, a közös tudatosság létesítése. Ez nem jelenti,

sőt nem is engedi meg a különbségek mesterséges eltüntetését, hanem kívánja a helyzetnek, az összetartás szükségének, az érdekek és feladatok közösségének felismertetését, tehát a mélyenlátást, melynek alapján az ú. n. uralkodó osztályok s a magyarság átlátja, hogy mások jogai, érdekei az övével mennyire kölcsönös hatásban vannak; a többi osztályok s a nem magyarok pedig szintén felülemelkednek minden egyoldalúságon. Ily szempontból nézve fontos, mennyire vannak meg nálunk e nemzetnevelés követelményei.

A nevelés általánosságát megvilágítják a közoktatásügyi miniszteri jelentések, melyek szerint az összeírt tankötelesek számával együtt nő az iskolába nem járók arányszáma is (1898/9-ben 19,23%, 1905/7-ben 20,5%) s még nagyobb a fogyatékoság, ha azt nézzük: hány tanköteles nem tanul az elemi iskola IV. osztályán felül és hányan az évnék mily kevés hónapjában járnak iskolába. A nevelés egységének hiánya kiderül abból, hogy egységes szervezet nincs és hogy a különböző iskolafajokban milyen az iskolák jellege s a fejlődés irányát és mértékét jelzi a tíz év óta történt változás. Ismeretes e tekintetben az a helyzet, hogy iskoláink igen különböző érdekeket szolgálnak, mert nagyon nagy részben felekezetiiek. Az individualizálás lehetőségét szomorúan mutatja a sokszor panaszolt zsúfoltság. S hogy mennyire szolgálja a közoktatás a nemzet minden szükségletének kielégítését, arra nézve tanulságos egybevetni a gimnáziumok, reáliskolák és polgári fiúiskolák számát (173, 32, 145) s azt a körülményt, hogy a polgári fiúiskolái tanulók száma milyen rohamosan növekszik; ez az iskolánk mégis bizonytalan szervezetű! Azt pedig, hogy a köznevelésben mennyire döntők a pedagógiai és a meg nem kötött művelődési politika elvei, mutatja, 1. a felekezeti és világi iskolák megoszlása, 2. az iskolából elmaradóknak erre legnagyobb részben gazdasági okaik vannak, 3. ma is politikai okokból oly nagy az érdeklődés a nevelés iránt. A fejlődést kell szolgálnia a nevelésnek, de kérdés: idomult-e nevelési szervezetünk a változott viszonyokhoz, a tanítás halad-e a tudomány haladásával? Jellemző erre, hogy a közoktatás hivatalos szervezete mellett létrejöttek az ú. n. szabadiskolák s hogy az oktatás anyaga és az élet szükségletei között mindenki hézagot érez. Tehát legelőbb a nemzetnevelés feltételeit kell megteremtünk,

IV. A nemzetnevelés követelményei megvalósulhatnak: 1. a nevelés szervezetében akkor, ha államivá lesz az egész köznevelés (intézményesen biztosítani kell azonban, hogy a központosított nevelés a haladást egyoldalúan meg ne köthesse); 2. a tanulmányokban akkor, ha az egész közoktatás terve egységesen megvalósítani törekszik a nemzetnevelés közvetlen célját, az egyének kifejlesztését, azaz tudatosságát és munkaképességét (e végre a tárgyak csoportjai ezek: a) amelyek általában a közösség tudatát fejtik ki az egyénben; b) a nemzeti közösség szellemét ismertetik meg s a fejlődésnek már elért fokát tarják fel; c) a munkára képessé tesznek, azaz a testi és szellemi fejlődést segítik, a feladatokat felismertetik, a polgári életről tájékoztatnak, dolgozni megtanítanak). 3. A nevelési eljárás akkor felel meg a nemzetnevelés követelményeinek, ha a tanító ismeri a korszakot, ismeri növendékeit, azok környezetének pedagógiai hatását és ahhoz

alkalmazkodik; ha az oktatásban nem egyszerű átadás és nem elhitése a célja, hanem a gondolkodás és cselekvés, ítélet és akarás önállóságának kifejlesztése; ezért a nemzetnevelés érdekében nagy jelentőségű minden pszichológiai, metodikai stb. fejtegetés, mely az eljárási lehetőségéhez közelebb visz.

V. Minden tudatos nevelés sikerének feltétele, hogy a nevelés ne csak épen az iskola munkája legyen, hanem az egész közösség ilyen irányban hasson. Tehát általános nevelői gondolkodásra van szükség. Csak ha majd ez lesz, valósul meg az a régi kívánság, hogy a köznevelés ügyét önálló köznevelési vagy közművelődési miniszter intézze, kit felekezeti ügyek intézése el nem foglal és pártpolitikai fordulat el nem sodor. Csak ez csinálhat pedagógiai alapon kialakult művelődési politikát. Mivel ezt alig remélhetjük egyhamar, annál szükségesebb, hogy a pedagógiai gondolkodás nemzetnevelési gondolkodás legyen és ennek követelményei, — ha másutt még nem is — mindenik fókú tanítóképzésben érvényesüljenek, hogy onnan a tanítók révén tovább lehessen terjedniök. E végre különben a pedagógiai irodalomban is rendkívül sok tenni való van épen a magyar nemzetnevelés rendszerének kifejtése érdekében. Azok elintézése adatokkal szolgál arra, hogy a nevelés annál sikeresebb, minél határozottabb támogatást nyer kívülről, minél tisztábban látják a politikusok is, hogy a nemzet fejlődése érdekében a nevelés a középponti szociális tevékenység. Tehát legmesszebb néző politika: a művelődési politika, melyben a nemzetnevelés tiszta, elfogulatlan, haladást követelő szempontjának kell vezetnie. Az nem vezet nemzeti elzárkózáshoz, hanem nemzeti önismerethez s ebben a nemzeti érzés nem cél, mert ez magában mit sem ér, ha csak nem következik belőle tudatos és kitartó cselekvés.

Az előadást követő vitában *Farkas* Geiza nem tartja lehetetlennek egy általános emberiségi érvényű, részlegesen minden nemzetre alkalmazható pedagógia kifejlődését épen a nemzetek magasabbrendű kialakulásával egyidőben. Az angol-amerikai tanrendszert már ma is sikerrel alkalmazzák az angol-szásztól annyi tekintetben különböző japán nemzet körében. A nemzet az egyént teljesen magába nem zárhatja és ki nem elégítheti, sőt az egyének, ha a nemzet által nyújtott eszközök útján is, részt törek-szenek venni a nagy emberiség! közület életében. De azért igazán van előadónak abban, hogy minden ember nemzeti életet is él; nemzettelen ember már természeti okoknál fogva sem lehetséges.

Zigány Zoltán főleg a felekezeti oktatás káros hatásait fejtegette a nemzetnevelés szempontjából és a feltétlen államosítás mellett tört lándzsát

III.

A *Társadalomtudományi Társaság* f. évi június hó 25-én tartotta meg évi rendes közgyűlését a tagok élénk érdeklődése mellett. A közgyűlés mindenekelőtt az évijelentést vette tudomásul, mely így szól:

Jelentés a Társadalomtudományi Társaságnak 1909/10. évi működéséről

Társaságunk lefolyt évi munkaidénye szomorú eseménnyel vette kezdetét: a Társaság titkára, dr. Harkányi Ede 1909. október hó 31-én rövid szenvedés után váratlanul elhunyt. Temetése november hó 2-án ment végbe, általános, mély részvét mellett, melyen a *Társaság* és a *Társadalomtudományi Szabad Iskolája* megbízásából Pikler Gyula és Jászi Oszkár helyezték el koszorúinkat az elhunyt ravatalánál és kegyeletes gyászbeszédekben világitották meg azt a súlyos csapást, mely a magyar progresszív tudományos és politikai törekvéseket érte Harkányi Ede halála folytán. Ezenkívül Társaságunk mély gyásza jeléül két héten át gyászzászlót függesztett ki helyiségének Károly-körúti homlokzatán és elhatározta, hogy az elhunyt arc-képét lefesteti és a jövő őszi folyamán, alkalmas időben, emlék-ünnepély keretében fogja tudományos, publicisztikai és politikai érdemeit méltányolni. Az elmúlt év tapasztalatai is azt mutatják, hogy első fájdalomunk hevében sem becsültük túl azt a nagy veszteséget, melyet Harkányi Ede halála törekvéseinknek okozott, mert az egész év folyamán érzékenyen nélkülöztük az ő mindig aktív szervezőképességét, buzgó propagandáját és tudományos munkásságát. De nemcsak közhasznú munkássága fogja megörökíteni emlékét Társaságunk történetében, hanem özvegye, minden törekvésének nemes és együttérző társa, is gondoskodott róla, hogy férje emlékének anyagi nyomai is maradjanak Társaságunkban, amennyiben szép és különösen modern szociológiai és kultúrtörténeti munkákban gazdag könyvtárát a Társaságnak ajándékozta, mely most *Harkányi-könyvtár* név alatt jól egészíti ki a *Pulszky-könyvtárat*.

A Társaság működése ez évben is felolvasások és viták rendezésében, valamint a *Huszedik Század* kiadásának támogatásában, nemkülönben a Társaságon kívüli tudományos és népszerűsítő előadások tartásában állott.

A társasági előadások sorát 1909. október hó 6-án egy *Lombroso-émlékünnepély* nyitotta meg, melyen Pikler Gyula megnyitójában méltányolta az olasz tudós érdemeit. Paolo Orano római tanár pedig beható kritikáját adta Lombroso gondolatrendszerének.

Ez ülésből kifolyólag a Társaság részvétávitratot intézett Lombroso vejéhez, G. Ferrero turini egyetemi tanárhoz, ki meleg hangú levélben köszönte meg ezt a figyelmet. A következő előadó szintén külföldi vendég volt, dr. Christian Racovski, aki a *román agrárkérdésről* tartott előadást, mely előtt Pikler Gyula elnök kegyeletes szavakkal emlékezett meg Julius Lippert haláláról, kinek szociológiai kutatásait meleg szavakkal méltányolta.

1909. november hó 29-én a Társaság a *Vereinigung für Staatswissenschaftliche Fortbildung* c. berlini egyesület tagjait látta vendégül. Pikler Gyula elnök megnyitó beszédében behatóan fejtegette a magyar szociológiai és szociálpolitikai irodalom

múltját és jelenét. Az ünnepi előadást Szende Pál tartotta *Über die Staatsrechtlichen Verhältnisse Ungarns* címen, melyhez vita fűződött. A német vendégek közül Harms egyetemi tanár tartott beszédet, melyben a társadalomtudományi irodalom nemzetközi összefüggéseit fejtegette.

1910. január hó 29-én Dániel Arnold tartott előadást *Individualizmus és kommunizmus* cím alatt, melynek nyomán élénk és négy ülést kitöltő vita indult meg.

1910. február hó 7-én újra külföldi vendége volt a Társaságnak: I. T. Tribich Lincoln, az angol parlament tagja tartott előadást az *angol politikáról*.

1910. április hó 16-án dr. Berend Miklós egyetemi tanár olvasott fel *A csecsemőhalandóság Magyarországon* címen. Az előadást élénk vita követte.

1910. április hó 29-én a Társaság közös ülést rendezett a párisi *Institut International pour la diffusion des experiences sociales*-al, midőn is Prof. Rodolphe Broda, az Institut főtitkára tartott előadást *Was die Völker von einander lernen können* cím alatt.

1910. május hó 17-én dr. Imre Sándor egy. m. tanár olvasott fel *Szociális pedagógia és nemzeti nevelés* címen. Az előadást vita követte.

Ez idény utolsó előadása a dr. Láncki Jenőé volt 1910 május hó 24-én *Modernista mozgalmak a vallásokban* címen.

A felolvasáshoz vita fűződött.

Mindezeket az előadásokat nagy érdeklődő közönség hallgatta végig.

Bár hivatalosan nem tartozik Társaságunk működéséhez, fel kell említenünk azt a számos előadást is, melyet tagjaink a *Társadalomtudományok Szabad Iskolájában* tartottak. Itt említjük fel azokat az előadásokat is, melyeket tagjaink több fővárosi kör és egyesület meghívására Budapesten tartottak.

*

A társadalomtudományi és szociálpolitikai tanulmányok iránti örvendetes érdeklődés jele ama számos meghívás is, melyekkel a nagyobb vidéki kulturális központok ily tárgyú és irányú előadások rendezését kérték Társaságunktól. Fájdalom, eme megtisztelő felkéréseknek csak részben tudunk megfelelni. Ugyanis előadóink oly sokoldalú és fárasztó munkával vannak elfoglalva, hogy terhes és sok időt igénylő vidéki kiszállásokhoz gyakorta hiányzott a szükséges idő és erő. Mégis a következő vidéki előadásokat jegyezhetjük fel:

<i>Agoston Péter</i>	(Lúgos):	A holtkéz rendszerének társadalmi hatásai Magyarországon.
<i>Jászi Oszkár</i>	(Nyíregyháza):	A nemzeti államok fejlődése.
	(Lúgos):	Hogyan születik a nemzet?
	(Arad):	A szociológia irányai.
	(Arad):	A társadalmi törvényszerűség.
	(Eperjes):	A nemzeti fejlődés törvénye.

<i>Jászi Viktor</i>	(Lugos):	A feminizmus.
<i>Kúnfi Zsigmond</i>	(Szegec):	Katholicizmus és kultúra.
	(Szegec):	Harc az új társadalomért.
<i>Madzsar József</i>	(N.-Várad):	Darwinizmus és társadalmi fejlődés.
	(Győr):	Eugenika.
	(Zombor):	Az ősemlék.
	(N.-Várad):	Alkoholizmus és szocializmus.
	(Szegec):	A társadalmi betegségek.
<i>Rácz Gyula</i>	(Szegec):	A német imperializmus.
	(Lugos):	Imperializmus és kapitalizmus.
<i>Rónai Zoltán</i>	(Nyíregyháza):	A munkásmozgalom újabb irányai
	(Szegec):	A jövő állama.
	(Zombor):	A magyar kultúra és az általános választójog.
<i>Szende Pál</i>	(Szegec):	Az osztályharc elmélete.
	(Nyíregyháza):	A középosztály szociológiája.
	(Debrecen):	A magyar irodalom és a társadalmi fejlődés.
<i>Varró Zoltán</i>	(Lugos):	Modern fejlemények.
<i>Zigány Zoltán</i>	(Szegec):	A szekularizáció történelmi alapjai.
	(Zombor):	A nemzetiségi kérdés.
	(Siklós):	Az állami közoktatás.

A vidék eme nagy érdeklődése a szociológiai tanulmányok iránt vidéki társadalomtudományi körök alakítására vezetett. Így 1910 március hó 7-én megalakult a *Társadalomtudományi Társaság aradi fiókjá*. A megalakulási ünnepélyen Pikler Gyula *A társadalomtudomány politikai jelentősége* és Somló Bódog *A szociológia feladata* címen tartottak előadásokat. Az új fiók elnöke Krenner Vilmos ny. máv. főfelügyelő lett, alelnöke pedig dr. Bácskay Béla orvos. A Társaság lugosi tagjai is kimondták elvileg fiókká való szerveződésüket Sulyok Árpád vármegyei főügyész elnöklete alatt, de a végleges megalakulást ősre halasztották. Hasonló mozgalom indult meg Miskolcon, Temesvárt és Hunyad vármegyében is.

*

Eszméink terjesztésének ez évben is egyik jelentékeny eszköze a *Huszdik Század* folyóirat volt, mely az idén fennállásának tíz éves jubileumát ünnepelte meg, mely alkalomból a szerkesztőség nagy jubiláris emlékszámot adott ki 18 ív terjedelemben, melybe csaknem mindazok írtak dolgozatokat, akik tízéves pályája alatt a szemlének munkatársai voltak.

Társaságunk ez évi munkásságáról adott ez a kép azonban nem volna teljes, ha meg nem emlékeznénk azon élénk agita-

tórius tevékenységről is, melyet — bár a Társaság- rendes működésével össze nem függően — több tagunk fejtett ki az *általános egyenlő és titkos választójog országos szövetségében*. Tagjaink ekként gyakorlatilag is hozzájárultak a nagy reform előkészítéséhez, melynek elméleti megalapozása körül már régebben oly nagy munkát fejtettek ki.

*

A taggyűjtés és a belső organizáció munkája ez évben is serényen folyt. Vámos Henrik tagtársunk által kezdeményezett taggyűjtési akció közel 600 új tagot hozott a Társaságnak; Marschan Géza pedig buzgó munkájával az adminisztráció zavartalan menetét biztosította a Harkányi Ede váratlan halála után. Mindkettőnek buzgóságáért a választmány jegyzőkönyvi köszönetet szavazott. Ugyancsak jegyzőkönyvi köszönetet szavazott a választmány Zigány Zoltán pénztárnoknak, ki több évi eredményes és buzgó munkálkodás után a pénztárnoki tisztségről lemondott, minthogy megszorodott munkaköre és a Társaságtól távol fekvő lakása működését szerfelett megnehezítették.

Belső adminisztratív ügyeink során fel kell említenünk Társaságunk lakásváltoztatását is. F. évi május hó 1-én régi otthonából VI., Anker köz 4 alá költözött át.

Ez nagy vonásokban a lefolyt év tudományos, eszmeterveztő és adminisztratív munkája. Bár élénken éreztük a rendelkezésünkre álló munkaerők és anyagi eszközök hiányosságát, egészen véve azzal a biztató reménységgel fejezhetjük be ezt a visszatekintést, hogy Társaságunk ez évben is előrehaladt kitűzött céljai felé.

* * *

A közgyűlés ezután egyhangúlag fogadta el a számvizsgáló bizottság jelentését, melyből közöljük a következő adatokat:

A Társadalomtudományi Társaság 1909. évi zárszámadása.

A) BEVÉTELEK	K	f	B) KIADÁSOK	K	f
Áthozatal	623	62	Házbér	4504	04
Folyó évi tagdíjakból 1500			Fűtés, világítás	884	40
à 20 K	28036	75	Házi szükségletek	161	10
Hátralékos tagdíjakból	3030	68	Irodai	2024	87
Helyiségek használatából			„	1220	—
Szabad Iskola házbére	2000	—	Nyomatványok	1220	—
Társadalomtudományi			Pályadíjakra	701	60
Olvasó Kör 1908.	1000	—	Huszdik Századra 1500		
Társadalomtudományi			à 12 K	19500	—
Olvasó Kör 1909.	600	—	Fizetések 800, 1000, 600, 400	2808	22
Egyéb haszonvétel	233	65	Leltárra	3357	92
Kamatokból			Könyvtára	844	60
Előre nem látottak	2363	19	Az előző év javára térítendő		
			Hitelezőknek visszafizetünk	500	—
			Kamatokra	174	68
			Előre nem látottakra	866	45
				37547	88
			Összes bevétel	37887	89
			Összes kiadás	37547	88
				340	01

Mérleg 1909. december 31-én.

VAGYON	K	f	K	f	TEHER	K	f	K	f
Pénzkészlet			340	01	Hitelezők				
Takarékp. betét					Somló Bódog				
a) Házbérbiztosítók tőkéje	4503	20			követelése	2118	88		
b) Ennek elővezetett kamata	408	90	4912	10	Jászi Oszkár			2818	88
Berendezés értéke					követelése	700	—		
becslés szerint	2000	—			Számlatartozások:				
Könyvtár ért. becslés szerint	5000	—	7000	—	a) nyomtatvány-számla	1424	50		
Követelések:					b) könyvtár számlája	251	08	1675	58
a) Előre fizetett házbér	375	25			Folyó számla	4583	06		
b) Hátralékos tagdíjak	1000	—			ennek kamata	1046	94	5630	—
c) elszámolandó könyvtári előleg	100	—	1475	25	A Társ. tud. Szabad Iskolájának előrefizetett házbéré			1000	—
					Az egyesületi vagyon:				
					a) az év elején volt	9007	28		
					b) ez évi vagyoncsökkenés	6404	38	2602	90
			13727	36				13727	36

A közgyűlés az előterjesztett számadások alapján a számvizsgáló-bizottság javaslatának egyhangú elfogadásával a választmánynak és a pénztárosnak megadta a felmentvényt. Zigány Zoltán pénztáros előterjesztésére a közgyűlés a következőképpen állapította meg a folyó évi költségelőirányzatot:

1910. évi költségvetési előirányzat.

A) BEVÉTELEK	K	f	B) KIADÁSOK	K	f	
Áthozatal	340	01	Házbér	5800	—	
Folyó évi tagdíjakból 1900 à 20 K + 20 à 100 K	40000	—	Fűtés, világítás	800	—	
Hátralékos tagdíjakból	1000	—	Házi szükségletek	200	—	
Helyiségek használatából			Irodai szükségletek	2000	—	
Szabad Iskola házbéré	2000	—	Szerkesztő telefonja	100	—	
Társ. tud. Olvasó Kör házbéré 1908.			Nyomtatvány	1200	—	
Társ. tud. Olvasó Kör házbéré 1909.			Pályadíjakra	—	—	
Egyéb haszonvétel (Galilei Kör házbéré)	1500	—	Huszdik Századra 1900 à 12 K	22800	—	
Kamatokból			Fizetések 400,2000,840,1200	4440	—	
Előre nem látottak			Leltárra	500	—	
			Könyvtárra	500	—	
			Lakásátalakítás	1500	—	
			Hitelezőknek visszafizetünk	4500	—	
			Kamatokra	200	—	
			Előre nem látottakra felesleg	300	01	
		44840	01		44840	01

* * *

Ezután az elnöklő főtitkár jelentést tett arról, hogy a tisztikar 3 éves és a számvizsgáló-bizottság egy éves mandátuma lejárt s hogy az alapszabálmódosítás értelmében könyvtáros, ügyész

és háznagy is választandó. Jelentette továbbá, hogy a választmány felének kétéves megbízatása lejárt s a módosított alapszabályok 11. §-a értelmében, mely a vidéki választmányi tagok számát húszról negyvenre emelte fel, új vidéki választmányi tagsági helyek betöltéséről is kell gondoskodni.

Ezután a közgyűlés titkos szavazás útján a tisztikar választásához és a választmány kiegészítéséhez fogott.

A tisztikar választásának egyhangú eredménye a következő: *Pikler Gyula* elnök, *Somló Bódog*, *Szabó Ervin* alelnökök, *Jászi Oszkár* főtitkár, *Rónai Zoltán* (új), *Székely Aladár* titkárok, *Iritz Miksa* (új) pénztáros, *Barta Imre* (új) ügyész, *Dienes Valéria* (új) könyvtáros, *Fried Ödön* (új) háznagy.

Szám vizsgálóbizottsági tagokká választottak: *Baracs Károly*, *Kovács Gyula*, *Zigány Zoltán* (új).

A következő választmányi tagsági helyek betöltéséről kellett gondoskodni: *A*) 1908. évi megbízatásuk lejárt a) budapestiek: *Dalmady Zoltán*, *Fried Ödön*, *Gönczi Jenő*, *Harrer Ferenc*, *Jordán Károly*, *Kunfi Zsigmond*, *Lánczi Jenő*, *Lessner Richárd*, *Marschan Géza*, *Péterfi Tibor*, *Pfeiffer Ignác*, *Rácz Gyula*, *Rónai Zoltán*, *Schächter Miksa*, *Sándor Pál*, *Tamássy József*, *Vágó József*, *Vámos Henrik*, *Veigelsberg Hugó*, *Wildner Ödön*. *b*) Vidékiek: *Agoston Péter*, *Braun Róbert*, *Ghyczy Elemér*, *Grosz Menyhért*, *Huzella Gyula*, *Kégl János*, *Kramolin Gyula*, *Lengyellmre, ifj. Leopold Lajos*, *Vas Béla*. *B*) Egyéb okok miatt: a) *Dienes Valéria* könyvtárossá és így a tisztikar tagjává választott (1909). *b*) *Batthyány Ervin* gróf a fővárostól való állandó távolléte miatt a vidéki választmányi tagok közé soroztatott (1909). *c*) az alapszabálymódosítás következtében betöltendő vidéki választmányi tagsági helyek. (*Batthyány Ervin* gróffal az 1909. évi vidéki választmányi tagok száma 11 és így az alapszabálymódosítás következtében 19 tagsági hely töltendő be).

A közgyűlés megválasztotta: *A*) fővárosi választmányi tagokká *a*) 1908. évi helyére a következőket: *Balassa József* (új), *Fülöp Zsigmond* (új), *Gönczi Jenő*, *Harrer Ferenc*, *Jordán Károly*, *Kunfi Zsigmond*, *Lánczi Jenő*, *Lessner Richárd*, *Marschan Géza*, *Péterfi Tibor*, *Pfeiffer Ignác*, *Rácz Gyula*, *Sándor Pál*, *Schächter Miksa*, *Szász Zoltán* (új), *Vágó József*, *Vámos Henrik*, *Varga Jenő* (új), *Varró István* (új), *Wildner Ödön*. *b*) 1909. évi helyére: *Nyári Jenő* (új), *Ráskai Dezső* (új). *B*) Vidéki választmányi tagokká *a*) 1908. évi helyére a következőket: *Agoston Péter* (Nagyvárad), *Braun Róbert* (Marosvásárhely), *Ghyczy Elemér* (Nagyigmánd), *Grósz Menyhért* (Nagyvárad), *Huzella Gyula* (Nagyvárad), *Kégl János* (Monor), *Kramolin Gyula* (Szekszárd), *Lengyel Imre* (Hajdúszoboszló), *ifj. Leopold Lajos* (Szekszárd), *Vas Béla* (Lúgos). *B*) Az alapszabálymódosítás következtében: *Bácskay Béla* (Arad, új), *Berzsenyi Jenő* (Siklós, új), *Buday Dezső* (Pécs, új), *Dalmady Zoltán* (Tátrafüred), *Doktor Sándor* (Pécs, új), *Flórián Károly* (Eperjes, új),

Frank Miksa (Felsőőr, új), özv. *Harkányi Edéné* (Nagykanizsa, új), *Hebelt Ede* (Eperjes, új), *Hollós József* (Szeged, új), *Kovács Gábor* (Debrecen, új), *Krenner Vilmos* (Arad, új), *Lessner Rudolf* (Sopron, új), *Máday Andor* (Geneve,, új), *Maiéter István* (Kassa, új), *Pogány Imre* (Győr, új), *Sulyok Árpád* (Lúgos, új), *Tamássy József* (Dunaharaszti), *Tanódy Endre* (Szatmár, új).

Végül Jászi Oszkár főtitkár tájékoztatta a közgyűlést a Társaság jövő évi munkaprogramjáról. A szociológiai és szociálpolitikai aktualitások beható tárgyalása mellett, a Társaság előadási és vita-ciklust fog rendezni az eugenikai kutatásokról és az uzsoratóke okairól és ellenszereiről. Ezenkívül ankétet fog rendezni a magyar önkormányzat hiányairól.

Helyszűke miatt könyvismertetési és könyvszemle rovatunk jelen számból kimaradt.

A Huszadik Száznak a következő új könyveket küldték be.*

- Meisel-Hess, Grete: *Die sexuelle Krise*, Jena, 1910. Eugen Diederich. (XVI+ 414 p.)
- Hermanne Ludvig Blanka: *Valóságok* Medgyes. (126 p.)
- Nietzsche Frigyes: *A tragédia eredete vagy görögség és pesszimizmus*. Ford. Fülep Lajos. Budapest, 1910. Filozófiai írók tára. (VIII + 261 p.) Ára 5.20 kor.
- Helmár Ágost: *Néhány adat a kis-lakások kérdéséhez, továbbá a városi telek- és lakáspolitikához*. Pozsony, 1910. (37 p.)
- Palóczi Antal és Helmár Ágost: *Városszabályozási kérdések*. Pozsony, Angermayer nyomda. (48 p.) Ára 1 kor.
- Bíró Lajos: *Marie és más asszonyok*. Budapest, 1910. Singer és Wolfner. (269 p.) Ára 4 kor.
- Lapkritikák és nyilatkozatok Komjáthy Jenőről. Budapest, 1909. (128 p.)
- König György: *Alfred de Müsset*. Budapest, 1910. Franklin. Költők és írók. (167 p.) Ára 2.50 kor.
- Dr. Radó Sámuel: *Népies politika*. Budapest, 1910. Franklin. (VII + 368 p.) Ára 5 kor.
- Marx: *A kommunista kiáltvány*. Ford. Ipolyi Tamás. Budapest, 1910. Magyar könyvtár 585 szám. (60 p.)
- Ady Endre: *A tízmillió Kleopátra és egyéb történetek*. Budapest, 1910. Magyar könyvtár 586. szám. (63 p.)
- Shaw, Bernard: *Brassbound kapitány megtérése*. Ford. Hevesi Sándor. Budapest, 1910. Magyar könyvtár 587—588. szám. (115 p.)
- Magy. kir. közp. statisztikai hivatal *Fiume hajó- és áruforgalma az 1908. évben*. Budapest, 1910. Magy. statisztikai közlemények 29. kötet (216 p.) Ára 4 kor.
- Polónyi Géza: *Az önálló jegybank politikai és gazdasági haszna*. Budapest, 1910. Nagel. (46 p.) Ára 1 korona.
- A szindikalizmus, kiáltvány Magyarország munkásságához*. Budapest, 1910. Szindikalista propaganda csoport. (15 p.) Ára 0.10 kor.
- Pataud, E. et Pouget E.; *Comment nous ferons la Revolution*. Paris, 1900. Jules Tallandier. (VIII+ 298 p.) Ára 3.50 fr.
- Pikler, Julius: *Die Stelle des Bewusstseins in der Natur*. Leipzig, 1910. Johann Ambrosius Barth. (34 p.)
- Bergeron, J.: *Le collége libre des sciences sociales*. Paris, 1910. Giard & Briere. (65 p.) Ára 1 franc.
- Maunier, René: *L'origine et la fonction économique des villés. L'étude de morphologie sociale*. Paris, 1910. Giard & Briere. (Bibliothèque sociologique internationale.) (325 p.) Ára füzve 6 franc.
- Gyergyai Albert: *História egy Argirus nevű királyfiról*. Kiadta Balassa József. (Magyar könyvtár, 578.)
- Lagerlöf Selma: *Legendák*. Ford. Pogány Kálmán. (Magyar Könyvtár, 577.)
- Révész Béla: *Szegény ember dolga*. Elbeszélések. (Magyar könyvtár, 580.)

* Eme munkák közül azokra, melyek szemlélnket közelebbről érdeklik még visszatérünk.

- Schopenhauer Artúr: *Írók és kritikusok. Olvasók és gondolkozók.* Ford. Benedek Marcell. (Magyar könyvtár, 579.)
- Turnowsky, Alexander: *Bedingte Verurteilung und die strafrechtliche Behandlung jugendlicher Personen in der ungarischen Strafgesetznovelle.* Vortrag. Berlin, 1910. H. Blanke. (17 p.)
- Központi statisztikai hivatal: *Magyar statisztikai közlemények.* Új sorozat. 27. k.: Am. szt. kor. országainak 1900. évi népszámlálása. 10. rész. Végeredmények összefoglalása. Bp., 1909. Athenaeum. (X + 214 + 331 l. és 24 grafikon) 6 K.
- Központi statisztikai hivatal: *Magyar statisztikai évkönyv.* Új folyam. 16. kötet: 1908. Bp., 1909. Athenaeum. XV + 528 p. 5 k.
- Fleischl Róbert: *Munkáslakások és a kispesti állami munkáslakótelep.* Különlenyomat a „Heti értesítő” 1910. évi 9. számából. Budapest, 1910. (12 p.)
- Ady Endre: *A forradalmár Petőfi.* Budapest, 1910. Deutsch Zsigmond és Tsa (200 p.) Ára 3 kor.
- A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének főkérdéseire vonatkozó bizottsági tárgyalások.* II. Dologjog. Közzéteszi a m. kir. igazságügyminiszteriumban szervezett állandó bizottság vezetősége. Budapest, 1910. Grill (VII + 172 p.)
- Diego: *Tépett lapok.* Budapest, 1910. Révai és Salamon (141 p.) Ára 3 kor.
- Malonyay Dezső: *Szinyei Merse Pál.* Budapest, 1910. Lampel. Művészeti Könyvtár. (115 p.) Ára 8 kor.
- Felvinczi Takács Zoltán: *Dürer.* Budapest, 1910. Lampel. Művészeti Könyvtár. (182 p.) Ára 8 kor.
- Zemlinszky Rudolf: *Arányos képviselet.* Budapest, 1910. (36 p.)
- Dr. Varró István: *Magyar társadalomtudományi bibliográfia 1909-ről.* A fővárosi könyvtár közleményei 5. szám. Budapest, 1910. (VI + 75 + 5*) Ára 1 kor.
- Dr. Nádas László: *Ausztriával együttesen intézendő egyes pénzügyi kérdésekről.* Budapest, 1910. Benkő (VII+ 91.)
- Dr. Broda, R. és Dr. Deutsch, Jul.: *Das moderne Proletariat.* Eine sozialpsychologische Studie. Berlin, 1910. Reimer. (IV + 226.)
- Dr. Máday Andor: *A törvényes munkásvédelem nemzetközi szabályozása.* Budapest, 1910. Társadalmi Múzeum. (46 p.) Ára 1 kor.
- Parker, E. H.: *China and religion.* London, 1910. Murray. (XXV+ 317.)
- Grünwald Béla: *A Régi Magyarország 1711—1825.* Harmadik kiadás. Budapest, 1910. Franklin (XV + 552 p.) Ára 10 kor.
- Dr. Creanga, G. D.: *Grundbesitzverteilung und Bauernfrage in Rumänien.* Zweiter und dritter (Schluss) Teil. Die von der Regierung im Jahre 1908 durchgeführten Agrarreformen. Leipzig, 1909. Duncker & Humblot. (VIII + 188 p.)
- Atlas, Martin: *Die Befreiung.* Ein Zukunftsroman, Berlin, 1910. Dümmeler. (475 p.) Ára üzve 5, kötve 6 márka.
- Brandes György: *Lord Beaconsfield* (Ditraeli Benjamin). Jellemrajz. Ford. Dr. Halasy Aladár. Budapest, 1910. Franklin (215 p.) Ára 4 kor.
- Bochard, A.: *Uevolution de la fortune de l'état.* Paris, 1910. Giard & Brière. (VIII + 334) Ára füzve 6, kötve 7 franc.
- Sighele, Seipio: *Le crime a deux.* Essay de psychopathologie sociale. Paris, 1910. Giard & Brière (229 p.) Ára füzve 4., kötve 5 franc.

- Dr. Engel Zsigmond és Dr. Steiner Hugó: *A házasságon kívül született gyermek jogvédelme különös tekintettel az apasági perre.* Budapest, 1910. Dr. Engel Zsigmond ügyvéd saját kiadása (137 p.) Ára 2.60 kor.
- Barabás Endre: *Románia mezőgazdasági és szociális viszonyai.* Kolozsvár, 1909. Az „Erdélyi Gazda” kiadása. (127 p.) Ára 3 kor.
- Beuchat, Hollebecque: *Les Religions.* Paris, 1910. Rivière et Cie. (XXVI + 156 p.)
- Szemenyei Kornél: *Franciaország és az általános választói jog.* Budapest, 1910. (37 p.)
- Batárdai Batárdy Balázs: *Állami vagy nemzeti politika?* Nyílt levél a vízvári kerület választóihoz. Budapest, 1910. Deutsch Zsigmond és Tsa (49 p.) Ára 50 fül.
- Cavalloni Pál: *Az iskola és a nevelés.* Budapest, 1909. Bichler, J. könyvnyomdája. III., Lajos-utca 94. (67 p.) Ára 1 kor.
- Cavalloni Pál: *Az iskola és a gyermekvédelem.* Budapest, 1910. Különlenyomat a „Néptanoda” 1907. évi XL. évfolyamából. (32 p.)
- Dr. Pikler J. Gyula: *Budapest halandósága 7907-ben.* Budapest székesfőváros statisztikai közleményei 44 1909. (VI + 121.) Ára 1 kor.

